

Titel: »Æsthetica. Ældre«

Citation: "»Æsthetica. Ældre«", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K27*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Tonny Aagaard Olesen; Steen Tullberg, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2011 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-p95-kom-root.pdf> (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K27

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **hiint archimediske Punct** : sigter til den gr. matematiker, fysiker og opfinder Arkimedes (o. 287-212 f.Kr.) fra Syrakus på Sicilien, der tillægges udsagnet: »Giv mig et sted at stå, og jeg skal bevæge jorden.« Jf. Marcellus-biografien, kap. 14, 7, i den gr. forf. Plutarks sammenlignende biografier *Vitae parallelae* (lat., De parallelle Liv), hvor det om Arkimedes' faste overbevisning om de geometriske loves mekaniske anvendelighed fortælles, at han hævdede, »at man med en given Kraft var i Stand til at kunne bevæge enhver som helst given Byrde, ja han skal endog, i overdreven Tillid til sit Bevises Styrke, have paastaet at kunne bevæge selve vor Jord, saafremt han imidlertid kunde have en anden Jord at træde over paa«, *Plutark's Levnetsbeskrivelser*, overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, 1804, s. 272.

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 6

◀ **klarer (...) sig let** : bliver let forståeligt, indlysende.

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 7

◀ **Ossian** : en legendarisk irsk kriger og skjald, som formodes at have levet i det 3. årh.; de prosadigte af Ossian, som i 1760-63 blev udgivet af skotten James Macpherson, viste sig dog snart at være skrevet af Macpherson selv. Det forhindrede dog ikke, at Ossian-digtene øvede stor indflydelse på den førromantiske og romantiske litteratur i hele Europa, i Danmark især på Joh. Ewald og St. St. Blicher. Om Ossians blindhed, se fx »Fortale« til *Ossians Digte*, overs. af St. St. Blicher, bd. 1-2, Kbh. 1807-09, hvor Blicher fortæller, hvorledes Ossian mistede sin elskede Everallin, sine venner, sine brødre og tilmed sin eneste søn, hvorpå han tilføjer: »Ene var den blinde Olding tilbage, ene blant alle sine Venners Grave, og han den sidste af sin Slægt. Da sang *Ossian*, og gjennem Aarhundrede gjenløde Scotlands Bjerger af hans Kvad«, s. XII.

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 17

◀ **Homer** : gr. digter el. digternavn (o. 750 f.Kr.), der allerede i antikken blev tillagt de episke helte digte *Iliaden* og *Odyseen*. Sagnet om Homers blindhed var udbredt allerede tidligt i antikken og stammer formentlig fra den homeriske Apollon-hymne, hvor digteren omtaler sig selv som blind (v. 172f.), og fra Demodokos-figuren, den berømte, blinde sanger i *Odyseens* 8. sang (jf. fx v. 63-66, hvor det siges, at musen elskede ham, men gav ham både godt og ondt: tog hans øjne, men gav ham en liflig stemme). Hertil kommer, at man i antikken (ved en falsk etymologi) forstod navnet Ὅμηρος (gr., Hómēros) som ὁ μὴ ὄρων (gr. (ho mē horēn), han, der ikke kan se).

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 18

◀ **Forfatter over Bjerne var blind fra sin tidlige Ungdom af** : sigter til François Huber (1750-1831), se fx artiklen »Huber (Franz)« i F.A. Brockhaus *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexikon.)*, 8. udg., bd. 1-12, Leipzig 1833-37 [1796-1811], ktl. 1299-1310; bd. 5, 1834, s. 425f., hvor det indledningsvis oplyses om Huber: »einer der ausgezeichnetsten Naturforscher, dessen Beobachtungen um so merkwürdiger erscheinen, als er schon in seiner Jugend des Gesichts beraubt wurde«. Og det oplyses videre: »Durch Bonnet [den schweiziske naturforsker og filosof Charles Bonnet] war H. auf die Bienen und die Dunkelheiten in der Naturgeschichte derselben aufmerksam gemacht worden, und so unternahm der Blinde das Geschäft, sie aufzuklären. Er lehrte seinem Bedienten, Franz Burnens, die schwere Kunst des Beobachtens. (...) Was Burnens gesehen hatte, ward auch H.'s Frau und den Freunden gezeigt, und aus den übereinstimmenden Beobachtungen Aller zog H. seine Ergebnisse, die er zuerst 1792 in Briefen an Bonnet unter dem Titel: 'Nouvelles observations sur les abeilles', mittheilte.« Bogen udkom samme år i Genève under titlen *Nouvelles observations sur les abeilles, adressées à M. Charles Bonnet*. Endvidere oplyses det: »H.'s senere Beobachtungen über die Bienen erschienen als eine neue Ausgabe seines obengenannten Werkes (2 Bde., Par. [Paris] und Genf 1814).«

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 23

◀ **Pauli Omvendelses Historie (Act. IX, 8) ... saae han Ingen** : frit citat fra ApG 9,8, hvor det fortælles om Paulus, som dengang kaldtes Saulus: »Og Saulus reiste sig op fra Jorden; men der [da] han oplod sine Øine, saa han Ingen. Men de ledte ham ved Haanden, og førte ham ind i Damascus« (NT-1819). Historien om Paulus' omvendelse, se ApG 9,1-19. – **Act.:** forkortelse for Acta, lat., gængs forkortelse for Acta Apostolorum, Apostlenes Gerninger.

I trykt udgave: Bind 27 side 117 linje 31

◀ **Prædestinations-Læren** : Den dogmatiske lære om prædestination, forudbestemmelse, der op gennem kirkens historie har antaget forskellige former, hævder, at Gud (fra evighed af el. efter syndefaldet) i sit nådevalg har forudbestemt hvert enkelt menneske enten til frelse (evig salighed) el. til fortabelse (evig fordømmelse). Som begrundelse anføres flere steder i NT, ikke mindst Rom 8,28-30 og Ef 1,5, som har det gr. verbum προορίζειν (proorízein, forudbestemme, fastsætte, i den lat. oversættelse Vulgata gengivet med prædestinare). Læren om prædestination, som føres tilbage til Origenes (3. årh.), har fået sin særlige dogmatiske prægning og udformning af Augustin (4.-5. årh.) og senere af den schweiziske reformator Jean

Calvin (16. årh.).

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 1

◀ **Myreslugeren ... ned i en Tragt (...) opretter den sin Tragt** : rettere: myreløvens el. floringens larve, der graver sig ned i løst sand på en sådan måde, at der opstår en tragt omgivet af en lille sandvold. Larven befinder sig i bunden af tragten; når et insekt kommer for nær til tragten og ruller ned i den, angribes det af larven og udsuges.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 1

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 4

◀ **omslynger liig Laokoon (...) Slinger** : sigter til den trojanske præst Laokoon, som sammen med sine to sønner blev dræbt af et par kæmpeslanger, der krøb op af havet, mens han var ved at foretage en ofring. Hans død var gudernes straf, fordi Laokoon (forgæves) havde advaret sine bysbørn mod den kæmpemæssige hest af træ, som grækerne havde anbragt uden for bymuren, og hvori deres soldater var skjult. Jf. Vergil *Æneiden*, 2. bog, v. 201-232 (*Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder, bd. 1-2, Kbh. 1812; bd. 1, s. 63-65).

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 6

◀ **en »Mestertyv«** : se følgende kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 11

◀ **vistnok** : sandelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 11

◀ **Fra Diavolo** : 'Broder Djævel', øgenavn for Michael Pezza (1771-1806), berygtet ital. forbryder og leder af en røverbande, der huserede omkring Neapel i Italien. Deltog i 1799 i kampen mod den fr. invasion og blev derfor benådet for den dødsstraf, han var idømt, og tilmed udnævnt til oberst med en årlig understøttelse. Tog atter i 1806 del i kampene mod de fr. styrker, men blev bortvist pga. af dårlig opførsel; stillede sig derpå i spidsen for en bande af 300 løsladte forbrydere fra Sicilien, men blev kort efter forrådt, pågrebet og henrettet i Neapel. Fremstillingen i *Fra Diavolo eller Værtshuset i Terracina. Syngespil i 3 Akter af E. Scribe; oversat til Aubers Musik* af Th. Overskou (nr. 37 i *Det kongelige Theaters Repertoire* bd. 2), Kbh. 1831 [fr. 1830], er fri digtning; fra premieren den 19. maj 1831 og frem til den 15. sept. 1834 blev syngespillet opført i alt 28 gange på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 15

◀ **Peer Mikkelsen** : sigter til Peter el. Peder Mikkelsen (1792-1809), berygtet da. forbryder; se afsnittet »Peder Mikkelsen, saakaldt Mestertyv« i *Archiv for danske og norske Criminalhistorier, eller Mærkværdige Domfældtes Levnet, Forbrydelser og Straf*, udg. af T. Ph. Hansen, bd. 1, Kbh. 1834 (forkortet *Archiv for danske og norske Criminalhistorier*), s. 55-63.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 15

◀ **Morten Frederiksen** : Morten Johan Frederiksen (født o. 1786), berygtet da. forbryder; se afsnittet »Kort Omrids af Morten Frederiksens Levnetssløb; oplæst i Studenterforeningen den 11 Februar 1826« i *Criminalhistorier uddragne af Danske Justits-Acter*, udg. af P.L. Benzon, bd. 1, Kbh. 1827, s. 46-60, og skillingstrykket *Den berygtede Mestertyv og Rasphuusfange Morten Frederiksens sandfærdige Levnetshistorie; hvorledes han nemlig, efter at have taget Tjeneste ved det Militaire, flere Gange blev afstraffet som Tyv og Deserteur baade her i Danmark og i Udlandet; hvorledes han herpaa blev hensat i Slaveriet og senere i Rasphuset, hvorfra han brød ud, for at begaae nye Forbrydelser, indtil han endelig efter mangfoldige sælsomme Eventyr blev hensat i Citadellet. / Efter Criminalacter*, Kbh. [u.å.].

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 15

◀ **coursere** : dvs. cursere el. kursere, er i omløb, cirkulerer.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 16

◀ **derhos** : yderligere, desuden.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 26

◀ **Forslagenhed** : snarrådighed, snildhed, udspekulerethed.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 26

◀ **illudere** : narre, spotte.

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 31

◀ **fortælles om Peer Mikkelsen (...) stjælende fra de Rige for at hjælpe de Fattige** : Noget sådant fortælles ikke om Peder Mikkelsen i *Archiv for danske og norske Criminalhistorier* (118,15).

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 33

◀ **med varm Kjærlighed ... Foster (Feuerbach, 2den Deel) (...) Tyveriet skeer ... (som Foster)** : henviser til kap. III »Johann Paul Forster, der zweifache Raubmörder. Auch als Beitrag zu der Lehre vom Beweis aus Anzeigenen« i A.R. von Feuerbach *Aktenmäßige Darstellung merkwürdiger Verbrechen* bd. 1-2, Giessen 1828-29; bd. 2, s. 123-216; se især s. 141-151, hvor der bl.a. fortælles om Forsters forhold til sin kæreste Margaretha Preiß, også set i relation til hans mange tyverier og til det dobbelte rov mord, han den 22. juli 1821 blev dømt for at have begået den 20. sept. 1820 i Nürnberg. Se desuden § 6 »Forsters Leben und Charakter«, s. 195-216, der bl.a. bygger på den selvbiografiske »abentheuerlichen Lebens- und Liebesbeschreibung«, som Forster forfattede »während seines Aufenthaltes im Strafearbeitshause zu Schwabach im Jahr 1817-18« (s. 195), og hvori han også skriver om forholdet til sin elskede Margaretha (s. 196-198 og s. 200f.).

I trykt udgave: Bind 27 side 118 linje 36

◀ **Kagerup** : sigter til Søren Andersen Kagerup (1811-32), da. tyv og morder, dømt til henrettelse og halshugget den 1. maj 1832; se C.H. Visbys artikel »Psychologiske Bemærkninger over den, med Øxen henrettede, Morder Søren Andersen Kagerup« i *Borger-Vennen*, udg. af Understøttelses-Selskabet, nr. 20-25, den 19. og den 26. maj, den 2., den 9., den 16. og den 23. juni 1832, s. 141-187; se også afsnittet »Søren Andersen Kagerup, Morder og Tyv« i *Archiv for danske og norske Criminalhistorier* (118,15), s. 220-255, der i vid udstrækning består af citater fra Visbys artikel, s. 229-255.

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 16

◀ **tilstaae sin Forbrydelse og lide Straffen ... som en Mand** : Af C.H. Visbys beretning fremgår det igen og igen, at Søren Kagerup med uanfægtet ro og fuldkommen frygtløshed gik henrettelsen imøde, jf. fx *Borger-Vennen* (119,16), s. 170.

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 17

◀ **bliver sig bevidst at have levet for en Idee** : Noget sådant fremgår ikke af C.H. Visbys beretning; dog skriver han om Søren Kagerup, »at netop *Retsfølelsen* var Grundtrækket i hans Character: den var den fornemste Kilde til alle hans Misgjerninger«, *Borger-Vennen* (119,16), s. 159; og s. 170 fortæller han videre om Kagerup, at tillige »mente han – ifølge sin Retsfølelse – at naar han gav Liv for Liv, havde Ingen mere at fordre«. Endelig oplyser Visby, s. 148, at Kagerup var imod al 'angiveri', og fortæller følgende, s. 160: »Jeg spurgte ham, hvorfor han havde villet dræbe den under Navn af Slangen bekendte Fange, som dog aldrig havde gjort ham noget Ondt, men meget mere ofte deelt sit Brød med ham og viist ham megen Velvillie. Han svarede, at han var en Forræder imod de andre Fanger, og at det var for deres Skyld, at han havde villet dræbe ham.«

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 18

◀ **anerkjender han ... en Stat og fornægter den ikke** : modsat Søren Kagerup. I sin beretning om, hvordan Søren Kagerup opfattede sin skæbne, fortæller C.H. Visby: »At han for sit første Tyveri, endnu kun 18 Aar gammel, blev dømt til Kagstrygning [piskning] og Tugthuusarbejde for Livstid, ansaae han for en stor Uret; thi han havde kjendt Mange, der havde begaaet flere og, som ham syntes, langt værre Tyverier, og dog kun vare komne derind paa 3 Aar. (...) Han følte derfor siden denne Dom ingen ret Agtelse for Loven eller Øvrigheden og bestyrkedes under sit Ophold i Straffeanstalten endnu mere deri ved Fangerne, som høiligen berømmede dem, hvem Dommeren ikke havde kunnet naae, medens de bespottede dem, der, som de udtrykte sig, havde været dumme nok til at tilstaae eller til at lade sig overbevise«, *Borger-Vennen*, s. 161f. (119,16).

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 19

◀ **den simplere Folkeklasse** : den lavere samfundsklasse.

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 32

◀ **En Ugelspil** : sigter til den ty. sagnfigur Ugelspegel, Ugelspejl el. Tiile Ugelspegel, Till Uglspil, der udstiller den menneskelige dumhed bl.a. ved at gøre grin med den, forstille sig som dum og tage alle udsagn for pålydende. Hovedpersonen i og titlen på en folkebog, der støtter sig på mundtlige og skriftlige kilder fra senmiddelalderen; den første plattyske udgave er måske fra slutningen af det 15. årh., men den tidligst kendte udgave er trykt i Strasbourg i 1515; den ældste da. oversættelse er formentlig fra slutningen af det 16. årh. If. folkebogens satyriske fortællinger er Tiile Ugelspegel efter mange vandringer død i 1350 og begravet i den nordtyske by Mölln ved Lübeck, hvor man viser hans grav med en ugle og et spejl indhugget i gravstenen; det er dog yderst tvivlsomt, at der opr. er tale om en historisk person. SK havde *Underlig og selsom Historie, om Tiile Ugelspegel, En Bondes Søn, barnefødt udi det Land Brunsvig*, overs. fra ty., Kbh. »Trykt i dette Aar« [formentlig mellem 1812 og 1842], ktl. 1469; jf. også *En gandske ny og lystig Historie om Ulspils Overmand, Eller Robertus von Agerkaal, Mester udi Sammensyer-Amtet*, Kbh. »Trykt i dette Aar« [udgivelsesåret er ikke identificeret], ktl. 1467.

I trykt udgave: Bind 27 side 119 linje 33

◀ **Peer Mikkelsen meddeler ... at nu vil han forlade Byen** : Noget sådant fortælles ikke om Peder Mikkelsen i *Archiv for danske og norske Criminalhistorier* (118,15).

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 1

◀ **Vibenshuus** : el. Store Vibenshus, kro, beliggende N for Fælledalen ved nuv. Vibenshus Runddel; opr. et vogterhus ved kongevejen til Lyngby, opført i 1629 og indtil 1649 beboet af Hans Andersen Vive, deraf navnet Vibenshus, som kendes fra o. 1670. Kroen, der o. 1700 fik en aflægger i Lille Vibenshus, brændte i 1925.

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 6

◀ **Cartouche selv indfinder sig for at hente den udsatte Præmie** : sigter til Louis Dominique Cartouche (1693-1721), berygtet fr. forbryder; opr. tilknyttet en tyvebande i Normandiet i Nordfrankrig, senere leder af en bande, der begik en lang række tyverier, røverier og mord i Paris og dens omegn. Cartouche, der ved flere lejligheder overmodigt udfordrede politiet, blev til sidst forrådt, pågrebet, dømt og henrettet. Sml. *Den over al Verden bekiendte Spidsbube, Louis Dominique Cartouche, Hans Levnet og Bedrifter. Tilligemed Hans og Hans Kameraters Heele Proces, Døds-Dom og Execution*, Kbh. 1755, samt den sprogligt strammere version *Den Franske Ertzspidsbube Cartouche og hans Kameraters Levnets-Beskrivelse. Uddragen af Proces-Acterne og andre særdeele Efterretninger*, Kbh. 1759. Her fortælles det, s. 63 / s. 43, at der blev udlovet store belønninger til dem, der kunne fange el. udlevere Cartouche; dog fortælles der intet om, at Cartouche selv indfandt sig for at hente belønningen, men derimod, at belønningen blev udbetalt til den vagtmester og hans soldater, der pågreb Cartouche og førte ham til fængslet for kriminalforbrydere.

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 7

◀ **Jfr. den hoslagte Seddel** : jf. Papir 98, i SKS 27, 121.

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 34

◀ **Copist** : afskriver, skriver, især underordnet sekretær i offentlig tjeneste.

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 36

◀ **tituleret Secretair** : med ret til at føre titel af sekretær.

I trykt udgave: Bind 27 side 120 linje 36

◀ **et Vaaben, som forestiller en Haand med et Øie midt i** : Dansk politi brugte fra 1701 et logo, der viste et øje i en hånd, som symbol på årvågenhed og handlekraft.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 7

◀ **har et Øie paa hver Finger** : talemåde i betydningen: er overordentlig agtpågivende, årvågen.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 9

◀ **lægge den paa Øiet** : lukke øjet ved at lægge tommelfingeren på det, lade være med at se (noget).

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 11

◀ **af »Qvækeren og Dandserinden« ... »Det er en forstilt Rørelse«** : frit citat fra slutningen af 12. scene i *Qvækeren og Dandserinden. Lystspil i een Act af Scribe og Duport*, overs. af J.L. Heiberg (nr. 39 i *Det kongelige Theaters Repertoire* bd. 2), Kbh. 1832 [fr. 1831], s. 11, hvor Lord Darsie siger til danserinden

Georgina Barlow, der søger at benægte sin bevægelse: »Ah, det er kun Spil! det er godt, meget godt! Det er en studeret Rørelse.« Fra premieren den 30. juni 1831 til den 18. april 1834 blev lystspillet opført i alt 19 gange på Det kgl. Teater; stykket blev genoptaget den 11. jan. 1835.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 15

◀ i »**Aprilsnarrene**« **Trine: »det er en gammel Mand ... som copierer Dig**« : sigter til scene 23 i J.L. Heibergs vaudeville *Aprilsnarrene eller Intriguen i Skolen*, Kbh. 1826, hvor den kvindelige hovedperson, Trine Rar, bebrejder sin kæreste, skoledrengen Hans Mortensen, at han har snakket løs om deres forhold, så det er blevet kendt i hele byen, og så der er udkommet et smædeskrift om dem, »Hans og Trine, en Scene i Rosenborg Have«, og hun fortsætter, s. 79: »Hør ud, det er endnu ikke det værste. Men forleden har de opført den Scene paa et Deklamatorium, og de To som spillede os, skal have lignet os saa livagtig, at enhver kunde tage og føle derpaa, at det skulde være os. Tænk bare, at han, som forestilte Dig, er en gammel Karl der hedder Rosenkilde; han havde meiet sig saadan ud, at han saae ud som en Skoledreng.« Hvad Trine henviser til – og har misforstået, er den komiske dialog mellem Hans og Trine i Poul Martin Møllers digt »Scener i Rosenborg Slotshave«, der blev oplæst ved et 'deklamatorium' (en kunstnerisk fremførelse ved offentlig aftenunderholdning) den 12. feb. 1826 med skuespillerne Christen Niemann Rosenkilde (1786-1861) og Johanne Pätges (senere Johanne Luise Heiberg) som hhv. Hans og Trine. Fra premieren den 22. april 1826 til den 31. dec. 1833 blev vaudevillen opført i alt 37 gange på Det kgl. Teater; stykket blev genoptaget den 7. nov. 1834. De to første år blev rollerne som Hans og Trine spillet af hhv. C.N. Rosenkilde og J. Pätges.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 21

◀ **Jacob v. Thyboe** : sigter til Ludvig Holbergs komedie *Jacob von Tyboe Eller Den stortalende Soldat* (1725).

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 25

◀ **falde over sine Sporer i 5te Act** : hentyder til 5. akt, scene 11, i *Jacob von Tyboe Eller Den stortalende Soldat*, hvor det i en regibemærkning hedder: »(Tyboe løber. Leonard forfølger ham, og stikker ham med Skaffet af Kaarden i Ryggen.)« Herpå råber Jacob von Tyboe: »A a ich bin totlig blessiert durch und durch gestochen, a«, hvorefter han løber ud. Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 el. 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 3. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 25

◀ **Lenore ... lod Wilhelm virkelig komme og hende døe af Glæde** : sigter til balladen »Lenore« (1774) af den ty. digter Gottfried August Bürger (1747-94), jf. *Bürgers Gedichte* (i *Hand-Bibliothek der Deutschen Classiker*), bd. 1-2, Gotha & New York 1828 (forkortet *Bürgers Gedichte*); bd. 1, s. 48-57. I balladen fortælles om pigen Lenore, der venter på sin elskede Wilhelm, som er udkommanderet til krigstjeneste. Hun frygter, at han er dræbt; hendes mor forsøger at trøste hende og nævner også den mulighed, at han måske har fundet en anden. Men i en sen natte-time henter den døde kriger sin elskede og rider af sted med hende til sin grav på kirkegården.

I trykt udgave: Bind 27 side 121 linje 26

◀ i **Vægtersers Kl. 10 ... »vær klog og snild**« ... »vogter Lys og Ild« : citerer fra det københavnske vægtersers, som blev sunget kl. 22: »Om I vil Tiden vide, / Huusbonde, Pige og Dreng, / Da er det paa Tide, / Man føier sig til Seng; / Befaler eder Herren fri: / Vær klog og snild, / Vogter Lys og Ild, / Vor Klokke er slagen Ti«, *Instruction for Natte-Vægterne i Kiøbenhavn*, Kbh. 1784, s. 20. På SKs tid gik der vægtere rundt i Københavns gader; de skulle tænde gadelygterne, opretholde ro og orden og gribe ind ved ildebrand, og de skulle endvidere synge de anordnede vægtersers hver hele time.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 10

◀ **Pharisæere** : Farisæerne udgjorde en af de mest indflydelsesrige bevægelser i den antikke jødedom i hellenistisk-rom. tid, dvs. fra o. 100 f.Kr. til Jerusalems ødelæggelse i 70 e.Kr. De lagde vægt på en nøje overholdelse af Moseloven, herunder også det kompleks af renhedsforskrifter, der angik præsteskabet; ud fra Moseloven skabte de en omfattende mundtlig tradition for udlægning af dens bud, kaldet 'fædrenes' el. 'de gamles overlevering'. De troede desuden på de dødes opstandelse til dom og på mellemvæsner, engle. Deres antal på Jesu tid skal have været o. 6.000.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 17

◀ **Jobs Liv** : hentyder til beretningen i Jobs Bog om den retsindige og retskafne Job, der blev ramt af ulykker, som fratog ham alt og dræbte hans børn, hvorpå han selv blev hjemløst af sygdom med ondartede bylder.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 18

◀ **misforstaaende Venner** : sigter til de tre venner, Elifaz, Bildad og Sofar, der mødte op for at trøste Job, da han var ramt af sine store ulykker. Hver gang de havde holdt en tale og fremsat den opfattelse, at da Gud er retfærdig, så kan Jobs ulykke kun forklares ved hans egen skyld (se Job 4-5; 8; 11; 15; 18; 20; 22; 25), klagede den retfærdige Job over, at de betragtede ham som skyldig (se Job 6-7; 9-10; 12-14; 16-17; 19; 21; 23-24; 26-31).

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 19

◀ **en spottende Kone** : sigter til ordskiftet ml. Job og hans kone, efter at han var blevet ramt af alle ulykkerne og nu sad i askedyngen og skrabede sine sår med et potteskår. Hun sagde til ham, Job 2,9: »Holder du endnu fast ved din Fromhed? Giv Slip paa Gud og døe«, og han sagde til hende, v. 10: »du taler som en af de daarlige [tåbelige] Qvinder taler; skulle [skal] vi alene modtage det Gode af Gud, og ikke tage imod det Onde?« Jens Møllers oversættelse af »Jobs Bog«, i *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter, efter Grundtexten paa ny oversatte* af J. Møller og R. Møller, bd. 1-3, Kbh. 1828-30, ktl. 86-88 og ktl. 89-91; bd. 1, s. 5.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 19

◀ **Konens Situation i Familien Riquebourg ... den tilsyneladende Kulde** : sigter til den bærende handling i *Familien Riquebourg. Drama i een Act af Scribe*, overs. af J.L. Heiberg (nr. 40 i *Det kongelige Theaters Repertoire* bd. 2), Kbh. 1832 [fr. 1831]. Den unge Hortensia Riquebourg, der er af adelig slægt, og som af økonomiske grunde er blevet tvunget af sine forældre til at gifte sig med den betydeligt ældre og velhavende købmand Riquebourg, har forelsket sig i sin borgerlige mands søstersøn, Frederik, jf. 14. scene, s. 10. Allerede i 11. scene bliver hun af sin mand bebrejdet, at hun altid er så tilbageholdende over for Frederik og bange for at vise ham venlighed, s. 8; og i 13. scene, hvor Frederik betror Hortensia, at han er ulykkelig forelsket, forholder hun sig køligt over for ham og råder ham til at forlade Paris, og da han ikke vil tage imod hendes råd, vender hun ham ryggen, s. 9f. Da hendes mand i 15. scene foreslår, at Frederik skal i kompagniskab med ham og bo i huset, anmoder hun straks om hans samtykke til at flytte ned på deres gods en tid, s. 10f. – ganske som hun om sommeren havde været på et tre måneders kurophold for at komme på afstand af Frederik. I 20. scene bliver det klart, at Frederik er bedrøvet, fordi det er Hortensia, han elsker, og at han har fået fært af, at hun måske også elsker ham, s. 13f. Og da deres gensidige kærlighed indirekte bekræftes af dem begge i 21. scene, aflægger Frederik det løfte, at han for hendes skyld vil flygte til verdens ende, hvilket hun befaler ham at gøre, s. 14. Og i 23. scene anmoder hun sin mand om at tillade Frederik at tage på en længere rejse, men han bebrejder hende, at hun ligefrem synes at støde ham bort; det ender med, at Frederik kræver sin ret til at rejse til Havanna for dér at udvide onklens forretninger med en filial, s. 15. Da han forlader hjemmet, viser Hortensia sine følelser over for Frederik ved at briste i gråd, og han betror hende, at han nu rejser i lykkelig vished om hendes kærlighed, s. 16. Fra premieren den 30. dec. 1831 til den 13. okt. 1834 blev dramaet opført i alt 22 gange på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 20

◀ **Goethes Egmont (5. Act, 1ste Scene) ... Clara ... misforstaaet af Borgerne** : sigter til den første scene »Straße. Dämmerung« i 5. og sidste akt af Goethes sørgespil *Egmont* (1788), jf. *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-60, Stuttgart og Tübingen 1827-42 (ktl. 1641-1668, bd. 1-55, 1828-33) (forkortet *Goethe's Werke*); bd. 8, 1827, s. 167-300; s. 268-274, især s. 268-272. Som leder af den aristokratiske opposition mod det sp. herredømme i Nederlandene søger Grev Egmont, prins af Gaure, at mægle ml. almuens, aristokratiets og kongemagtens interesser; efter at hertugen af Alba er ankommet med en hær for at skabe orden efter den forudgående billedstorm, er Egmont i livsfare. Hans elskede er den borgerlige pige Clara el. – som hun kaldes – Clärchen. I første scene i 5. akt har Clara fået at vide, at Egmont er taget til fange, og hun søger at overtale de hollandske borgere til at gøre oprør; de lader sig dog ikke bevæge af hendes veltalenhed, forstår hende heller ikke og går hjem. – Fra premieren den 2. juni til den 5. nov. 1834 blev sørgespillet i sin helhed opført i alt tre gange på Det kgl. Teater; det blev for fjerde og sidste gang opført den 20. dec. 1834. Teksten var *Egmont. Et Sørgespil*, [overs. af P.T. Schorn, Kbh. 1818], hvor første scene »Gade. Dæmring« i 5. akt findes s. 109-115, og den del, SK refererer til, s. 109-113; sørgespillet blev opført med musik af Beethoven. Jf. A. Aumont og E. Collin *Det danske Nationalteater 1748-1889. En statistisk Fremstilling af Det kongelige Teaters Historie fra Skuepladsens Aabning paa Kongens Nytorv 18. December 1748 til Udgangen af Sæsonen 1888-89* bd. 2 (»Femte Afsnit: I. Skuespil- og Opera-Repertoiret, A.-K.«), Kbh. 1897, s. 175f. – **Goethes**: Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), ty. digter, dramatiker, essayist, jurist, statsmand og naturvidenskabsmand.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 23

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 24

◀ **Holbergs comiske Personer** : sigter til personer i komedier af den da.-no. forf. og prof. Ludvig Holberg

(1684-1754), se papiroptegnelse 102:2, dateret den 19. jan. 1835, i SKS 27, 122f.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 25

◀ **den Stundesløse** : hovedpersonen hr. Vielgeschrey i Holbergs komedie *Den Stundesløse* (1731), hvor hr. Vielgeschrey afslår at give sin datter Leonora til Leander, fordi Leander ikke er uddannet bogholder og derfor ikke kan lette ham i hans store forretninger. Det får Leander til at spørge: »Jeg veed ikke, hvad Forretninger en Mand kan have, der sidder i ingen Bestilling?« Vielgeschrey svarer: »Jeg har saa mange Forretninger, at jeg faaer ikke Stunder til at æde og drikke. Pernille! Han siger, at jeg ingen Forretninger har. Det kan du vidne med mig.« Tjenestepigen Pernille: »Herren har 10 Mænds Arbeyde. Det er hans Uvenner, som siger ham, at han har ingen Forretninger. Herren holder jo, foruden mig 4 Skriverkarle; hvilket allene er Beviis nok, at han har Forretninger.« Vielgeschrey føjer til: »Og jeg kommer endnu til at tage et Par an.« Se 1. akt, 6. scene, i *Den Danske Skue-Plads* (121,25) bd. 5. Bindene er uden årstal og sidetal. Se også 3. akt, 1. scene.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 26

◀ **Holbergs**: 122,25.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 34

◀ **Jeppe paa Bjerget** : den drikfældige bonde Jeppe, hovedpersonen i Holbergs komedie *Jeppe paa Bierget, eller Den forvandlede Bonde* (1723). Jf. *Den Danske Skue-Plads* (121,25) bd. 1. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 34

◀ **Erasmus Montanus** : den hjemvendte student Rasmus Berg, hovedpersonen i Holbergs komedie *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1731). Jf. *Den Danske Skue-Plads* (121,25) bd. 5. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 35

◀ **den Stundesløse** : 122,26.

I trykt udgave: Bind 27 side 122 linje 35

◀ **i Goethes Egmont 5. Act ... smile over Hollænderne** : 122,23.

I trykt udgave: Bind 27 side 123 linje 5

◀ **Mestertyven** : sml. Papir 97:1-6, i SKS 27, 118-121.

I trykt udgave: Bind 27 side 123 linje 8

◀ **den italienske Røver** : sigter til *Fra Diavolo* (118,15).

I trykt udgave: Bind 27 side 123 linje 8

◀ **Ugelspegel** : 119,33.

I trykt udgave: Bind 27 side 123 linje 17

◀ **det Satyragtige** : det kåde og sanselige. Satyr, i gr. mytologi halvguddommeligt, dæmonisk, mandligt væsen, levende i skove og på bjerge, ofte tænkt som forholdsvis dyrisk (med spidse ører, horn og hale) og kendetegnet ved kåd livslyst, der ofte uddarer til frækhed og stærk sanselighed.

I trykt udgave: Bind 27 side 123 linje 17

◀ **belivede** : fyldte af liv, besjælede.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 7

◀ **Indklædningen** : iklædningen; fremstillingsformen, udtryksmåden, sprogdragten.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 10

◀ **Den kritiske Periode** : hentyder til den sidste fjerdedel af det 18. årh., den periode, der var bestemt af den ty. filosof Immanuel Kants (1724-1804) kritiske filosofi el. criticisme, som gennem sin undersøgelse af mulighedsbetingelsen for den menneskelige erkendelse, erfaring og fornuft gav et nyt udgangspunkt for filosofien. Kant var privatdocent 1755-69 og fra 1770 prof. ved universitetet i Königsberg.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 14

◀ **Guldvadskerie** : den virksomhed at udvinde (udvaske, udslæmme) guld af guldholdigt sand o.l.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 14

◀ **mynter** : ældre form for: mønter, giver præg som mønter.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 15

◀ **Faust** : Den historiske Faust levede i Tyskland i første halvdel af det 16. årh. Sagnet om Faust el. Dr. Faustus går tilbage til en ty. folkebog fra 1587 (jf. *Den i den gandske Verden bekiendte Ertz - Sort - Kunstner og Troid-Karl Doctor Johan Faust, og Hans med Dievelen oprettede Forbund, Forundringsfulde Levnet og skrækkelige Endeligt*, Kbh. u.å. [før 1823, ty. 1587], ktl. U 35); if. dette sagn indgik Faust en pagt med Djævelen, Mefistofeles, for at vinde kundskab og erkendelse. Siden er sagnet bearbejdet i utallige litterære frembringelser. Efter G.E. Lessings (ufuldendte) version (146,15) og især fra og med J.W. Goethes tragedie *Faust* (1. del, 1808, og 2. del, 1831 (125,17) er Faustskikkelsen blevet indbegrebet af stræben og sandhedssøgen. I midten af 1830'erne studerede SK Faustsagnet og dets udvikling i C.L. Stieglitz' afhandling »Die Sage vom Doctor Faust«, trykt i *Historisches Taschenbuch. Mit Beiträgen von Förster, Gans, Loebell, Stieglitz, Wachsmuth*, udg. af Fr. v. Raumer, »Fünfter Jahrgang. Mit den Faust'schen Bildern aus Auerbach's Keller zu Leipzig«, Leipzig 1834, s. 125-210.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 18

◀ **Involucrum** : lat., det, hvori man indhyller, iklæder noget, hylster, Futteral, dække.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 24

◀ **Munkeopdigtelse** : påfund, fiktion, opdigtet af munke.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 26

◀ **allehaande** : alle slags, alle mulige.

I trykt udgave: Bind 27 side 124 linje 35

◀ **Rotter: afrette een til at bide andre** : hentyder til en ældre metode til rottebekæmpelse. Metoden, der stammer fra middelalderen, bestod i, at man indfangede et antal hanrotter, gerne ti, og anbragte dem i en tønde uden føde. Den svageste døde hurtigt af sult og blev ædt af de øvrige, og således fortsatte det, indtil der kun var én rotte tilbage, nemlig den største og mest aggressive. Denne kastrerede man, så den ikke kunne formere sig, og slap den løs. Tanken var, at den nu ville bide alle de hanrotter ihjel, som den mødte, og søge at parre sig med hunnerne. Derved ville bestanden automatisk skrumpes ind. Hvis man lod blot én af de indfangede rotter være en hun, ville den (i drægtig tilstand) blive den sidst overlevende. Jf. Maarten t'Hart *Ratten*, 2. udg., Amsterdam 1977 [1973], s. 172f.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 3

◀ **Novalis** : pseudonym for Friedrich v. Hardenberg (1772-1801), ty. filosof og romantisk digter; SK ejede *Novalis Schriften*, udg. af L. Tieck og Fr. Schlegel, 4. forøgede udg., bd. 1-2, Berlin 1826 [1802], ktl. 1776.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 7

◀ **Dunster** : tåger.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 7

◀ **Mskslægt** : menneskehed.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 11

◀ **74. 2^d Sahl** : Hvad der sigtes til, kan ikke identificeres.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 16

◀ **Goethe aldrig havde fortsat »Faust«** : sigter til Goethes *Faust. Der Tragödie zweiter Theil in fünf Acten. / (Vollendet im Sommer 1831.)*, der udkom posthumt som bd. 1 i *Goethe's nachgelassene Werke*, svarende til bd. 41, 1832, i *Goethe's Werke* (122,23). Første del af *Faust. Eine Tragödie* gjorde Goethe færdig i 1808, og i 1828 tilføjede han en kort anden del; begge dele findes i *Goethe's Werke* bd. 12, 1828, der afsluttes med ordene: »(Ist fortzusetzen.)«

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 17

◀ **Omvendelsen** : hentyder formentlig til sluts scenen af 5. akt i *Faust. Der Tragödie zweyter Teil in fünf Acten*, der efter Fausts død er henlagt til himlen; her går Gretchen, som Faust bedrog i første del, i forbøn for ham, således at han synes at blive frelst. Jf. *Goethe's Werke* bd. 41, 1832, s. 333-344; s. 342-344.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 22

◀ **Hans Død er den fuldkomne Harmoni i Stykket** : hentyder til den næstsidste scene i 5. akt i *Faust. Der Tragödie zweyter Teil in fünf Acten*, hvor Faust dør og bliver gravlagt, og hvor der lyder sang både af en himmelsk hærs-kare og af et kor af engle, der strør roser ud, og som til sidst stiger op og fører Fausts uddødelige sjæl bort. Jf. *Goethe's Werke* bd. 41, 1832, s. 318-332.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 23

◀ **vi kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 24

◀ **falde paa** : få det indfald, finde på.

I trykt udgave: Bind 27 side 125 linje 25

◀ **ret** livlig: virkelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 126 linje 13

◀ **vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 27 side 126 linje 19

◀ sit **Allerhelligste**: allusion til det Allerhelligste i Åbenbaringsteltet (el Tabernaklet), senere i templet i Jerusalem, adskilt fra det Hellige ved et forhæng; her stod pagtens ark, og her måtte alene ypperstepræsten gå ind på den store forsoningsdag, jf. 2 Mos 26,33-34; 1 Kong 6,23-28; 8,6-9; Hebr 9,3-5.7; indviet sted utilgængeligt for andre.

I trykt udgave: Bind 27 side 126 linje 24

◀ **Lotteriet** : hentyder formentlig til det officielle tallotteri, som blev oprettet i Danmark i 1771 af G.D.F. Koës, men allerede i 1773 overtaget af staten, der stod for det, indtil det i 1851 blev ophævet ved lov. Tallotteriet var overordentlig populært, især blandt de lavere samfundsklasser. Det blev trukket hver uge i både København og Altona, efter 1773 desuden i Vandsbek.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 2

◀ **Spurven til Svalen ... lægge sine Unger deri** : Som antydning af SK er dette ikke tilfældet med spurven og svalen.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 11

◀ **gives tvende Fugle Arter, som det forholder sig saaledes med** : fx visse gøgslægter, der er 'snyltere', dvs. de lægger deres æg i forskellige andre fugles reder og får dem på den måde udruget af andre fugle.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 15

◀ **Practicum** : en eksamen el. prøve, der skal demonstrere eksaminandens dygtighed i udøvelsen af sit fag.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 27

◀ **Goethe ... Ich hab' mein Sach auf Nichts gestellt Juche etc.** : citat fra første strofe i J.W. Goethes digt »Vanitas! vanitatum vanitas!« (lat., »Tomhed! tomheders tomhed!«), optaget under »Gesellige Lieder« i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 1, s. 145-147: »Ich hab' mein Sach auf Nichts gestellt. / Juchhe! / Drum ist's so wohl mir in der Welt. / Juchhe! / Und wer will mein Kamerade seyn, / Der stoße mit an, der stimme mit ein, / Bei dieser Neige Wein. // Ich stell' mein Sach auf Geld und Gut. / Juchhe! / Darüber verlor ich Freud' und Muth. / O weh! / Die Münze rollte hier und dort / Und hascht' ich sie an einem Ort, / Am andern war sie fort. // Auf Weiber stell' ich nun mein Sach. / Juchhe! / Daher mir kam viel Ungemach. / O weh! / Die Falsche sucht sich ein ander Theil, / Die Treue macht mir Langeweil: / Die Beste war nicht feil. // Ich stell' mein Sach auf Reis' und Fahrt. / Juchhe! / Und ließ meine Varterlandesart. / O weh! / Und mir behagt es nirgends recht, / Die Kost war fremd, das Bett war schlecht, / Niemand verstand mich recht. // Ich stell' mein Sach auf Ruhm und

Ehr. / Juchhe! / Und sieh! gleich hatt' ein Andrer mehr. / O weh! / Wie ich mich hatt' hervorgethan / Da sahen die Leute scheel mich an, / Hatte Keinem Recht gethan. // Ich setzt' mein Sach auf Kampf und Krieg. / Juchhe! / Und uns gelang so mancher Sieg. / Juchhe! / Wir zogen in Feindes Land hinein, / Dem Freunde sollt's nicht viel besser seyn, / Und ich verlor ein Bein. // Nun hab' ich mein Sach auf Nichts gestellt. / Juchhe! / Und mein gehört die ganze Welt. / Juchhe! / Zu Ende geht nun Sang und Schmaus. / Nur trinkt mir alle Neigen aus; / Die letzte muß heraus!«

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 27

◀ **Kingo »Saa far da Verden far vel«** : sigter til salmen »Far, Verden, far vel!« af den da. biskop og (salme)digter Thomas Kingo (1634-1703), jf. nr. 93 »Kjed af Verden, og kjær af Himmelen« i *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, udg. af P.A. Fenger, Kbh. 1827, ktl. 203, s. 253-256. Se især første strofe, s. 252: »Far, Verden, far vel! / Jeg kjedes nu længer at være Din Træl, / De Byrder, som Du mig har byltet oppaa, / Dem hvister [kaster] jeg fra mig og vil dem forsmaae, / Jeg river mig løs, og jeg kjedes nu ved / Forfængelighed, / Forfængelighed.« Og niende strofe, s. 255: »Saa far da, far vel! / Du skal nu ei længer bedrage min Sjæl, / Bedragelig! Verden, jeg takker Dig af, / Og sænker Dig ned i Forglemmelsens Grav, / Jeg længes at bøde [få bod for] min Sorrig og Nød / I Abrahams Skjød, / I Abrahams Skjød.« Dette er den opr. version fra Kingos *Aandelige Siunge-koors Anden Part* (1681); salmen blev ikke optaget i Kingos salmebog *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalmebog* (1699, jf. ktl. 204). I *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (1798, jf. ktl. 195, 196 og 197) findes en bearbejdet version under nr. 429. DDS-2002, nr. 615 (nr. 614, en bearbejdet version).

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 29

◀ **Herder fE i et lille Digt ... kun er bleven ham ... tilbage Liebe und Freundschaft** : sigter til fjerde strofe i J.G. Herders digt »Der Gewinn des Lebens. / Nach dem Englischen«, optaget som nr. 23 i »Erstes Buch. Bilder und Träume. Erste Abtheilung« i *Johann Gottfried v. Herder's Gedichte*, udg. af J.G. Müller, bd. 1, i *Johann Gottfried von Herder's sämmtliche Werke. Zur schönen Literatur und Kunst* bd. 1-20, Stuttgart og Tübingen 1827-30, ktl. 1685-1694; bd. 3, 1827, s. 35f., hvor fjerde strofe lyder, s. 36: »Ermattet, ohne Gram und Zorn, / Sucht' ich nun Rosen unter'm Dorn. / Die Rosen, ach! entfärbten sich / Und ihre Dornen stachen mich - / Zwei Knöspchen unter allen hier, / Lieb' und die Freundschaft, blieben mir.« - **Herder**: Johann Gottfried von Herder (1744-1803), ty. evangelisk teolog, filosof, litteraturkritiker og polyhistor.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 29

◀ **Schleiermacher: min Sjæls aandelige Puls ... indtil mit sidste Aandedrag etc.** : sigter til nr. V »Jugend und Alter« i *Monologen. Eine Neujahrsgabe* [af Fr. Schleiermacher], Berlin 1800, s. 131-155. Se især følgende passage, s. 134: »Warum soll ich nicht länger noch, als der am längsten da stand in der Fülle des Lebens, mir im glüklichen Kampf abwehren den verborgenen Tod? Warum nicht ohne die Jahre zu zählen und des Körpers Verwittern zu sehen, durch des Willens Kraft festhalten bis an den letzten Athemzug die geliebte Göttin?« Og s. 140: »Ja, ungeschwächt will ich ihn in die späteren Jahre bringen, nimmer soll der frische Lebensmuth mir vergehn; was mich jezt erfreut soll mich immer erfreun; stark soll mir bleiben der Wille und lebendig die Fantasie, und nichts soll mir entreißen den Zauberschlüssel, der die geheimnißvollen Thore der höhern Welt mir öfnet, und nimmer soll mir verlöschen das Feuer der Liebe. Ich will nicht sehn die gefürchteten Schwächen des Alters; kräftige Verachtung gelob ich mir gegen jedes Ungemach, welches das Ziel meines Daseins nicht trifft, und ewige Jugend schwör ich mir selbst.« Og endelig s. 155: »denn dem Bewußtsein der innern Freiheit und ihres Handelns entspießt ewige Jugend und Freude. Dies hab ich ergriffen und laße es nimmer, und so seh ich lächelnd schwinden der Augen Licht, und keimen das weiße Haar zwischen den blonden Loken. Nichts was geschehen kann mag mir das Herz beklemmen; frisch bleibt der Puls des innern Lebens bis an den Tod.« - **Schleiermacher**: Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834), ty. reformert teolog, filosof og klassisk filolog.

I trykt udgave: Bind 27 side 127 linje 31

◀ **Jeg har gjort opmærksom paa** : Hvor SK har gjort dette, er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 1

◀ **Sancho Panza og D. Quixote** : Don Quixote er hovedpersonen og Sancho Panza hans våbendrager i den sp. forf. Miguel de Cervantes Saavedras paradiske ridderroman *Don Quijote* bd. 1-2, 1605-15, overs. af C.D. Biehl som *Den sindrige Herremands Don Quixote af Mancha Levnet og Bedrifter* bd. 1-4, Kbh. 1776-77, ktl. 1937-1940.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 1

◀ **D. Juan og Leporello** : Don Juan er hovedpersonen og Leporello hans tjener i W.A. Mozarts opera *Don Juan* el. *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (1787) med libretto af L. da Ponte. Jf. *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik* af L. Kruse, Kbh. 1807 (forkortet *Don Juan. Opera i tvende Akter*). Fra premieren den 5. maj 1807 til den 10. nov. 1835 blev operaen opført i alt 71 gange på Det kgl. Teater og

igen den 12. marts 1836.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 2

◀ **Faust og Wagner** : Faust er hovedpersonen og Wagner hans videnskabelige assistent i J.W. Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17), i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 2

◀ **Figaro Modsætning til en staaende Character** : hovedpersonen i W.A. Mozarts opera *Figaros Bryllup* el. *Le nozze di Figaro* (1786) med libretto af L. da Ponte baseret på P.A.C. de Beaumarchais' skuespil *Le mariage de Figaro* (1778). Jf. L. da Ponte *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag. Syngestykke i fire Akter, oversat til Musik af Mozart efter den italienske Omarbejdelse af Beaumarchis' franske Original* ved N.T. Bruun, Kbh 1817. Fra premieren den 9. jan. 1821 og til den 14. nov. 1835 blev operaen opført i alt 59 gange på Det kgl. Teater og igen den 6. maj 1836.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 3

◀ **brænde Ligene** : Frihed til at vælge ligbrænding blev først indført ved lov i 1892. I 1881 var Forening for Ligbrænding blevet stiftet og i 1886 det første krematorium blevet opført.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 12

◀ **Gjerningsord** : udsagnsord, verber.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 25

◀ **copula** : lat., bånd, bindeled, forbindelse; i grammatikken udtrykt ved verbet 'er'.

I trykt udgave: Bind 27 side 128 linje 26

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 7

◀ **subsumeres** : indordnes.

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 8

◀ **efter Ehrenbergs (cfr. Noten) Beskrivelse** : sigter til artiklen »De nordafricanske Ørkner« af Ehrenberg i *Dansk Ugeskrift*, udg. af »et Selskab«, red. af J.F. Schouw, nr. 95 og 96, dec. 1833, bd. 4, Kbh. 1834, s. 153-164. – **Ehrenbergs**: Christian Gottfried Ehrenberg (1795-1876), ty. naturforsker, grundlægger af mikrobiologi og mikropalæontologi. – **cfr. Noten**: jf. noten (129,12).

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 9

◀ **den jydsk Hede (Blicher)** : sigter til den da. præst og forf. Steen Steensen Blicher (1782-1848), især kendt for sine digte og noveller, hvori der findes mange beskrivelser af den jyske hede. Se fx indledningen til novellen »Præsten i Thorning« i *Samlede Noveller* af St. St. Blicher, bd. 1, 2. opl., Kbh. 1833 [1833], og bd. 2-5, 1. opl., Kbh. 1833-36, samt supplementsbd. *Nyeste Noveller og Digte*, Kbh. 1840, ktl. 1521-1523; bd. 1, s. 58f. Se også følgende beskrivelse i novellen »Røverstuen« i *Samlede Noveller* bd. 1, s. 108: »Naaer Man omsider Rygningen af Jylland, udbreder sig for Øiet de uhyre, flade Heder, i Førstningen bestrøede med Gravhøie, hvis Antal dog stedse aftager, saa at Man med Rimelighed kan formode, at denne Strækning aldrig tilforn har været opdyrket. (...) Paa Østsiden af denne Lyngslette findes dog hist og her noget kort, purlet Egekrat, der for Vildfarende kan tjene istedetfor Compas; thi Træernes Kroner ere alle bøiede mod Østen. (...) Løber en Bæk, eller Aae gennem Heden, da forkynde ingen Enge, ingen Busk dens Nærværelse; dybt nede mellem udhulede Bakker snoer den sig lønlig og med en Fart, som om den skyndte sig ud af Ørken.« Se endvidere indledningen til novellen »Hosekrammeren« i *Samlede Noveller* bd. 1, s. 213f. Se desuden indledningen til afsnittet »Langebæk Præstegaard« i novellen »Fjorten Dage i Jylland« i *Samlede Noveller* bd. 5, s. 76f.

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 11

◀ **Begyndelsen til Novellen »Telse«** : sigter til begyndelsen af St. St. Blichers novelle »Telse« i *Samlede Noveller* (129,11) bd. 2, s. 1f.: »Jorden var bedækket med Snee; Himmelen med Stjerner; Maanen qvællede [var i aftagende]; alle Vinde vare til Hvile. Forneden var intet Liv; men foroven var Firmamentet i uendelig Bevægelse: de utallige Smaalys i Mørket glimtede, tindrede, bævede, blinkede – og smilte – som Engleøjne fra den fjerne, dunkle Evighed.«

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 11

◀ **Dansk. Ugeskrift. 4 B. p. 153 o: f: p. 154. Note:** »Det er allerede ... en sagte Hvidsken.« : citat fra den lange note i Ehrenbergs artikel om de nordafrikanske ørkner i *Dansk Ugeskrift* bd. 4 (129,9), s. 154f. Afvigelser i ortografi og interpunktion.

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 12

◀ **Idet man da hell. ikke kan afgjøre ... Lyden kommer** : kort gengivelse af den sidste del af den lange note i Ehrenbergs artikel i *Dansk Ugeskrift* bd. 4 (se foregående kommentar), s. 155: »Ved Kasr eschdaebie vare vi nær blevne overfaldne af Beduiner; jeg havde netop Vagt, og hørte de fremrykkende Arabers Fodtrin og Hvidsken saalænge i Forveien, at vi havde Tid til at sætte os i Forsvarsstand, og endog udsende nogle af vore Arabere paa Recognoscering. Nogle Dage efter hørte vi en lignende Lyd, troede ligeledes, at det kom langt borte fra, men fandt ved at recognoscere en saaret Neger, som var kommet bort fra os, og nu havde lagt sig i Nærheden af vor Telt, uden at kjende det igjen.«

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 26

◀ **de betydeligste af den rom: Skole, gik over til Chatolicismen** : se fx H. Heine *Die romantische Schule* (162,15), s. 52: »Bei mehreren Anhängern der romantischen Schule bedurfte es keines formellen Uebergangs, sie waren Katholiken von Geburt, z. B. Herr Görres und Herr Klemens Brentano, und sie entsagten nur ihren bisherigen freigeistigen Ansichten. Andere aber waren im Schooße der protestantischen Kirche geboren und erzogen, z. B. Friedrich Schlegel, Herr Ludwig Tieck, Novalis, Werner, Schütz, Carové, Adam Müller u. s. w., und ihr Uebertritt zum Katholizismus bedurfte eines öffentlichen Akts.«

I trykt udgave: Bind 27 side 129 linje 34

◀ **Ingeborgs ... forfølger med Øiet den bortseilende Frithiof** : sigter til den sv. forf. Esaias Tegnér's romancesyklus *Frithiofs saga*, Stockholm 1825, nr. 9 »Ingeborgs klagan«, s. 71, hvor det bl.a. hedder: »Länge jag såg / seglet i vester, det flög på sin våg. / Ack! det är lyckligt, får följa / Frithiof på bölja«.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 9

◀ **Aorist** : i gr. grammatik verbalform, der angiver den overskuede handling, uafhængigt af tid (og udstrækning).

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 15

◀ **ligge under** : falde til jorden; være den svage i kampen med overmagten, bukke under.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 20

◀ **fornemlig** : fornemmelig, især, først og fremmest.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 24

◀ **Ask Ygdrasil** : verdenstræet i nordisk mytologi, også kaldt Yggdrasil el. Ydrasil, se fx J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte indtil Frode 7 Tider*, Kbh. 1800, ktl. 1947 (forkortet *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte*), s. 478: »Ydrasil, et Asketræe, under hvilket var Forsamlingssted for Guderne til daglig at holde Dom. Dette Træe var det bedste og største af alle, og udstrakke sine Grene over hele Himlen og Jorden. Ligeledes havde det 3 lige vidt fra hinanden udstaaende Rødder. Den ene var hos Guderne, den anden under den forrige Afgrund og Hrimthussernes Opholdssted, den tredie bedækkede Niflheim, og havde under sig Brønden Huergelmer, som Uhyret Nydhoggur opholdt sig i.«

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 26

◀ **Giganter** : hentyder formentlig til de kæmpevæsner i gr. mytologi, som Gaia ('jord') fødte af blodet fra den kastrerede Uranos ('himmel'). Se fx *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved Fr. G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821 [1793], ktl. 1944-1945 (forkortet *Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*); bd. 1, s. 751.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 26

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 28

◀ **det saakaldte kosmopolitiske System** : hentyder formentlig til oplysningstidens teorier om kosmopolitisme, se fx I. Kant *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* (1784) og

Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig Sein, taugt aber nicht für die Praxis (1793), især tredje del »Vom Verhältniß der Theorie zur Praxis im Völkrecht. In allgemein-philanthropischer, d. i. kosmopolitischer Absicht betrachtet« samt *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf* (1795). Kant argumenterede for et frihedsforbund af alle stater, hvor nationerne netop skulle være sidestillede, hvorimod han forholdt sig stærkt skeptisk over for tanken om en føderal verdensrepublik.

I trykt udgave: Bind 27 side 130 linje 30

◀ **Da Adam var skabt, krævede ... sit Supplement i Eva (Dyrene ... gav dem Navne** : hentyder til beretningen i 1 Mos 2,18-20: »Og Gud HERREN sagde: det er ikke godt, at Mennesket er for sig allene, jeg vil gjøre ham en Hielp, som skal være hos ham. Og Gud HERREN havde gjort af Jorden alle vilde Dyr paa Marken, og alle Himmelens Fugle, og ledde [ledte] dem til Mennesket, til at see, hvad han vilde kalde hvert; og alt det, som Adam kaldte hver Levendes Siel, det var dens Navn. Saa gav Adam alt Qvæget, og Himmelens Fugle, og alle vilde Dyr paa Marken Navne; men for Mennesket fandt han ingen Hielp, som kunde være hos ham« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 13

◀ **Choret** : i gr. tragedie den samling personer, der gennem sang kommenterer og fortolker handlingens gang i dramaet, og som indgår i en dialog med skuespillerne. Mens tragediens helt er et fremragende individ, repræsenterer koret almindelige borgere; det er som regel gennem koret, tilskueren aner den skæbne, der rammer helten. I det moderne drama, i opera og skuespil, repræsenterer koret hyppigt en menneskemængde og er således 'folkets stemme'.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 15

◀ **Eva kommer** : hentyder til beretningen i 1 Mos 2,21-24: »Da lod Gud HERREN falde en dyb Søvn paa Adam, og han sov; og han tog eet af hans Rifbeen [ribben], og lukte med Kiød isteden derfor. Og Gud HERREN bygde af det Rifbeen, som han havde taget af Mennesket, en Mandinde [kvinde]; og ledde [ledte] hende til Adam. Da sagde Adam: denne Gang er det Been af mine Been, og Kiød af mit Kiød; denne hun skal kaldes Mandinde, thi denne er tagen af Manden. Derfor skal Manden forlade sin Fader og sin Moder, og blive fast hos sin Hustru, og de skal være til eet Kiød« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 16

◀ **Msk skabes** : hentyder til beretningerne om menneskets skabelse i hhv. 1 Mos 1,26-27 og 1 Mos 2,7.21-22.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 17

◀ **det synder** : hentyder til beretningen om syndefaldet i 1 Mos 3.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 17

◀ **Ecko** : If. gr. mytologi blev (bjerg)nymfen Ekko efterstræbt af Pan; da hun afviste ham, blev hun sønderrevet af den forsmåede bejler, så kun stemmen blev tilbage. Ovid fortæller en anden historie i sine *Metamorphoses* (Forvandlinger), 3. sang, v. 356-401: Da Ekko havde holdt gudinden Hera hen med snak, mens Zeus lå i med andre nymfer, blev hun straffet for sin snakkesalighed ved kun at kunne gentage andres ord. Siden tæredes hun bort af ulykkelig kærlighed til den skønne yngling Narcissos, så der tilbage af hende kun var stemmen, som gav genlyd af andres råb fra klippespalter og skove. Jf. W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie* (155,35), s. 653.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 25

◀ **in mente** : lat., egl. i 'sindet', i tankerne, i erindringen.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 26

◀ **juste melieux** : fr., 'den rigtige midte, den rette middelvej'. I politik blev udtrykket spottende brugt om kong Louis-Philippes balancepolitik, der efter den fr. julirevolution 1830 videreførte det konstitutionelle monarki, men udvidede stemmeretten til at omfatte den rigeste del af middelstanden.

I trykt udgave: Bind 27 side 131 linje 29

◀ **hiin mægtige Tidsalder** : De såkaldte fornaldersagaer el. oldtidssagaer og romantiske sagaer henter deres emner fra tiden før ca. 850 og er præget af overnaturligt og fantastisk stof. Jf. *Nordiske Kæmpe-Historier* (132,20). Bd. 3 bærer titlen *Nordiske Kæmpe-Historier eller mythiske og romantiske Sagaer efter islandske Haandskrifter*.

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 5

◀ **tænkte dem Troidene boe under dem ... een ell. anden Gave** : se fx *An Buesvingers Saga* (132,25), s. 211f. (132,25). Se også *Hervørs og Kong Hejdreks Saga* (132,12). – **galt**: dvs. galdt el. gjaldt.

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 8

◀ **Nemesis** : i gr. mytologi gudinde for gengældelse og straffende retfærdighed, der retter sig mod en ufortjent el. misbrugt lykke og overmod. Nemesis er tillige gudinde for balance i tingene, derfor også for hævn og straf. Jf. *Nitsch neues mythologisches Wörterbuch* (130,26) bd. 2, s. 304f.

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 11

◀ **naar Vedkommende ... det gode Sværd ... hans egen Familie etc.** : se fx *Hervørs og Kong Hejdreks Saga, efter den islandske Grundskrift, overs. af C.C. Rafn, Kbh. 1826* (indgår med separat paginering i *Nordiske Kæmpe-Historier* bd. 3 (132,20)), s. 6-8, hvor det om Odins sønnesøn kong Svafurlame fortælles, at han engang havde »redet saa langt ind i Skoven, at han slet ikke vidste, hvor han var. Ved Solens Nedgang saae han en stor Steen, ved hvilken der stode to Dvæрге; han forhexede dem med et Maaljærn [*note*: et Jærn, forsynet med magisk Paaskrift] saaledes, at de ikke kunde komme ind i Klippen; han svang dernæst Sværdet over dem; de bade ham om at de maatte løse deres Liv. Svafurlame spurgde dem om Navn; den ene kaldte sig Dyrin, den anden Dvalin. Da Svafurlame vidste, at de vare de kunstfærdigste [håndværksmæssigt dygtigste] af alle Dvæрге, paalagde han dem, at de skulde gjøre ham saa fortrinligt et Sværd, som de mægtede. (...) han forlangte, at dette Sværd aldrig skulde brydes, og aldrig blive rustent, og bide baade Jærn og Stene ligesom Klæde, og have Sejer i Slag og Enekampe, hvo [hvem] der end bar det; dermed skulde de løse deres Liv; de tilstode [tiltrådte] hans Forlangende, og Kongen red hjem. Paa den bestemte Dag kom Svafurlame til Stenen; Dværgene vare da udenfor, og de gave ham Sværdet, som var særdeles skjønt. Da sagde Dvalin, som stod i Stenens Dør: 'Dette Sværd, Svafurlame! skal blive en Mands Bane, hver Gang det bliver trukket, og med dette Sværd skulle [skal] tre store Nidingsværker blive udførte; det skal ogsaa blive din Bane.' Da hug Svafurlame efter Dværgen, men de løbe ind i Stenen; Hugget traf ogsaa i Stenen, saa at begge Sværdets Egge skjultes i den, thi Døren lukkedes. Svafurlame førte nu dette Sværd, og kaldte det Tyrving, og han bar det i Slag og Enekampe, og havde bestandig Sejer.« Kort efter fortælles det, hvorledes Arngrim Bersærk tog sværdet Tyrving fra Svafurlame og kløvede ham langs igennem med det i en tvekamp, s. 8. Og efter at det senere er blevet fortalt, hvorledes kong Hejdreks trælle dræbte ham med Tyrving, konstateres det, s. 98: »det er regnet for det tredie Nidingsværk, der efter Dværgens Forudsigen skulde udføres med Tyrving; denne Sværdets Bestemmelse af Skjæbnen var altsaa fuldendt.«

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 12

◀ **de nordiske Kjempehistorier** : sigter til *Nordiske Kæmpe-Historier efter islandske Haandskrifter, overs. af C.C. Rafn, bd. 1-3, Kbh. 1821-26, ktl. 1993-1995* (forkortet *Nordiske Kæmpe-Historier*).

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 20

◀ **Det hele Hamletske** : alt, hvad der vedrører Hamlet, her især hans forstillelse som vanvittig. Hamletfiguren, der allerede kendes fra Saxos krønike som den jyske kongesøn Amlæt, er især kendt fra Shakespeares tragedie *Hamlet, Prince of Denmark* (eng. o. 1600, udg. 1603).

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 24

◀ **Ketil Hængs Saga 3 D. 2 H. S. 3 o. f.** : sigter til *Ketil Hængs Saga* i *Ketil Hængs og Grim Lodinkins Sagaer, Ørvarodds Saga, An Buesvingers Saga og Romund Grejpssøns Saga efter islandske Haandskrifter, overs. af C.C. Rafn, Kbh. 1826* (indgår med separat paginering i *Nordiske Kæmpe-Historier* bd. 3 (132,20)), s. 3-39; s. 3-8: »Paa Øen Rafnista ud for Nummedalen boede engang en Mand, som hed Halbjørn med Tilnavn Halvtrold, der var en Søn af Ulf hin Dristige. Det var en anseelig Mand, som havde meget at sige blandt Bønderne der nordpaa i Omegnen. Han var gift, og havde en Søn, der hed Ketil, og var stor af Væxt, og af et mandigt Udseende, men dog ikke smuk. Saasnart Ketil var nogle Vintre gammel, lagde han sig i Køkkenet; de, som gjorde saa [således], vare i den Tid udsatte for raske Mænds Spot. Naar Ketil sad ved Ilden, havde han den Vane, at han havde den ene Haand i Hovedet, og med den anden ragede han i Ilden foran sig. Halbjørn bad ham lade være at sidde med Haanden i Hovedet, og sagde, at da vilde det blive bedre imellem dem; Ketil svarede intet, men blev borte noget derefter, og var borte i tre Nætter; da kom han hjem, og havde en vel gjort Stol paa Ryggen; den gav han sin Moder, og sagde, at han havde større Kjærlighed at lønne hende end sin Fader. Det hændte sig nu en Sommerdag, da det var godt Vejr, at Halbjørn lod age [køre] Hø, og der laa endnu meget tilbage; han gik da ind i Køkkenet til Ketil, og sagde: 'Nu burde du, Frænde! tage dig noget for, og age Hø i Dag, thi naar det gaaer haardt paa, maa man nytte [drage nytte af] alles Hjælp.' Ketil sprang da op, og gik ud; Halbjørn gav ham to Øg og en Kone til Arbejde; han agede nu Hø hjem til Gaarden, og tog saa rask fat paa Arbejdet, at omsider otte maatte stakke sammen, og alle syntes dog at have nok at gjøre; om Aftenen var alt Høet ført i Huus, men begge Øgene vare sprungne. Da sagde Halbjørn: 'Nu synes det passende, Frænde! at du paatager dig Godsets Bestyrelse, thi du er ung, og tiltager

med hver Dag i Styrke og Duelighed til alt, men jeg bliver nu gammel og stiv, og ikke til noget meer.' Ketil sagde, at han ikke vilde det. ... Der var en Mand, ved Navn Bjørn, som boede der i Nærheden; han havde faaet den Vane at gjøre Nar af Ketil, og kaldte ham Rafnista-Tossen. Bjørn roede ofte ud paa Søen at fiske; det hændte sig nu en Dag, da han var roet ud, at Ketil tog en Fiskerbaad, Snore og Angler, og roede dermed ud, og lagde sig til at fiske. Bjørn var der forud med sine Folk, og da de saae Ketil, lo de meget, og gjorde Nar af ham, og Bjørn var denne Gang, ligesom han plejede, den, der førte dem an i dette. De gjorde en god Fangst, men Ketil drog en Brosme [en torskeart], en meget ringe Fangst, men ikke flere Fiske. Da Bjørn og hans Folk havde ladet deres Baad, trak de deres Fiskeredskaber op, og gjorde sig færdige til at drage hjem. Det samme gjorde Ketil; de lo da ad ham, men da sagde Ketil: 'Nu vil jeg afstaae eder hele min Fangst, og skal den af eder have den, hvem den først træffer, og han kastede da Brosmen op i Vejret over paa deres Skib. Brosmen traf Bjørn Bonde paa Øret saa haardt, at Hjærnen gik sønder, og Bjørn faldt ud over Borde, sank strax under Vandet, og kom aldrig op siden; da roede de andre til Land, og det samme gjorde Ketil. Halbjørn brød sig ikke meget herom. ... Der forefaldt nu en Tid ikke noget mærkeligt; Ketil sad endnu ofte ved Ilden; Halbjørn drog meget ud paa Fiskefangst, og da Ketil en Gang bad ham om, at han maatte drage med, sagde Halbjørn, at det passede sig bedre for ham at sidde ved Ilden, end at være paa Søfærd; men da Halbjørn kom til Skibet, var Ketil der forud, og Halbjørn formaaede da ikke at jage ham tilbage; Halbjørn gik da i Forstavnen paa Færgen, og bad Ketil gaae for Bagstavnen og skyde Skibet i Søen. Ketil gjorde saa [således], men Skibet gik ingensteds. Da sagde Halbjørn: 'Ulig er du dine Frænder, og seent vænter jeg, vil der komme Styrke i dig; jeg plejede, førend jeg blev gammel, at skyde Færgen ene ud.' Da blev Ketil vred, og stødte Færgen saa haardt frem, at Halbjørn styrtede ud mellem Stenene paa Strandbredden, men Færgen standsede ikke førend ude paa Søen. Da sagde Halbjørn: 'Kun lidet lader du mig nyde godt af vort Slægtskab, at du vil knuse Benene i mig, men det vil jeg nu sige, at jeg troer, at du er tilstrækkelig stærk, thi jeg vilde nu prøve din Styrke; jeg stod imod saa haardt, jeg formaaede, men du skød den alligevel frem; det synes mig derfor, at jeg ejer en brav Søn.' De fore dernæst til Fiskestederne.«

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 25

◀ **Buesvingers Saga 3 D. 2 H. S. 211** : sigter til *An Buesvingers Saga* i *Ketil Hængs og Grim Lodinkins Sagaer, Ørvarodds Saga, An Buesvingers Saga og Romund Grejps søns Saga efter islandske Haandskrifter*, overs. af C.C. Rafn, Kbh. 1826 (indgår med separat paginering i *Nordiske Kæmpe-Historier* bd. 3 (132,20)), s. 211f., hvor det om An – yngste søn af den ansete bonde Bjørn i Rafnista og hans kone Thorgerd, barnebarn af Ketil Hæng – fortælles følgende: »han var tidlig stor af Væxt, men ikke smuk, og meget langsom af sig; hans Styrke kjendte ingen, thi han prøvede den aldrig; han ansaaes for tosset, og var ikke elsket af sin Fader, men hans Moder gjorde meget af ham. Folk fandt ham ikke i nogen Henseende lig hans forrige Frænder, som vare Ketil Hæng og andre Rafnistamænd, undtagen i Styrke allene. An lagde sig just ikke i Køkkenet, men Folk kaldte ham dog tosset. Han vænnedes ikke til nogen Idrætter, og saaledes gik det hen, til han var ni Vintre gammel; han var da ikke mindre end sin Broder Thorer; han var meget ustyrlig; tillige var han ilde paaklædt, thi baade Knæer og Albuer vare ude. Da han var tolv Vintre gammel, blev han borte tre Nætter, saa at ingen vidste, hvor han var bleven af. Han gik hen paa en aaben Plads i Skoven; der saae han ved en Bæk en stor Steen ligge, og en Mand ved Stenen; han havde hørt tale om Dværg og tillige, at de vare mere kunstfærdige [håndværksmæssigt dygtige] end andre Folk. An passede paa at komme imellem Stenen og Dværgen, og fortryllede ham udenfor Stenen og sagde, at han aldrig skulde komme ind igjen, uden [medmindre] han smedede ham saa stor og stærk en Bue, at den kunde passe til hans Kræfter, og desuden fem Pile, som skulde have den Egenskab, at han skulde een Gang træffe med enhver af dem. Inden tre Nætter skulde dette være færdigt, og An forblev der imedens. Dværgen gjorde eftersom der var bestemt, og uden nogen Omstændighed [indvendinger, dikkedarer]. Dværgen hed Lit. An gav ham nogle rede Penge, som hans Moder havde givet ham. Dværgen gav An en smuk Stol. An drog siden hjem, og bar Stolen paa sin Ryg. Folk lo da meget ad ham; An gav sin Moder Stolen, og sagde, at han havde hende meest at lønne.«

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 29

◀ **en pludselig Forsvinden ... senere glimrende Periode** : sigter dels til Ketil Hæng, der pludselig forsvandt i tre nætter (132,25), dels til An Buesvinger, der ligeledes var borte i tre nætter (132,25), hvilket for begges vedkommende indleder en mere og mere glørværdig periode.

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 29

◀ **»Schwab ... Sagen« i Robert der Teufel S. 357 ... ligge hos dem osv.** : sigter til det fr. sagn »Robert der Teufel« i *Buch der schönsten Geschichten und Sagen für Alt und Jung wieder erzählt* af G. Schwab, bd. 1, Stuttgart 1836, ktl. 1429 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 10. jan. 1836). Sagnet fortæller om en hertug og en hertuginde i Normandiet, der ikke kunne få børn; i sin vånede lovede hertuginde Djævelen, at fik hun en søn, så skulle han tilhøre ham fuldstændig. Hun fødte Robert, som viste sig at være ond og grusom. En dag ønskede han at kende sandheden om sig selv og årsagen til sin ondskab og alle sine grumme handlinger, og han bad sin mor fortælle sandheden. Hun prøvede at undslå sig, men da han atter bad hende indtrængende, fortalte hun, hvordan alt var gået til, og hvordan hun havde lovet ham til Djævelen. Robert blev dybt uheldig og besluttede at drage til Rom som pilgrim for at aflægge skriftemål om sine afskyelige forbrydelser. Robert

kom til Rom i påsken, og han trængte sig frem til paven, og knælende råbte han igen og igen til paven om at vise medlidenhed og anmodede om lov til at skrifte sine synder for ham. Paven, som indså, at han var »Robert der Teufel«, modtog hans bekendelse og pålagde Robert at opsøge en eremit, som var hans egen skriftefader; over for denne eneboer skulle Robert bekende alle sine synder. Robert opsøgte eremitten og fortalte ham om sit djævelske liv og om alle sine grusomme forbrydelser. Eremitten indbød ham til at overnatte i kapellet, så ville han den følgende dag modtage skriftemål af ham. Om natten viste en engel sig i drømme for eneboeren og meddelte ham, hvilken bod han skulle pålægge Robert, når han ønskede at modtage tilgivelse for sine synder. Eneboeren takkede i sin bøn Gud for det budskab, han havde fået, og, fortælles det videre, s. 357: »als der Tag anbrach, fühlte er sich bewegt von Liebe zu Robert; er rief ihn herbei und sagte zu ihm die tröstenden Worte: 'Mein Sohn, komm her zur Beichte!' Mit großer Demuth kam Robert, und wiederholte das Bekenntniß seiner Sünden. Als er die Beichte vollendet, sagte der Eremit zu ihm: 'Ich weiß jetzt, welche Buße dir auferlegt ist, mein Freund! Du sollst dich als einen Narren und einen Stummen gebärden, keine Speise essen, als von den Hunden, und bei den Hunden liegen; Alles, so lang es Gott gefallen wird. Solches hat mir der Herr diese Nacht durch einen Engel verkündet; diese Buße soll wahren, bis es Gott gefällt, dir die Vergebung deiner Sünden anzukündigen.' Als Robert dieses hörte, ward er ganz vergnügt und froh; er dankte Gott, daß ihm so gnädige Buße auferlegt werden sollte, verabschiedete sich von dem Eremiten, und gieng hin, die schwere Probe zu bestehen, die ihn erwartete, und die ihm nur klein schien, weil seine Unthaten so übergroß waren. Und nun war durch Gottes Wunder der lasterhafte, wüthende, unbiegsame Sünder zahm wie ein Lamm und frommer Gesinnungen voll geworden. / Kaum hatte er die Stadt Rom wieder betreten, so fing er an, dem Befehl des Einsiedlers gemäß, den Narren zu spielen; er sprang und rannte durch die Straßen und that, wie ein Verrückter zu thun pflegt.« - **Schwab:** Gustav Benjamin Schwab (1792-1850), ty. evangelisk teolog og forf.; fra 1817 prof. i klassiske sprog ved gymnasiet i Stuttgart, fra 1825 tillige medarbejder ved *Blätter für literarische Unterhaltung* og fra 1828 medlem af redaktionen for *Morgenblatt für gebildete Stände*.

I trykt udgave: Bind 27 side 132 linje 33

◀ **Imidlertid udretter han store Ting ... spiller atter sin Narrerolle** : sigter til fortsættelsen af sagnet om »Robert der Teufel« i *G. Schwab's Buch der schönsten Geschichten und Sagen* bd. 1 (132,33), s. 360-366. Her fortælles det, at den rom. kejser, hvor Robert opholdt sig som nar, havde en meget smuk datter, der var stum. En af kejserens mægtige hofmænd ønskede at blive gift med hende, så han kunne overtage magten efter kejseren; men da kejseren afslog at give ham sin datter, flygtede han fra Rom, samlede en mægtig hær og drog mod byen og belejrede den for at røve tronen og landet fra kejseren. Skønt kejseren samlede alle sin riddere, var han i stor nød. Robert, som efter sædvane opholdt sig ved springvandet i kejserpaladsets have, hørte en røst fra himlen, der sagde, s. 362: »Robert, eile dich! Gott befiehlt dir auf der Stelle, daß du dich mit den weißen Waffen, die ich hier an deine Stelle lege, waffnest, und dieses Roß, das ich dir zuführe, besteigest, und ohne Aufschub dem Kaiser zu Hülfe fliegest!« Robert smed sit narretøj, iførte sig den hvide rustning, steg til hest og red af sted mod kejserens lejr. Fra et vindue i paladset så den stumme datter, hvordan Robert udrustede sig, men kunne ikke fortælle det til nogen. Da Robert ankom til slagmarken, kastede han sig ind i slaget og dræbte utallige af fjendens mænd; det indgød kejserens riddere nyt mod, så sejren blev vundet. Robert red straks tilbage til haven, og ved springvandet afførte han sig den hvide rustning og tog igen sin narredragt på. Også det så den stumme datter. Da kejseren kom tilbage, glad over sejren, og satte sig til bords sammen med sine riddere, trådte Robert som sædvanlig frem for dem og forstillede sig som nar. Da kejseren ivrigt udspurgte sine riddere, om de kendte den tapre ridder i den hvide rustning, prøvede hans stumme datter med tegn at lade ham forstå, at denne ridder var Robert; og da den kvinde, der kunne udlægge hendes tegn, forklarede kejseren, at hans datter ville sige, at det var narren, der havde reddet dem, brast kejseren i latter og sagde, s. 365: »Sie sey keine kleinere Närrin, als der Narr selber.« Datten gav ikke flere tegn, men trak sig bedrøvet tilbage, skønt hun vidste, at det, hun ville sige, var sandt. Det samme gentog sig to gange. Fjenden rykkede frem mod Rom, Robert kom kejseren til undsætning og sikrede ham sejren. Og hver gang vendte Robert tilbage til haven, aflagde rustningen, iførte sig sin narredragt og opførte sine narrestreger for kejseren, der stadig ikke anede, hvem den hvide ridder var. Men hver gang havde kejserens datter fra vinduet iagttaget Robert og vidste således som den eneste, at han var den tapre ridder, der var årsag til sejrene.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 1

◀ **kunne** vi: kan.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 3

◀ **Narrenes Betydning i Middelalderen** : se fx K.F. Flögel *Geschichte der Hofnarren*, Liegnitz og Leipzig 1789, ktl. 1401.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 4

◀ **Choret** : 131,15.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 5

◀ **befæstet** : fastgjort; fastlagt, funderet.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 8

◀ **Wagners**: (128,2.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 9

◀ **Leporellos**: 128,2.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 9

◀ **Sancho Pansas**: 128,1.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 10

◀ **vi ved en anden Leilighed have omtalt** : sigter til Papir 120, i SKS 27, 128.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 11

◀ **Don Quixote** : 128,1.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 23

◀ **en Claudius**': sigter formentlig til den ty. forf. Matthias Claudius (1740-1815), bl.a. under navnet »Asmus den Wandsbecker Boten«, jf. *ASMUS omnia sua SECUM portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen* bd. 1-8, Wandsbeck 1774-1812 (jf. ktl. 1631-1632, en 5. udg. i fire bind fra 1838).

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 31

◀ **tantahliske** : frugtesløse, frustrerede. I gr. mytologi var Tantalos en sagnkonge, som af guderne blev dømt til evigt at plages af sult og tørst. I underverdenen stod han i vand til hagen og med en frugtgren hængende over hovedet. Når han ville drikke, trak vandet sig tilbage, og når han ville spise, trak grenen sig væk, jf. Homer *Odysseen*, 11. sang, v. 582-592.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 32

◀ **den Pige, der følger Høstkarlens Skridt** : hentyder til datidens landbrugsforhold, hvor tjenestekarlen høstede korn med en le, og en tjenestepige fulgte efter for at binde det høstede korn op.

I trykt udgave: Bind 27 side 133 linje 34

◀ **Menigmand** : betegnelse for den jævne mand, folkets brede lag.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 4

◀ **Dansk Folkeblad** : *Dansk Folkeblad*, udg. af »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug«, red. af »dets Skriftcommittee«, 1. årg., nr. 1-55, Kbh. 1836; nr. 1 udkom den 29. maj 1835 og nr. 55 den 25. marts 1836. Her tænkes formentlig på nr. 48, den 19. feb. 1836, hvori findes »Bedømmelse af sex, til Selskabet indleverede, historiske Priisskrifter«, s. 190. Her oplyses det: »I Anledning af Selskabets udsatte Præmie af 100 Rbd. [rigsbankdaler] for en '*Historisk Fremstilling af Reformationens Indførelse i Danmark*' var indkommet 6 Forøg til Besvarelse af denne Opgave (...). / Selskabets Formaal ved den udsatte Priis har upaatvivlelig været, at erholde en saadan klar, simpel, værdig og almeen læselig historisk Beretning om Kirkereformationen i Danmark, der kunde, saavel nærmest med Hensyn til den tilstundende Jubelhøitid i samme Anledning, som overhovedet i den følgende Tid, blive en Folkebog, eller populair Læsebog for enhver Borger i Landet.« Om selskabets formål, hvad angår udgivelse af letfattede, folkelige skrifter, se »Love for Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug«, trykt på upaginerede sider bagest i 1. årg., hvor det i § 2 fastsættes: »Ved Belønninger søger Selskabet at fremkalde populaire Skrifter, skikkede til i alle Borgerclasser at forædle Sindet, forbedre Smagen og udbrede Kundskaber, fornemmeligen om Communalvæsen, Handel og andre Næringsgrene, samt hvad der overhovedet griber ind i Borgerlivet. Saadanne Priis-Skrifter, saavelsom andre Bøger, tjenlige [nyttige] til samme Øiemed [formål], foranstalter Selskabet udgivne og udbredte i Folket.«

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 4

◀ **danske Kjempeviser** : da. folkeviser med mytisk-heroisk indhold, jf. første afdeling »Kjempeviser« i *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, udg. af W. Abrahamson, R. Nyerup og K.L. Rahbek, bd. 1-5, Kbh. 1812-14, ktl. 1477-1481; bd. 1, s. 1-172.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 7

◀ **Drikkeviser** : se fx afsnittet »Drikkeviser« i *Visebog indeholdende udvalgte danske Selskabssange; med Tillæg af nogle svenske og tydske*, udg. af Andreas Seidelin, Kbh. 1814, ktl. 1483, s. 177-266. Se også følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 8

◀ **see den i Nationen grundede musicalske Tone** : sml. den fjerde forelæsning i Chr. Molbechs *Forelæsninger over den nyere danske Poesie* (161,30) bd. 1, s. 74-100, især s. 91-93, hvor han taler om den poetiske og musikalske tone i den lyriske folkepoesi (fra midten af det 16. til midten af det 17. årh.), i komedieviserne (fra Frederik V's tid (1746-66)) samt i klubviserne og selskabssangene (fra Christian VII's tid (1766-1808)).

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 11

◀ **Beranger** : Pierre-Jean de Béranger (1780-1857), fr. digter og sangskriver; slog igennem med den satiriske vise »Le Roi d'Yvetot« (1813), der hånedes Napoleon, blev i brede kredse berømt for sine folkelige og enkle sange, jf. fx *Chansons nouvelles et dernières* (1833). Béranger nævnes i den første af Molbechs *Forelæsninger over den nyere danske Poesie* (161,30) bd. 1, s. 16.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 11

◀ **Affødning** : frembringelse, produkt.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 14

◀ **Genesis** : gr., frembringelse, tilblivelse; betegnelse for Første Mosebog.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 19

◀ **Adam giver alle Dyrene Navne ... finder Intet for sig : 131,13. - finder Intet for sig**: sml. gengivelsen af 1 Mos 2,20 i GT-1647: »Men hand fandt ingen Medhielp for sig, som kunde være lige som for hannem«.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 20

◀ **D. Juan** : Sagnet om Don Juan går tilbage til en gammel sp. beretning om den udsvævende adelsmand Don Juan Tenorio fra Sevilla, der bortførte Don Gonzalo de Ulloas datter, og som derefter dræbte Don Gonzalo. Himlen skal have straffet drabet på denne ansete kommandør af den gejstlige ridderorden Calatravaordenen ved at lade hans statue styrte Don Juan i Helvede. Spanien Gabriel Tellez, en højtstående gejstlig, skrev under pseudonymet Tirso de Molina den første fiktionsberetning om Don Juan, *El Burlador de Sevilla* fra o. 1620. Den fulgtes af komedien *Don Juan ou le festin de pierre* af Molière (pseudonym for den fr. komediedigter Jean Baptiste Poquelin) fra 1665 og af G. Bertatis ital. libretto til operaen *Don Giovanni o sia Il convitato di pietra* (Don Juan eller Stengæsten) af Giuseppe Gazzaniga fra 1786. Disse tre værker hører til de vigtigste forlæg for Lorenzo da Pontes ital. tekst til W.A. Mozarts opera *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* fra 1787.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 22

◀ **Faust** : 124,18.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 22

◀ **den evige Jøde** : el. Ahasverus er kendt fra flere sagn, der blev nedfældet i krøniker i Sydeuropa og England i begyndelsen af det 13. årh., og som levede videre i folkebøgerne (jf. fx J. Görres *Die teutschen Volksbücher*, Heidelberg 1807, ktl. 1440, s. 200-203). If. et af sagnene, der muligvis går tilbage til Armenien, skulle 'den evige jøde' have været dørvogter hos Pontius Pilatus og foragteligt have slået Jesus i ryggen med en knytnæve, da Jesus blev slæbt ud fra borgen; han skulle desuden have råbt til Jesus: Gå noget hurtigere! hvorpå Jesus skulle have vendt sig om og sagt: Jeg går, men du skal vente, indtil jeg kommer igen. If. andre sagn skulle 'den evige jøde' have nægtet Jesus at hvile sig på dørtærsklen til sit hus, da Jesus slæbte sit kors ud til Golgata. Nyere sagn vil vide, at 'den evige jøde' var skomager i Jerusalem, deraf betegnelsen 'Jerusalems Skomager' (jf. fx *Blade af Jerusalems Skomagere Lommebog*, udg. af B.S. Ingemann, Kbh. 1833, ktl. 1571). Som straf for, hvad han havde gjort mod Jesus, skulle han til evig tid vandre fredløs omkring på jorden.

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 22

◀ **En saadan pludselig Forsvinden** : sigter til fortællingen dels om ridder Laurentzius' forsvinden i »Der

Höllenjäger« (161,3 og 161,4), dels om kong Didriks forsvinden i *Saga om Kong Didrik af Bern og hans Kæmper* (135,18).

I trykt udgave: Bind 27 side 134 linje 30

◀ **Elias** : profet i det israelitiske nordrige i det 9. årh. f.Kr. Her sigtes til Elias' optagelse til himlen, se 2 Kong 2,1-14.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 5

◀ **Romulus** : sammen med sin tvillingebror, Remus, den legendariske grundlægger af Rom, hvis grundlæggelse normalt sættes til 753 f.Kr. Her sigtes til sagnet om Romulus' forsvinden fra jorden, se fx Romulus-biografien, 29, 7, i den gr. filosof og historiker Plutarks sammenlignende biografier *Vitae parallelae* (De parallelle liv), hvor det om Romulus' forsvinden fortælles: »Romulus skal være forsvunden fra Jorden og Menneskene i hans Alders fire og halvtredsindstyvende og hans Regerings otte og tredivte Aar«, *Plutark's Levnetbeskrivelser*, overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 1, s. 144.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 5

◀ **Chr: Himmelfart** : se Luk 24,50-53 og ApG 1,9-11.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 6

◀ **en Liden** : en passiv tilstand.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 15

◀ **ambrosisk** : vellugtende, sødtduftende, himmelsk.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 16

◀ **forgjeves (cfr Rafn p. 627. med:) raaber man ham an** : henviser til »Tredivte Fortælling. *Didriks Endeligt*«, kap. 393, i *Nordiske Kæmpe-Historier* (132,20) bd. 2, *Saga om Kong Didrik af Bern og hans Kæmper efter islandske Haandskrifter*, overs. af C.C. Rafn, 1823, s. 625-628. Her fortælles det, s. 626-628, hvordan kong Diderik, da han var kraftesløs af alderdom, kastede sig på en meget stor, sort hest for at jage et stort dyr; hesten viste sig at løbe hurtigere, end nogen fugl kunne flyve. Da hans svend, der søgte at ride efter sammen med alle hundene, råbte til ham: »Herre! naar vil du komme tilbage? Hvorfor rider du saa hastigt?« svarede Didrik: »Jeg rider ilde, (...) dette maa være en Djævel, som jeg sidder paa. Men tilbage mon jeg komme, naar Gud og Sancta Maria vil«, s. 627. Derpå tabte svenden kong Didrik af syne; og fra da af var der ingen, der så ham eller vidste, hvad der var blevet af ham, »saa [således] sige tyske Mænd, at de have faaet at vide i Drømme, at Gud og Sancta Maria have ladet Kong Didrik nyde godt af, at han mindedes deres Navne ved sin Død«, s. 628. – **Rafn**: Carl Christian Rafn (1795-1864), da. oldforsker, udgiver og oversætter; 1825 medstifter af Det kgl. nordiske Oldskriftselskab og derefter dets sekretær, 1826 titulær prof.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 18

◀ **en evig Jøde** : 134,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 19

◀ **Hunde Heste, Falke** : 135,18 og 161,4.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 20

◀ **den vilde Jagt ... fortrolige Landmand (...) hører ... Hundeglam, Hestetrav etc.** : sml. SKs omtale af sagnene om kong Valdemar Atterdags »vilde Jagt i Luften paa den hvide Hest«, så man kan høre »Hornenes Klang og Hundenes Gøen«, i journaloptegnelsen AA:2, fra sommeren 1835, i SKS 17, 10. Sml. også sagnet om »Kong Waldemars Jagt« i J.M. Thiele *Danske Folkesagn*, 1.-4. samling, bd. 1-2, Kbh. 1818-23, ktl. 1591-1592; 1. samling, s. 89-93, hvor det, s. 90-92, fortælles, at kong Valdemar »er over hele Landet bekjendt som den flyvende Jæger, og paa nogle Steder kaldes han den flyvende Markolfus. Naar han nærmer sig, hører man først Huien og Støien og Pidskeskrald i Luften, og da gaaer Folk tilside og stiller sig bag ved Træerne. Strax derefter kommer det hele Jagttog. Foran fare hans kulsorte Hunde, der løbe hist og her til Siderne og snuse i Jorden, og lange, gloende Tunger hænge dem ud af Halsen. Derefter kommer 'Wolmar' ansættende paa sin hvide Hest, og undertiden holder han sit eget Hoved under den venstre Arm. (...) Naar han saaledes farer frem, hører man ham at slaae Ledene i efter sig, og paa flere Steder i Landet, hvor der er Gjennemkørsel igjennem Gaardene, har han sin Jagtvei ind af den ene og ud af den anden Port, og ingen Laase ere saa stærke, at de jo [dvs. ikke] springe op, naar han kommer. Saaledes pleier han, især ved Juletid, at komme kjørende med fire hvide Heste igjennem Ibsgaard i Høiby, i Oddsherred, og der skal bag

Roeskilde være en Gaard ved Bistrup, hvor man lader Porten staae aaben om Natten, fordi han flere Gange har sprængt Laasene. Paa enkelte Steder gaaer hans Jagtvei endogsaa op over Husene, og i Nærheden af Herlufsholm skal være et Huus, hvis Tag paa Midten er betydeligen nedsjunket, fordi han saa ofte kjører derover. (...) Imellem Søllerød og Nærum jager han med sorte Hunde og Heste paa den saakaldte Waldemars Vei.« Om bøndernes forhold til sådanne hændelser, se også de sagn, der fortælles s. 94-95.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 23

◀ **lod Sisyphus staae og rulle Stenen op ... saa fremdeles** : sigter til den gr. sagnskikkelse Sisyfos, som straffedes i dødsriget ved atter og atter at skulle rulle en sten op på en bjergtop, hvorefter den hver gang straks rullede ned igen. Jf. Homers *Odyssee*, 11. sang, v. 592-600.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 31

◀ **Danaiderne øse i Kar, som det flød ud af igjen** : sigter til det gr. sagn om de 50 døtre af kong Danaos af Argos. For at få bilagt en strid med sin tvillingebror, Aigyptos, blev det besluttet, at de 50 døtre, Danaiderne, skulle giftes med Aigyptos' 50 sønner. If. deres fars befaling dræbte Danaiderne deres ægtemænd på bryllupsnatten – på nær Hypermnestra, som skånede sin mand, Lynkeus. I underverdenen fik Danaiderne den straf for deres udåd, at de vedblivende skulle øse vand i et gennemhullet kar. Jf. fx artiklen »Danaos« i *Nitsch neues mythologisches Wörterbuch* (130,26) bd. 1, s. 593-596.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 32

◀ **bestaae sig** : stå sig, holde stand.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 33

◀ **den Nordboen ... Forestilling om Livet som en Kamp** : se fx kap. 3 »Nordens Kæmpe-Aand« i indledningen til N.F.S. Grundtvig *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*, 2. omarbejdede udg., Kbh. 1832 [1808], s. 96, hvor den »Nordiske Anskuelse af det timelige Liv hos Guder og Mennesker« beskrives »som en bestandig Kamp, det kun gjælder om, at føre saa ædelt, saa kraftig og saa klogt, som mueligt, da al den virkelige Fred, der kan times Gude-Folket og Adel-Stammen i Tidens Løb, udspringer som en Seiers-Gudinde af Kampen«.

I trykt udgave: Bind 27 side 135 linje 41

◀ **Faldet i det andet Liv ... for at staae op igjen** : hentyder til livet i Valhalla, de lyksalige menneskers og heltenes opholdssted efter døden, hvorom det i den nordiske mytologi fortælles, at Odin hver morgen drog ud til strid sammen med en mængde helte ledsaget af en stor skare tilskuere; dagligt faldt mange af heltene, men de oplivedes til ny strid, og om aftenen vendte alle fornøjet tilbage til festmåltid ved Odins taffel. Jf. fx artiklen »Valhalla« i J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte* (130,26), s. 456-458; 457.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 2

◀ **de kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 6

◀ **V.** : verden.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 9

◀ **gjækker** : holder for nar, holder sjov med.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 12

◀ **ligge under** : falde til jorden, være den svage i kampen med overmagten, bukke under.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 14

◀ **Faust** : 124,18.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 15

◀ **Stikordet** : 136,19.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 18

◀ **Baggesens Thora fra Havsgaard** : henviser til »Thora. Et Fragment i ni Sange« (1811/12-17) i *Jens*

Baggesens danske Værker, udg. af forfatterens sønner og C.J. Boye, bd. 1-12, Kbh. 1827-32, ktl. 1509-1520; bd. 7, 1831, s. 307-527. I »Første Sang« fortælles det, s. 310f.: »Vestlig i Skaane der ligger en Gaard, afsides og eensom, / Havsgaard kaldet fra Kæmpernes Tid, omringet af aabne / Marker, og nær ved en vild, vidtstrakt, udørkelig Kratskov. / Kort Tid efter den Calmarske Krig beboede den rolig, / Glemmende Verden, og glemt, en brav velhavende Lænsmand, / Med een eneste Karl, som besørgede Stalden, og Husets / Grovere Dont, og en Lillievand, hans Frænde, der var ham / Eneste Levning af hele hans Æt, den blomstrende Thora. / Ordet gik, at den Gamle, Herkuller ved Navn, skiøndt levende sparsomt, / Aldrig forladende Gaarden, og høit hver Festdag af Præsten / Fiernt fra den nærmeste Kirke besøgt, / trods Skinnet af Armod, / Havde dog Grunker af Guld; og det hed i Egnen, hans Kofte / Skiuled et Skud af Kongeligt Blod; dog vidste med Vished / Ingen derom stort meer, end det uvist giettende Rygte.« - **Baggesens**: Jens Immanuel Baggesen (1764-1826), da. digter; fra 1790 prof., fra 1798 tillige meddirektør for Det kgl. Teater, 1811-14 prof. i da. sprog og litteratur ved universitetet i Kiel.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 18

◀ **Atterkommeren, jeg kommer igjen** : se slutningen af »Første Sang« i »Thora. Et Fragment i ni Sange«, i *Jens Baggesens danske Værker* bd. 7, s. 334-337, hvor det fortælles, at den røver, der sammen med sine ti sønner var kommet til Havsgaard for at begå røveri, men som ved Thoras snilde var blevet slået ihjel af gårdens karl, Grimer, både hed Røds-kæg og benævntes »Atterkommeren«, s. 336. Efter at det videre er blevet fortalt, hvordan hans sønner af egnens tilkaldte bønder blev stillet for bytinget og dømt til henrettelse, hedder det, s. 337: »Faderens Lig blev først halshugget, og Sønnernes Hov'der / Samtlige satte paa Steiler, med hans i Midten. Man paastod / Længe, de grinede høit hvert Maaneskifte paa Bakken, / Og hver ellefte Nat, naar tolv slog Klokken i Udbye, / Lød, i det sidstudrængende Slag, 'Jeg kommer igjen!' lydt / Med en forfærdelig Klang som et Brøl af elleve Røster.« I »Anden Sang« fortælles følgende: Kort efter drabet på Røds-kæg og henrettelsen af hans ti sønner døde Grimer; en anden tjenestekarl ved navn Roller, som lignede Grimer, blev ansat. Hurtigt opstod der kærlige følelser mellem Thora og Roller; de blev gift og fik en søn, som Roller forlangte skulle hedde Grimkul; samtidig døde den gamle lensmand Herkuller, og Havsgaard overgik til Thora og Roller. Imidlertid red Roller oftere og oftere ud i skoven tidligt om morgenen og vendte først tilbage sent om aftenen, og når han kom, bar hans ansigt præg af sorg. På Thoras indtrængende bøn betroede Roller hende, at han besøgte sin fattige mor, der var tigger og boede ude i skoven. Hun ville gerne se sin svigerdatter, men da hun var stolt, skulle Thora komme til hende og ikke omvendt; det fandt Thora helt rimeligt. Herefter fortælles det i »Tredie Sang«, at den følgende pinsedags morgen drog Roller af sted med sin kone og sit barn for at aflægge besøg hos moderen ude i skoven. Da de efter et rasende ridt nåede ud i skoven, forsvandt Roller; da Thora senere fulgte efter, opdagede hun, at Roller og hans mor opholdt sig i en røverkule i jorden, og mens hun stod og lyttede, »Hørte hun klart en græsselig Røst udraabe: 'Saa skynd dig! / Skynd dig da! bring mig paa Stand den Forbandede! Her er din Faders / Øxe, den tolvte, den største, den skarpeste! din er for rusten!' - «, s. 374. Thora red straks tilbage til landsbyen, og bevæbnet fulgte fyrre bønder med hende tilbage til skoven; de rådslog om, hvordan de bedst skulle få fat på alle røverne. »Thi heel talrig troede man end Blodynglen af Røds-kæg«, s. 377. På Thoras insisterende råd blev det besluttet, at hun ubevæbnet ville gå først ned i hulen efterfulgt af Gorm, gårdens karl, og tolv bønder, alle bevæbnede. Derpå tog Thora dem i ed på, at ethvert liv skulle skånes, især Rollers, og at alle de røvere, de fandt, skulle bindes og overgives til retten på nærmeste domsted. Her brydes af, og i »Fierde Sang« berettes der om forhandlingen nede i hulen mellem Roller og hans mor, Grimla, som fortalte, hvordan den træbeklædte jernlem over trappen derned skulle være dækket med grønsvær, og tilføjede: »Et heelt Aarhundrede boede derunder / Roligen Atterkommerens Æt, nu svundet til Enken, / Grimla, berygtet, som hex, der kun kom sielden for Dagen, / Og een eneste Søn, den sidste blandt Brødrene: Roller«, s. 385f. Da Grimla videre talte om elleve myrdede sønner, ville Roller vide, hvem den elvte var; moderen søgte at undslå sig, men da Roller insisterede, krævede hun, at han først skulle aflægge ed på at ville bringe hende Thoras hoved på et fad. Roller aflagde eden, og hans mor oplyste, at den elvte og ældre bror var Grimer, tjenestekarlen på Havsgaard, som havde slået sin far ihjel, og fortsatte, s. 391f.: »Jeg var nærværende selv, da han bragte din Fader / Ved det fordømte Forhør. Det Syn vil Helvedes Kulild / Aldrig af Øinene brænde mig ud, da jeg midt i Forhøret / (...) / Saae ham giennem den stimlede Hob med Fad'ren paa Ryggen, / Uden at kiende ham, trænge sig frem for Retten, og Alting / Aabenbare, forinden mit Vink ham standsede Tungen. / Roller! Roller! min yngste! nu hør, hvad Helvedes Indvold / Selv vil ryste! Jeg kommer igjen! var mit og din Faders / Stikord, Grimer bekiendt, som vor Æts slægtarvede Rune; / Men mig kiendte han ene derpaa; thi han troede mig Enke. / End var Forhøret i Gang, da mig lyktes, at nærme mig vaersomt, / Og mit: Jeg kommer igjen! at tilraabe ham; men i det samme / Brød man det pludselig af.« Derpå genlød hulen af brag og ovenfra lød »Jeg kommer igjen!«, s. 392. Thora kom ned i hulen sammen med Gorm og tolv bevæbnede bønder; Roller greb øksen, men Grimla sank sammen, som var hun død. Thora beordrede Grimla bundet, og da Roller havde udleveret øksen, tog hun sig selv af at binde ham. Da den gamle kvinde var kommet til sig selv igen, spurgte hun Thora, om hun var nærværende hos hendes søn Grimer, da han døde på Havsgaard. Da Thora bekræftede det, ville Grimla vide, om hun huskede, hvad han sagde til afsked. »'Jeg glemmer det aldrig,' / Zittrede Thora, 'dog tog han i Eed mig, aldrig at sige / Hvad han mig sagde, før lydt en Anden i lignende Tone / Sagde det samme.' 'Du brød dog dit Ord!' udstødte den Gamle - / 'Ja! jeg brød det een eneste Gang!' - 'Naar?' - 'Her!' - 'Og hvorfor da?' - / 'Rædsomme! kun for at vække din Søn!' - 'Jeg kommer igjen!' blev / Grimla ved, 'og spørger dig end' ... 'Jeg kommer igjen!' gav / Thora til Svar - og paa ny sank hen, som truffen

af Lynild, / Død paa Stenen den Bundne«, s. 397f. Imidlertid var Thora nu overbevist om, at Roller var uskyldig; »Jeg borger med Livet / Og med mit Eie for ham«, sagde hun, s. 399. Og hun bad dem alle tage tilbage til landsbyen; dog anmodede hun en gammel mand om at vende tilbage med hendes barn, Grimkul, da hun ville forblive i hulen sammen med Roller og barnet, indtil retten havde talt. Fra »Femte Sang« skrues historien tilbage til tiden, før Rødsæg og hans ti sønner kom til Havsgaard for at røve den. Her fortælles det videre, at Grimla var af troldæt, at Grimer lige inden forhøret på bytinget opdagede, at den mand, han havde dræbt, var hans far, og at Grimla var opfyldt af hævntrøst og havde planer om at få Thora dræbt, fordi hun var af den opfattelse, at Grimer døde, fordi Thora havde forgiftet ham og gjort det af had mod trolde, s. 422. Desuden fortælles det, at Roller var Rødsæg og Grimlas yngste søn, som nede i hulen hed Grimkul, men oppe på jorden Roller. Det bliver også klart, at Grimla altid anvendte de ord »Jeg kommer igjen!« som hilsen og som stikord, se s. 407, s. 408, s. 409, s. 410, og s. 415. I »Siette Sang« berettes det, at Grimla fortalte Roller, mens han endnu var dreng, om en drøm, hvori hun så, at hendes mand og de ti af hendes sønner skulle dræbes, og at Thora, der tog sig ud som en lyslokket engel, skulle dolke Roller. Og hun pålagde Roller at tage hævn med ordene: »'Grimkul-Roller! nu giælder det Mod og Kiærligheds Prøve! / Hør mig, hør mig! jeg kommer igjen! med elleve Mord skal / Hevnes paa Thora de Elleves Død, og den Sorg, hun os bragte! / Hør mig og lyd! jeg har fundet, mig selv randsagende Hiertet, / Skikket at knuse min Æts Hugorm en frygtelig Hammer: / Thora maa døe tolvfold! og du, mig fød til en Hevner, / Du skal udføre med eet i Giengjældelsens Time de tolv Slag!« s. 432f. Og hun afkrævede ham, at han »Ved Blodrunen 'Jeg kommer igjen!'« skulle sværge på at ville hente Thora til hende. Og han svor ved »Jeg kommer igjen!« s. 449. Med »Syvende Sang« indledes Rollers opdragelse til at kunne klare sit forehavende. For at få råd blev han af sin mor sendt til heksen Alrunen, der bl.a. bød ham: »siig aldrig 'Jeg kommer igjen,' undtagen i Livsnød«, s. 464, og hun overdrog ham til daglejerer Gorm for at lære om almindelig kunnen og færden, mens hun selv ville lære ham »Troldenes Kløgt og de bindende Runer«, s. 467. I »Ottende Sang« fortælles, at Roller flyttede ind hos Gorm, fik et sønligt forhold til ham og tjente sammen med ham til det daglige brød ved markarbejde og husflid. Da han ved Alrunes trolddom var blevet indviet til sit værk og af Gorm var oplært i landbrug, kunstdrejning, biavl, havedyrkning, tegning og læsning, begav han sig til Havsgaard. Da han første gang mødte den lyslokkede Thora, blev han så ramt i hjertet, at han besvimed. Thora hentede vand og fik ham vækket; og da han slog øjnene op, blev hun for altid ramt af hans 'fromme og himmelforklarede blik'. »Da han rørte sig voldomt,« fortælles det videre, »Treen hun tilside, med Øinene blyt nedslagne til Jorden; / Og, da han fuldelig reiste sig op, dybtsukkende, fløi hun / Skyndig derfra, mens: jeg kommer igjen! qvalt døde paa Læben«, s. 501. Herpå fortælles det igen, hvordan han blev ansat af den gamle lensmand Herkuller; men mens det skete, ledte Thora efter den ring, som hun havde fået af Grimer, men tabt dagen i forvejen. Da hun kom hen til Herkuller og Roller, kom Roller i tanke om, at hans ring på forunderlig vis havde fundet hendes, og rødmende gav han den til hende, der rødmende modtog den. »'Du bringer os Held i Huset!' igientog / Oldingen, trykkende Haanden ham stærkt; og ind nu i Porten / Treen de. Men Thora forsvandt; og, imens til Stuen de To gik, / Fløi hun til Kamret, hvor Grimer var død, og ved Leiet, hvor denne / Havde 'Jeg kommer igjen!' som et reddende Mittel i Livets / Yderste Fare, den zittrende lært, og forært hende Ringen, / Ømt nu hun kyste dens Runer, og græd«, s. 505f. I »Niende Sang«, som afslutter fragmentet, fortælles der indgående om, hvordan de to blufærdige unge, Roller og Thora, blev mere og mere tiltrukket af hinanden og efterhånden lod den gensidige forelskelse blusse frem, så de udvekslede ringe og blev trolovet. Glæden og fryden over kærligheden fik Roller til at glemme den ed om hævn, han havde svoret sin mor, ja, »Glem selv Runen: *Jeg kommer igjen*«, s. 525. Sangen slutter med at berette: »Oldingen, der i aftagende Kraft sødtslumrende hensov, / Henimod Enden af Høst, da Thora, som diende Moder / Kronte hans Liv, og med Kroningens Skræk udslukte dets Lampe«, s. 527.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 19

◀ **Johanne d'Arc** : Jeanne d'Arc el. Johanna von Orleans (1412-31), fr. helgeninde og nationalhelt; hærfører i hundredeårskrigen mod englænderne, førte i 1429 den fr. konge Charles' hær til Reims, i hvis domkirke han kronedes som Charles VII. Senere blev hun stillet for en domstol af fr. gejstlige og anklaget for at have udøvet trolddom, for at være gået i krig imod sine forældres vilje og for at have båret mandsdragt; hun blev dømt til døden på bålet og brændt i Rouan den 30. maj 1431. Omkring 20 år senere blev sagen genoptaget, og i 1456 blev hun erklæret uskyldig i trolddom og dommen over hende ophævet. Sml. Fr. Schiller *Die Jungfrau von Orleans. Eine romantische Tragödie* (1801).

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 20

◀ **Nymph** : i gr. mytologi kvindelige naturguddomme i kilder og skove. Jf. artiklen »Nymphae« i *Nitsch neues mythologisches Wörterbuch* (130,26) bd. 2, s. 335-337.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 22

◀ **Nereider** : i gr. mytologi havnymfer, døtre af den venligsindede havgud Nereus, i alt 50. Jf. artiklen »Nereides« i *Nitsch neues mythologisches Wörterbuch* (130,26) bd. 2, s. 320f.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 22

◀ **J. Jürgensen** : Jørgen Jørgensen (fødsels- og dødsår ukendte), da. jurist; student 1808, cand.jur. 1816, politisekretær, fuldmægtig under Kriminal- og Politiretten i København, afgået i 1846 (if. *Juridisk Stat*, udg. af G.D.C. Bruun, Kbh. 1849, s. 19). – I sin biografi *Poul Møller. Hans Liv og Skrifter*, Kbh. 1894, beskriver Vilhelm Andersen Poul Martin Møllers studenterkreds, der samledes søndag aften i vennen N.C. Møhls hjem, og fortæller: »Et af de vittigste Hoveder i Flokken – som Poul Møller sikkert har forstaaet at sætte Pris paa, da han sætter de mundtlig vittige saa højt – var *Jørgen Jørgensen*, almindelig kaldet Jørgen, senere en human Politimand, den Gang en godmodig Udhaler [enten en person, der fører et udsvævende liv med druk og erotik, el. en person, der trækker en sag i langdrag], som trøstede sig over Livets Malheur ved melankolske Vittigheder af usædvanligt Gehalt«, s. 27.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 26

◀ **fornemlig** : fornemmelig, især.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 27

◀ **Lebberne** : læberne.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 28

◀ **anpriste** : lovpriste.

I trykt udgave: Bind 27 side 136 linje 29

◀ **Vittighedens Allestedsnærværelse** : hentyder formentlig til følgende passage i Poul Martin Møllers anmeldelse af »Nye Fortællinger af Forfatteren til en Hverdagshistorie [Thomasine Gyllembourg]. Udgivne af *Johan Ludvig Heiberg*. Andet Bind: Extremerne. Kjøbenhavn. Paa Universitets-Boghandler *Reitzels* Forlag, trykt hos *J. D. Qvist*, Bog- og Nodetrykker. 1835. 223 S. 8« i *Maanedsskrift for Litteratur*, udg. af »et Selskab«, bd. 15 (2. hefte, fra slutningen af feb.), Kbh. 1836, s. 137: »Ved den hyppige Brug af den Maneer, at lade Vittigheden træde frem i selvstændige Partier af et Foredrag, er den Fordom bleven temmelig almindelig, at det er Vittighedens Natur og Væsen at fremtræde saaledes. Der gives Mange, som holde for, at Vittighed kuns viser sig som Talent til at frembringe saadanne for sig bestaaende Indfald, saa at Ordet ikke blot i daglig Tale, men endog i Skrift, for en Deel har tabt sin oprindelige Betydning i Sproget. Mange have slet intet Begreb om den finere Vittighed, som gjennemtrænger et opvakt Foredrag saaledes, at den er allestedsnærværende deri. Denne fordom er bleven fremmet derved, at man i Psychologier og Æsthetiker for at oplyse Vittighedens Begreb har betjent sig af hiint Slags haandgribelige Indfald, som de meest iøjnefaldende Exempler.«

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 3

◀ **jo** nok: ikke.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 6

◀ **Tieck fortæller en Historie ... om en Mand ... troede, at han var en Prophet** : henviser til en historie, som fortælles af den unge snedkermester Leonhard til en magister, i første afsnit af L. Tieck *Der junge Tischlermeister. Novelle in sieben Abschnitten* bd. 1-2, Berlin 1836; bd. 1, s. 13-16. Historien handler om en gammel snedkersvend, der skønt en from katolik ikke kunne modstå drikkevarer, hvorfor man sædvanligvis så ham beruset om søndagen. Og skønt han ikke drak så meget, gik enkelte glas ham lige til hovedet, så han ikke vidste, hvem han var, eller hvad han gjorde; ofte blev han helt plyndret i kort- el. terningespil, og når han somme tider fandt det uretfærdigt og derfor indledte et skænderi, pådrog han sig ulykkeligvis slag. På alle ugens andre dage var han et ydmygt, beskedent og jovialt menneske. Dette modsætningsfyldte liv gjorde, at han aldrig kunne beslutte sig for at slå sig ned i en by som mester, men vandrede som svend fra sted til sted. Da Leonhard mange år senere mødte den gamle svend igen, var han forbavset over den store forvandling, der var sket med ham; han var holdt op med at drikke. Direkte adspurgt fortalte han, at han to år tidligere i den grad havde glemt sig selv på grund af drukkenskab, at han havde mishandlet en præst, der havde forsøgt at formane ham; da han i ædru tilstand blev klar over, hvad han havde gjort, aflagde han det løfte aldrig at drikke andet end vand. Senere havde præsten givet ham en andagtsbog med baggrund i mystikken, der anviste, hvordan der foruden fornuft og tro skal åbnes et nyt sind, hvorigennem man skal nå til ny erkendelse af Gud og hans væsen og til antagelse af et ubegribeligt væsen i sig selv. Sådanne forestillinger bemægtigede sig i den grad manden, at han læste flere og flere bøger og ville omvende både lutheranere og katolikker til sin overbevisning. Og, fortæller Leonhard videre, »er las in den Nächten, er predigte in der Einsamkeit des Feldes, er glaubte sich zum Apostel berufen, so daß es schien, sein Lebenslauf sollte nicht eben und gerade ausgehn, sondern durch Leidenschaft und Phantasie verwickelt und gestört werden.« – **Tieck**: Ludwig Tieck (1773-1853), ty. forf., oversætter og udgiver.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 8

◀ **Rørfløjte** : fløjte af rørstykker (el. metalstykker), anbragt ved siden af hinanden, panfløjte.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 13

◀ **Menuetten af D. Juan** : 1. akt, 19. scene, i Mozarts opera *Il Don Giovanni* (134,22); 1. akt, 21. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter* af L. Kruse (128,2).

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 14

◀ **Reiemands**: mand, der med råb tilbyder gadesalg af rejer.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 20

◀ **Nødvendigheden gjøres gjeldende (Hegel)** : hentyder til G.W.F. Hegels dialektiske metode, if. hvilken begreber udvikler sig med nødvendighed af hinanden ved hjælp af deres modsætninger, fx frembringer begrebet 'væren' med nødvendighed begrebet 'intet', og sammen frembringer de med nødvendighed begrebet 'tilbliven'. Den samme begrebernes logik anvendes i Hegels historiefilosofi til at forklare den 'nødvendige udvikling' af historiske kræfter. Her tænkes dog formentlig på den opfattelse i samtiden, at det antikke har sin dialektiske modsætning i det romantiske, og at det med dialektisk nødvendighed medfører et tredje standpunkt. – **Hegel**: Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof og teolog, fra 1818 til sin død prof. i Berlin.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 22

◀ **det Christ. hell. ikke bliver det rom** : hentyder til den udbredte opfattelse i samtiden, at det kristelige er det romantiske. Se fx indledningen til § 23 »Quelle der romantischen Poesie« i Jean Paul (pseudonym for den ty. forf. Johann Paul Friedrich Richter) *Vorschule der Aesthetik* bd. 1-3, 2. forbedrede og forøgede udg., Stuttgart og Tübingen 1813 [1804], ktl. 1381-1383; bd. 1, s. 156f.: »Ursprung und Charakter der ganzen neueren Poesie läßt sich so leicht aus dem Christenthume ableiten, daß man die romantische eben so gut die christliche nennen könnte. Das Christenthum vertilgte, wie ein jüngster Tag, die ganze Sinnenwelt mit allen ihren Reizen, sie drückte sie zu einem Grabeshügel, zu einer Himmels-Staffel zusammen und setzte eine neue Geister-Welt an die Stelle.«

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 23

◀ **Schl. en nødvendig Udvikling** : hentyder formentlig til Fr. Schleiermachers (127,31) udvikling fra at være litterær og filosofisk romantiker (jf. fx de anonymt udgivne *Vertraute Briefe über Friedrich Schlegels Lucinde*, Lübeck og Leipzig 1800 (*Schleiermachers Vertraute Briefe über die Lucinde. Mit einer Vorrede von Karl Gutzkow*, Hamborg 1835, se Not2:5 og Not3:2, i SKS 19, 93 og 99)) og til at være kirkelig dogmatiker (jf. *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt*, 3. udg., bd. 1-2, Berlin 1835-36 [1821-22], ktl. 258).

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 24

◀ **det antique, der saaledes indtræder** : hentyder til Weimarklassicismen (138,27).

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 24

◀ **det egl. saa kaldte Antique** : den gr. antikke periode.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 25

◀ **Skjønhedens præsens** : sml. papiroptegnelse 128:2, dateret marts 1836, i SKS 27, 130.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 25

◀ **æst**: : æstetisk.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 28

◀ **species** : lat., form, skikkelse.

I trykt udgave: Bind 27 side 137 linje 28

◀ **Midd**: : middelbare.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 1

◀ **bede i Chr: Navn** : allusion til Joh 16,23-24, hvor Jesus siger: »Sandelig, sandelig siger jeg jer: Beder I Faderen om noget i mit navn, skal han give jer det. Indtil nu har I ikke bedt om noget i mit navn. Bed, og I

skal få, så jeres glæde kan være fuldkommen.« Se også Joh 14,13-14.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 2

◀ **bade** : ældre flertalsform af: bad.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 6

◀ **Cathol.** : formentlig forkortelse for: katolikkernes.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 9

◀ **Beden ved Guds Moder** : det at bede med Jesu, Guds Søns mor, Jomfru Maria, som formidler i forhold til Gud.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 9

◀ **Josty** : sigter til Jostys Pavillon, et yndet tilholdssted for Frederiksberg Haves el. slotshavens gæster, under navnet »Taddeys Pavillon« grundlagt af den ital. billedhugger Agostino Taddey 1813, fra 1825 drevet af den schweiziske konditor Anton Josty; nuværende Pile Allé 14 A.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 11

◀ **Jesuiterne** : medlemmerne af den rom.-katolske munkeorden stiftet 1534 af spanieren Ignatius Loyola. Den jesuitiske orden blev grundlagt som en reaktion imod reformationen og søgte at tilbagevinde de troende for Den rom.-katolske Kirke og i det hele taget bevare pavens autoritet over kirken. Jesuiterne gik undertiden hårdt til værks og tvang de kristne til at indordne sig under ordenen ved magtanvendelse og intriger. Jesuiterne har lagt navn til den moralske grundholdning, at 'målet helliger midlet'. Se fx § 464 »Ignatius von Loyola« og § 465 »Entwicklung des Jesuitismus« i K. Hase *Kirchengeschichte. Lehrbuch zunächst für akademische Vorlesungen*, 2. forbedrede udg., Leipzig 1836 [1834], ktl. U 52 (forkortet *Kirchengeschichte*), s. 477-479.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 12

◀ **Thorvaldsen** : Bertel Thorvaldsen (1770-1844), da. billedhugger, en hovedskikkelse i den europæiske nyklassicisme, stilretning inden for kunst og arkitektur fra 1750 til 1850.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 24

◀ **Hegel** : 137,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 25

◀ **Det Romantiske ... Nødvendighedens (antique) Præsens indtraadt** : sml. papiroptegnelserne 128:2, dateret marts 1836, og 148, dateret 12. juni 1836, i SKS 27, 130 og 137, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 25

◀ **Billedhuggerie hører til det antique** : hentyder til en i samtiden udbredt opfattelse, der bl.a. er præget af J.J. Winckelmann *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* (1755, jf. *Johann Winckelmanns sämtliche Werke. Einzige vollständige Ausgabe*, udg. af J. Eiselein, bd. 1-12, Donauöschingen 1825-29, ktl. 1855-1866; bd. 1, s. 1-56), G.E. Lessing, J.W. Goethe, Fr. Schiller og G.W.F. Hegel (jf. følgende passus i slutningen af »Eintheilung« i *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1384-1386; bd. 1, i *Hegel's Werke* (141,31) bd. 10,1, s. 116 (*Jub.* bd. 12, s. 132): »für die klassische Kunstform (...) ist die Skulptur die unbedingte Realität«).

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 26

◀ **et nyt antique Stadium** : sigter til Weimarklassicismen, åndsstrømning inden for litteratur og kunst i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. årh.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 27

◀ **Først levede Munkene aldeles udenfor Verden** : sigter til de munke, der i kristendommens tidlige periode levede som (asketiske) eneboere el. eremitter, kaldet anakoreterne, hvoraf nogle levede fuldstændig afsondret i ørkenen, mens andre forblev tilknyttet et kloster, se fx § 183 »Einsiedler. Simon Stylites« i K. Hase *Kirchengeschichte* (138,12), s. 177.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 31

◀ **i Kamp med Verden i en særegen Dragt** : se fx § 327 »Gründung der Bettelorden« og § 328 »Wirksamkeit der beiden großen Bettelorden« i K. Hase *Kirchengeschichte* (138,12), s. 331-335.

I trykt udgave: Bind 27 side 138 linje 32

◀ **Jesuiten** : 138,12.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 2

◀ **Opbyggelsesskrifter ... foragte det Nærværende ... ind i Evigheden** : sigter til de pietistiske opbyggelsesskrifter, hvori det at foragte det timelige liv her på jorden for fuldstændig at løsgøre sig fra alt, hvad der har med det verdslige og det endelige at gøre, og det at leve i længsel efter hurtigt at frelses ind i evigheden var gennemgående temaer. Formentlig tænkes her især på den ty. lutherske teolog og præst Johann Arndts opbyggelsesskrift *Vier Bücher vom wahren Christenthum* (Magdeburg o. 1605-10, første gang overs. til da. i 1690). Ofte udvidet med sammendrag af andre af Arndts skrifter til *Sechs Bücher vom wahren Christenthum* vandt dette opbyggelsesskrift stor udbredelse; det indeholder ikke blot Arndts egne opbyggelige betragtninger og 'iagttagelser', men også en mængde excerpter fra anden kristelig opbyggelseslitteratur, fx af Thomas a Kempis og Johann Tauler. Arndt var en forløber for pietismen og forbandt ortodoks protestantisk bodsfromhed med middelalderlig mystik. SK ejede skriftet i en senere ty. udg., *Sämtliche geistreiche Bücher Vom Wahren Christenthum, Welche handeln Von heilsamer Buße / herzlichem Reue und Leid über die Sünde / wahren Glauben / auch heiligem Leben und Wandel der rechten wahren Christen*, 2. udg., Tübingen 1737 [1733], ktl. 276, og i en forkortet da.-no. oversættelse, *Fire Bøger om den sande Christendom. Paa ny oversatte efter den ved Sintenis foranstaltede tyske Udgave*, Kristiania [Oslo] 1829, ktl. 277.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 4

◀ **Hverdagsforfatterens historier** : hentyder til de meget yndede romaner og noveller, som udkom anonymt i årene 1827-45, efter 1828 under mærket »Forfatteren af en Hverdags-Historie«, alle udg. af J.L. Heiberg. Værkerne udspiller sig i det københavnske borgerskab, gerne i det intime, huslige liv, og handlingen er koncentreret om forelskelse og ægteskab. Forfatteren var Heibergs mor, Thomasine Gyllembourg (1773-1856), der som en af landets mest produktive og læste forfattere gennem en snes år skabte den type prosa, der er blevet betegnet 'hverdagshistorier'.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 5

◀ **Grundtvig anser det apostoliske Symbolum ... Christus hvidskede Msk i Øret ... den Sidste** : allusion til den apostolske Trosbekendelses centrale placering i N.F.S. Grundtvigs kirketeori el. kirkelige anskuelse, se Papir 69, i SKS 27, 101-105, med kommentarer. Se også følgende passage i *Christelige Prædikener eller Søndags-Bog* bd. 1-3, Kbh. 1827-30, ktl. 222-224; bd. 3, nr. XXI. »Kirke-Troen og Traditionen« (over 1 Kor 15,1-14), s. 481: »Dersom derfor vor Tro og vort Haab virkelig, i Sandhed, skal grunde sig paa *et Guds Ord*, da maa der ogsaa i Christi Kirke være et virkeligt Ord, som Gud har talt, og som, naar det lyder efter Hans Befaling, har den samme levendegjørende Kraft, som da det udgik af Guds Mund, og derfor skal alle Christne troe, at det Ord som *Jesus Christus*, Guds eenbaarne Søn havde hørt hos sin himmelske Fader, og overleverede sine Apostler, hvem Han priste salige, fordi de modtog det med hjerteligt Bifald (Joh. 17, 8. 20.); dette *Guds Ord* er aldrig forstummet, men troelig forplantet og overleveret med Naade-Midlerne fra Slægt til Slægt i Herrens Menighed.« Og videre s. 483: »See, denne Tro som udspringer af den Apostoliske Prædiken med lydelig Røst, det er unægtelig Kirke-Troen i christelig Forstand, og den udtrykkes i en Sum giennem Spørgsmaalene og Giensvarene ved Daaben, og disse Spørgsmaal med deres Giensvar er den levende Overlevering af Herrens Ord og Apostlernes Lærdom, som aldrig maa forstumme i Kirken, og er paa een Gang Herrens aandelige Svøb til alle Børnenes Christen-Tøi, og det sikke, høitidelige Vidnesbyrd for alle Slægter om, hvad alle Christne skal troe og bekiende.« Se desuden følgende passage i Grundtvigs prædiken (over Den apostolske Trosbekendelse) på 2. pinsedag den 8. juni 1835, se N. F. S. Grundtvigs *Prædikener 1822-26 og 1832-39*, udg. af Chr. Thodberg, bd. 8, »1834-35«, Kbh. 1984, s. 236: »vel lyder Troes-Bekiendelsen ikke som Guds Ord til os, men som vores Ord til Gud; men det er dog ingenlunde Ord, vi selv have optænkt, men et Guds Ord som Herren selv har lagt sine Apostler og dermed sin hele Menighed i Munden, til at udtrykke den ny Pagt, som han opretter med sit Folk: Daabs-Pagten om vor Udkaarelse til den Høiestes Børn og Himmerigs Arvinger, den urokkelige Pagt som Han ved sin Aand med sit Ord beseigler naar han ved Daaben indlemmer os i Guddommens: baade Faderens og Sønnens og den Hellig-Aands Samfund! / Først naar vi saaledes betragte vor Daabs-Pagt som et Naadens og Sandhedens Ord, Evangeliets Hoved-Sum, lagt i vor Mund af Herren selv, først da staaer det klart for os, at den er uforanderlig og først da bliver den os til Trøst og Glæde, betynger os ikke som en svar [tung] Byrde, men bliver os daglig kiærere, som Herrens det gavnlige Aag og den lette Byrde hvorunder vor Sjæl finder Hvile.« Og videre, s. 239, siger Grundtvig: »jeg fik Syn paa det Herrens trofaste Vidnesbyrd, som gjør de Umyndige vise, det store, mageløse gyldige Vidnesbyrd om Christnes Tro og Haab, som Herren selv lagde sin Menighed paa Tungen og bevarede fra Slægt til Slægt, saa ogsaa vi have hørt Ordet, som er af Begyndelsen. (...) det var mig som Engle hviskede trindt [rundt om] mig: see, det er Perlen skjult i Ageren, sælg Alt hvad du haver og

kiøb den, saa har du evig nok«. Og derpå taler Grundtvig om »med den Hellig-Aands Bistand at blive i sin Daabs-Pagt til sin sidste salige Ende«. – **Grundtvig: 101,29.**

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 8

◀ **Grundtvig ... i den ældste Kirke torde de ikke fremsige det** : sml. følgende passage i »Om det apostolske Symbol« i J.C. Lindbergs *Historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Bøger. Tredie Mindeskrift i Anledning af den augsburgske Confessions Jubelfest*, Kbh. 1830, s. 53, hvor Lindberg fremhæver, at det er »af saa mange Yttringer af Kirkefædrene klart, at der blev gjort en stor Hemmelighed af Troesbekjendelsen, og det ikke alene for de vantroe Hedninger, men endog for dem, der undervistes, for at optages i Christendommen, saa Troesbekjendelsen blev ikke engang dem bekjendt, uden ganske kort før selve Daaben. Og de vidtløftigere Forklaringer og Prædikener, de hørte over den, endogsaa dem forbødes det dem strængelig at bringe ud til de Uindviede, ja der lagdes en saadan Vægt derpaa, at det betragtedes som en *Forraadelse af Christendommen*«. Og som belæg herfor bringer Lindberg et længere citat (både på gr. og da.) fra afsnit XII i »Procatechesis« (lat., »Prolog til katekesen«) i *S. Cyrilli archiepiscopi Hierosolymitani opera quæ extant omnia, et ejus nomine circumferuntur* [lat., Ærkebiskop af Jerusalem, Sankt Kyrils samtlige overleverede værker, og de værker, der er i omløb under hans navn], udg. af A.A. Touttée, Paris 1720, folio-format, s. 9.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 12

◀ **Laokoon, der knuses af Slinger** : 118,6.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 16

◀ **Waldeinsamkeit ... Waldeinsamkeit. (Tieck ... »der blonde Eckbert.)** : citat fra »Der blonde Eckbert. 1796« i »Erste Abtheilung. 1811« i *Phantasia*, »Erster Theil«, trykt i *Ludwig Tieck's Schriften* bd. 4, Berlin 1828, s. 161. SK skriver 'einzig' for 'einzge' og slutter digtet med punktum i stedet for udråbstegn.

I trykt udgave: Bind 27 side 139 linje 18

◀ **Verdens Gangen som en nødvendig Udvikling** : 137,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 140 linje 2

◀ **Systemet** : hentyder til det filosofiske system, som G.W.F. Hegel (137,22) udfoldede i *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* (jf. ktl. 561-563), men også mere generelt til hegelianismen, herunder den da., bl.a. J.L. Heibergs og Rasmus Nielsens forsøg på at opbygge et altomfattende logisk system.

I trykt udgave: Bind 27 side 140 linje 13

◀ **Sophistik** : brug af sofismer (forkerte slutninger, bestemt til at vildlede), spidsfindigt blændværk. I øvrigt spilles der på de gr. sofister, fælles betegnelse for en gruppe lærere, der i det 5. årh. f.Kr. tilbød undervisning på professionel basis i filosofi, retorik, statsmandskunst osv.; ikke mindst kendt som Sokrates' modstandere i Platons dialoger, hvor de bl.a. klandres for at tage penge for deres undervisning (i modsætning til Sokrates).

I trykt udgave: Bind 27 side 140 linje 16

◀ **de største Sophister (paa Erkjendelsens Gebeet)** : hentyder måske til Middelalderens skolastikere (9.-15. årh.), der under inddragelse af den aristoteliske filosofi og den overleverede lære fra kirkefædre søgte at komme til dybere og dybere teologisk erkendelse for at skabe enhed i Den rom.-katolske Kirkes dogmatiske lærebygning. De sene skolastikere udviklede så skarpsindige udformninger af logik og metafysik, at skolastiker blev betegnelse for en person, der ynder spidsfindigheder og ordkløveri.

I trykt udgave: Bind 27 side 140 linje 17

◀ **de største Sophister paa Handlingens Gebeet ... ved Selvpinsler** : hentyder måske til de af Middelalderens munke, der levede i askese og gjorde brug af fx selvpiskning som fortjenstfuldt bodsmiddel (jf. flagellanterne el. svøbebrødrene, der i hhv. det 13. og 14. årh. drog rundt i flokke, mens de piskede deres nøgne overkroppe og lovpriste Kristus, som havde ladet sig piske for dem).

I trykt udgave: Bind 27 side 140 linje 17

◀ **Heyne: es ist eine alte Geschichte ... ihm springt das Herz entzwei** : frit citat fra tredje og sidste strofe i »Ein Jüngling liebt ein Mädchen«, nr. 40 i »Lyrisches Intermezzo. 1822-1823« i den ty.-jødiske digter, forf. og kritiker Heinrich Heine (1797-1856) *Buch der Lieder*, Hamborg 1827, s. 144: »Es ist eine alte Geschichte, / Doch bleibt sie immer neu; / Und wem sie just passiret, / Dem bricht das Herz entzwei.«

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 3

◀ **træder (...)** op : optræder, fremtræder.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 6

◀ **Digte i Knaben Wunderhorn** : *Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder*, udg. af L. Achim v. Arnim og Clemens Brentano, bd. 1-3, 2. udg., Heidelberg 1819 [1806-08], ktl. 1494-1496 (forkortet *Des Knaben Wunderhorn*); bd. 1, s. 214-217. If. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) havde SK anskaffet værket den 14. marts 1836.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 6

◀ **I Novellerne af ... Bernhard ... »Børneballet« ... ikke fuldkommen udviklet Pige** : sigter til novellen »Børneballet« i *Noveller* af Carl Bernhard [pseudonym for den da. forf. A.N. de Saint-Aubain (1798-1865)], bd. 1-3, Kbh. 1836-37; bd. 2, 1836, ktl. U 18 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 27. dec. 1836), s. 135-364; s. 363f. Efter at novellens hovedperson Lise er død, og hendes far og hendes fraseparerede mand kommet tilbage til København efter begravelsen, der har fundet sted ude på landet, fortælles det, at deres kusk med et ryk måtte holde hestene tilbage, fordi en »ung Dame gik tværs over Gaden, hendes Kaabe flagrede om hende og røbede derved, at hendes Figur neppe var udvoxet«, og fordi en »ung Herre i Slængkappe, med Knevelsbarter og Sporer, fulgte hende i nogen Afstand«. Pga. rykket, fortælles det videre, så den afdøde Lises mand ud ad vognens vindue »og gjenkjendte Lieutenant Scholler«. Denne løjtnant, der havde været forelsket i Lise og hun i ham, havde halvandet år tidligere opsøgt hende i hendes hjem, efter at hun havde giftet sig med en enkemand; dette møde gav hende et så voldsomt knæk, at hun blev alvorlig syg, lod sig separere fra sin mand og flyttede alene ud på landet i Nordsjælland, hvor hun døde. – **Brødrene Bernhard**: I den tredje og sidste novelle, »Brødrene Bernhard«, i bd. 1, s. 339-385, fortæller Carl Bernhard, hvordan han en aften, da han skulle oplæse sin seneste novelle »Commisionairen« (nr. 1 i bd. 2) for fire indbudte mandlige venner, i sin lomme fandt en anden novelle »Declarationen«, som han læste op i stedet for sin egen. Da Carl Bernhard havde afsluttet sin oplæsning og novellen var blevet indgående diskuteret, blev det afsløret, at dens forfatter var Carls bror Julius Bernhard, der var blevet hjemme og havde overværet oplæsningen, skønt han egl. skulle have besøgt den pige, han var forelsket i. Carl Bernhard konkluderede, s. 383: »Da det saa godt som er Skjebnens Beslutning (...) at Julius og jeg skulle [skal] staae fælleds Risico, og da *Declarationen* virkelig er bleven Nummer To til første Bind af Novellerne, vil jeg lade den beholde sin Plads. Jeg fortæller Publicum hvorledes det hænger sammen, og sætter mig paa Titelbladet som Udgiver, i det Haab, at Ingen deri vil see noget Anmassende og troe, at jeg, som for ganske faa Maaneder siden endnu ikke kunde gaee alene, nu allerede bilder mig ind at kunne hjælpe Andre frem.« – Novellen »Declarationen« er forfattet af Martin Hammerich og de Saint-Aubains fætter Andreas Buntzen, og de to fætre har sammen skrevet »Brødrene Bernhard«. Se *Dansk biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 12, Kbh. 1982, s. 568, sp. 2.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 7

◀ **den indiske Lære ... Gud ... det Ondes som det Godes Ophav ... Djævelen med i Triniteten (cfr. Schlegel ...)** : henviser til følgende passage i femte forelæsning i Fr. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Litteratur. Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812*, 2. forbedrede og forøgede udg. (forkortet *Geschichte der alten und neuen Litteratur*), første del, i *Friedrich Schlegel's sämmtliche Werke* bd. 1-10, Wien 1822-25, ktl. 1816-1825 (forkortet *Schlegel's sämmtliche Werke*); bd. 1, s. 213: »Am wenigsten würde ich jedoch den indischen Begriff einer dreyfachen Gottheit, den man wohl in dieser Hinsicht angeführt hat, hierher rechnen. Etwas dem ähnliches, irgend eine Dreyfachheit der Grundkraft findet in den Begriffen vieler Völker, wie in den Systemen der meisten Denker Statt. Es ist die allgemeine Form des Daseyns, welche die erste Ursache allen ihren Wirkungen mitgetheilt hat, der Stempel der Gottheit, wenn man so sagen darf, der den Gedanken des Geistes, wie den Gestalten der Natur aufgedrückt ist. Auch ist die indische Lehre von der dreyfachen Grundkraft ganz verschieden von der im Christenthum offenbarten, und wenigstens so wie die Indier sie jetzt verstehen und erklären, ganz widersinnig, indem sie die zerstörende Gottheit mit in ihren Begriff von dem höchsten Wesen aufnehmen. Die zerstörende Gottheit also nebst der erschaffenden und erhaltenden in Eins verknüpfend, nehmen sie die feindliche böse Grundkraft, welche die Perser gegen die Gottheit zu mächtig, und ihr fast gleich darstellten, in ihren Begriff von Gott selbst mit auf. Sie fassen die Lehre, daß Gott Alles in Allem ist, so auf, als ob er, wie sie auch ausdrücklich lehren, der Urheber alles Bösen nicht minder sey, wie der alles Guten.« – **Schlegel**: Friedrich Schlegel (1772-1829), ty. kritiker, forf. og filosof; konverterede i 1808 til katolicismen (129,34) og trådte i tjeneste ved det østrigske hof.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 15

◀ **Hegelianisme** : hentyder formentlig til, at if. den hegelianske filosofi skal både det gode og det onde rummes inden for 'systemet' (140,13).

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 18

◀ **det Romantiske ... pleier at lægge i det Indiske** : se fx følgende passage i § 22 »Wesen der

romantischen Dichtkunst, Verschiedenheiten der südlichen und nordischen« i Jean Paul Vorschule der *Aesthetik* (137,23) bd. 1, s. 147: »Wer ist nun die Mutter dieser Romantik? – Allerdings nicht in jedem Lande und Jahrhunderte die christliche Religion, aber jede andere steht mit dieser Gottes-Mutter in Verwandtschaft. Zwei romantische Gattungen ohne Christenthum, einander in Ausbildung wie in Klima fremd, sind die *indische*, und die der *Edda*.« Og videre s. 148f.: »Die *indische* Romantik bewegt sich in einer allbelebenden Religion, welche von der Sinnenwelt durch Vergeistigung die Schranken wegbrach; diese wurde so groß wie die Geisterwelt, aber nicht voll Polter-sondern voll Schmeichelgeister, und Erde und Himmel sanken, wie auf einem Meere, einander zu. Dem Indier lebt die Blume mehr als dem Nordmann ein Mensch. Nun rechnet noch sein Klima dazu, diese üppige Brautnacht der Natur, und den Indier, den wie eine Biene, im honigvollen Tulpenkelche ruhend, laue Weste wiegen, und der im süßen Schwanken ausruht. Eben darum mußte die indische Romantik mehr in den Sinnenzauber zergehen; und wenn Mondschein und Ton-Verhall Charaktere und Sinnbilder anderer romantischer Arten sind: so mag der dunkle Wolduft die indische bezeichnen, zumal da er so oft ihr Leben wie ihre Gedichte durchspielt.«

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 19

◀ **πρότυπος** : gr. (prótypos) adjektiv; egl. πρότυπον (prótypon) som substantiv, model, forbillede; jf. fx P. Arnesen *Græsk-Dansk Ordbog*, Kbh. 1830, ktl. 993, anden del, s. 455, sp. 2.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 22

◀ **Nationernes poetiske Udvikling ... det episke og først da ... det lyriske** : sml. fx følgende passage i den syvende forelæsning i Fr. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 1, s. 287: »Die epische Helden-Poesie gehört ganz der Vorzeit an: der Dichter eines schon kunstgebildeten Zeitalters, der es noch vermag, wie ein Sängere der Vorwelt, und wahrhaft episch zu dichten, ist immer als eine höchst seltene Ausnahme, und als eine in seinem Jahrhundert oder bey seiner Nation einzige Erscheinung und hohe Gabe der Natur betrachtet und verehrt worden. In der dramatischen Gattung behauptet dagegen die Kunst desto mehr ihre Vorrechte, und nur in einem ganz kunstgebildeten Zeitalter kann sie gedeihen. Für die lyrische Dichtung ist, wie die Jugend des Einzelnen an empfänglichsten, so auch das jugendliche Zeitalter der Nationen, sie hervorzubringen, das glücklichste.«

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 23

◀ **Den Tvesidethed ... i Middelalderen ved Narrene** : hentyder til Papir 135, fra marts 1836, i *SKS* 27, 132f.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 26

◀ **de havde et Sprog ... for det poetiske (latinsk-romanske Sprog)** : sml. fx følgende passage i den sjette af Fr. Schlegels forelæsninger over *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 1, s. 229: »Das Christenthum, so wie die Deutschen es von den Römern empfangen, von der einen, und der freye Geist des Nordens von der andern Seite, das waren die beyden Elemente, aus welchen die neue Welt hervorging, und zwiefach blieb auch die Litteratur des Mittelalters: eine christlich lateinische, die ganz Europa gemein war, und nur die Erhaltung und Erweiterung der Erkenntniß zum Zweck hatte, und eine besondere mehr poetische für jede Nation, in der Landessprache.« Sml. også s. 265 (den syvende forelæsning).

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 27

◀ **Læren om Gud-Msk θεάνθρωπος** : Læren om θεάνθρωπος (gr. (theánthrēpos) 'gudmennesket') bringer den dogmatiske opfattelse til udtryk, at Jesus Kristus som det menneske, i hvem Gud åbenbarede sig, er sand Gud og sandt menneske i virkelig enhed; udtrykket findes første gang hos Origenes (3. årh.). Jf. *SKS* gengivelse af § 46 i H.N. Clausens »Dogmatiske Forelæsninger« (1833-34), i Not1:7, fra 1833-34, i *SKS* 19, 43f., med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 30

◀ det er **og**: også.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 31

◀ **den Side Hegel fornemlig har trukket frem** : se fx kap. II »Die ewige Idee Gottes im Elemente des Bewußtseyns und Vorstellens, oder die Differenz, das Reich des Sohnes« i tredje del »Die absolute Religion« i G.W.F. Hegels (137,22) *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, udg. af Ph. Marheineke, bd. 1-2, Berlin 1832 (jf. ktl. 564-565, 2. opl. fra 1840); bd. 2, i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*); bd. 12, s. 204-256, især underpunktet »Die Versöhnung«, s. 228-256 (*Jub.* bd. 16, s. 247-308, især s. 277-308), hvor det bl.a. hedder, s. 238f. (s. 286): »Christus ist in der Kirche der *Gottmensch* genannt worden – diese ungeheure Zusammensetzung ist es, die

dem Verstande schlechthin widerspricht; aber die Einheit der göttlichen und menschlichen Natur ist dem Menschen darin zum Bewußtseyn, zur Gewißheit gebracht worden, daß das Andersseyn, oder wie man es auch ausdrückt, die Endlichkeit, Schwäche, Gebrechlichkeit der menschlichen Natur nicht unvereinbar sey mit dieser Einheit, wie in der ewigen Idee das Andersseyn keinen Eintrag thue der Einheit, die Gott ist.« – **fornemlig:** dvs. fornemmelig, især.

I trykt udgave: Bind 27 side 141 linje 31

◀ **Skolastiken** : 140,17.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 1

◀ **det antique** : 137,25.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 5

◀ **Hegelianere** : Hvem der sigtes til, har ikke ladet sig afgøre. Sml. dog følgende passage i pkt. 2 »Die entgötterte endliche Welt« under pkt. B »Die Kunst der Erhabenheit« i kap. 2 i anden dels første afsnit i G.W.F. Hegels (137,22) *Vorlesungen über die Aesthetik* (138,26) bd. 1, i *Hegel's Werke* (141,31) bd. 10,1, s. 482 (*Jub.* bd. 12, s. 498): »Im Indischen ist Alles Wunder und deshalb nichts mehr wunderbar. Auf einem Boden, wo der verständige Zusammenhang stets unterbrochen, wo Alles von seinem Platze gerissen und verrückt ist, kann kein Wunder auftreten. Denn das Wunderbare setzt die verständige Folge, wie das gewöhnliche klare Bewußtseyn voraus, das nun erst eine durch höhere Macht bewirkte Unterbrechung dieses gewohnten Zusammenhangs Wunder nennt.« Se også slutningen af kap. II »Die ewige Idee Gottes im Elemente des Bewußtseyns und Vorstellens, oder die Differenz, das Reich des Sohnes« i tredje del »Die absolute Religion« i Hegels *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* (141,31) bd. 2, i *Hegel's Werke* bd. 12, s. 256 (*Jub.* bd. 16, s. 256).

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 5

◀ **Schleiermacher** : (127,31).

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 6

◀ **det Draperie ... Billedstøtter og Malerier ... cfr. Görres ... p. 302. lin. 5 o: f: fra oven** : jf. *Die deutschen Volksbücher. Nähere Würdigung der schönen Historien-, Wetter- und Arzneibüchlein, welche theils innerer Werth, theils Zufall, Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Zeit erhalten hat*, udg. af J. Görres, Heidelberg 1807, ktl. 1440, s. 276, l. 7-17: »Die alte, strenge, klare, lichte, plastische Weiblichkeit war im Liebesfeuer zerronnen, und ein Heiligenschein war hervorgequollen und umfieng nun das Wunderbild, und die Züge wichen in ein mystisch glimmend Licht zurück, und wie mildes Oel floß von ihm die Anmuth aus, und sänftigte die Stürme der Zeit. So giengen Andacht, Liebe, Heldensinn in einen großen Strom zusammen, und der Strom gieng durch alle Gemüther durch, und befruchtete die reiche Sinnlichkeit, und es erblühte der neue Garten der Poesie, das Eden der Romantik.« Jf. også s. 301f.: »Das Mittelalter hat kein rein classisches Werk hervorgebracht, aber es hat die Schulschranken der alten sinnlichen Classicität durchbrochen, und eine Andere, Höhere begründet, an der alle Zeiten zu bauen haben, weil in keiner einzeln die Quadratur des Zirkels gefunden werden kann. Den herrlichen Torso der Kunst hat die alte griechische Zeit gebildet; aber blind war wie die alte Plastik die treffliche Gestalt, das tiefe, schwärmerisch versunkene Auge hat erst die Romantik ihm gegeben, und die nordische Schaam hat [s. 302, l. 5-7] freilich dafür den schönen Körper in die Drapperie des Gewands verhüllt, das symbolisch nur die Formen der Gliedmaßen anzudeuten hat.« Begge citater stammer fra efterskriften. – **Görres:** Johann Joseph von Görres (1776-1848), ty. katolsk litteraturkritiker og udgiver samt politisk, filosofisk og religiøs forf.; fra 1800 prof. i fysik ved gymnasiet i Koblenz, 1806-08 privatdocent i Heidelberg, fra 1827 prof. i litteraturhistorie ved universitetet i München.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 8

◀ **Antique** : 137,25.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 16

◀ den **rom:** Tid: romantiske.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 16

◀ **lineamenterne** : trækkene, ansigtstrækkene.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 19

◀ **Cothurne** : høj, tyksålet fodbeklædning, især anvendt af skuespillerne i den antikke tragedie.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 21

◀ **Sokkus** : lave, tyndsålede sko, især anvendt af skuespillerne i den antikke komedie.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 21

◀ **Maske** : Om maskens funktion og betydning set i forhold til mimik, se fx den tredje af A.W. Schlegels dramaturgiske forelæsninger *Ueber dramatische Kunst und Litteratur* bd. 1-2,1 og 2,2, Heidelberg 1809-11, ktl. 1392-1394; bd. 1, s. 76-131; s. 91-99.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 21

◀ **traadte (...)** op : optrådte, trådte frem.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 21

◀ **cfr. Schlegel Werke 5te B. p. 61 midtveis** : jf. den angivne passage i kap. 1 i »Ueber das Studium der griechischen Poesie. 1795-1796« i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 5, 1823, s. 61 midten til 62 øverst, hvor det om 'das Charakteristische in der ganzen Kunstbildung der Modernen' bl.a. hedder: »Auch in der Schauspielkunst herrscht das Charakteristische unumschränkt. Ein mimischer Künstler muß an Körper und Geist gleichsam eine wunderbare Art von Proteus in seiner Darstellung seyn, um sich selbst in jede Manier und jeden Charakter und andre Person, bis auf die allerfeinsten Züge umwandeln zu können. Darüber wird die Schönheit vernachlässigt, der Anstand oft beleidigt, und der mimische Rhythmus vollends ganz vergessen, durch welchen bey den Alten das hohe Schöne in der rhythmischen Bewegung des kunstreichen Tanzes mit dem bloß nachahmenden und leidenschaftlichen oder mimischen Bestandtheile der Schauspielkunst zu einem vollständigen Ganzen derselben vereinigt ward.«

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 25

◀ **Orthodoxe** : N.F.S. Grundtvig (101,29) og grundtvigianerne refererede jævnligt til sig selv som 'de ortodokse', dvs. som dem, der stod for og repræsenterede den sande og rette kristne tro og lære; fx kan Grundtvig i *Skribenten Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Literaire Testamente*, Kbh. 1827, s. 35, referere til sig selv som »den luthersk hyperorthodoxe Præst«; i *Om den Clausenske Injurie-Sag*, Kbh. 1831, s. 15, omtale sig selv og sine tilhængere som »Hyper-Orthodoxerne og de gammeldags Christne«; i artiklen »Om Daabspagten, det Theologiske Seminarium og Hr. Stiftsprovst Clausen« i nr. 5, [den 2. feb.] 1834, i *Den Nordiske Kirke-Tidende, et Uge-Skrift helliget Kirken og Skolen*, udg. af J.C. Lindberg, bd. 2, Kbh. 1834, sp. 67, anmode om, at man vil »skizænke den af en gammeldags Orthodox mageløse Erklæring Opmærksomhed«; og i *Om Sogne-Baadets Løsning og Hr. Professor Clausen*, Kbh. 1834, s. 21, henvise til sig selv og sine tilhængere som »Orthodoxerne«.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 26

◀ **Rationalister** : sigter formentlig til Clausenianerne, dvs. stiftsprovst H.G. Clausen, som var rationalist, og hans søn prof. H.N. Clausen, som Grundtvig anklagede for at være rationalist, samt deres tilhængere, se fx foregående kommentar samt Papir 56 og Papir 69, i *SKS* 27, 97 og 101-105, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 26

◀ **Striden mell. den gl. og nye Sæbekjelder** : talemåde med baggrund i en butikskrig i København o. 1810 mellem en sæbehandler A. Møller med kælderforretning på Ulfelts Plads 110 (nuværende Gråbrødre Torv 3 (se kort 2, BC2)) og en tilkommen konkurrent i nærheden; Møller opsatte et skilt over sin butik med ordlyden: »Her er den rigtige gamle Sæbekjelder, hvor de rigtige gamle Sæbekjelderfolk boe« (se *Historiske Meddelelser om København* bd. 2, 2, 1925-26, s. 406f.).

I trykt udgave: Bind 27 side 142 linje 26

◀ **Luther** : Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk (1505-24), prof. i Wittenberg; som protestantisk reformator den centrale skikkelse i det opgør og brud med den middelalderlige teologiske tradition, pavemagten og romerkirken, som bl.a. førte til en nyordning af gudstjenesten og det kirkelige liv og til dannelse af en række evangelisk-lutherske kirkeordninger, især i Nordeuropa. Forfatter til en lang række teologiske, eksegetiske, opbyggelige og kirkepolitiske værker, talrige prædikener og salmer; desuden oversatte han Bibelen til tysk.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 4

◀ **det Hegel kalder det Dialectiske, det andet Standpunct** : se fx den komprimerede oversigt i § 79-82 i G.W.F. Hegels (137,22) *Encyclopædie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, 3. udg., Heidelberg 1830 [1817], s. 95-97, om det logiskes tre formale sider: det abstrakte (§ 80), det dialektiske (§

81) og det spekulative (§ 82).

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 12

◀ **Stoicisme** : filosofisk skole grundlagt af Zenon o. 300 f.Kr. i Grækenland og videreført i det første årh. e.Kr. i Rom af bl.a. Seneca, Epiktet og Marcus Aurelius. If. stoicismen er verden styret af en absolut verdensorden, og dog hævdes viljens frihed. For stoikerne gjaldt det om i selvfornægtelse at bryde med alt og således gøre sig uafhængig af de ydre omstændigheder, af tilbøjeligheder, af lidenskaber og af tilfældige lidelser for således at opnå og virkeliggøre en ideal sindsro.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 14

◀ **Fatalisme** : deterministisk opfattelse af verden, der ofte forekommer i antikke filosofier og religioner. If. fatalismen er verden styret el. fuldstændig bestemt af guderne, især skæbnegudinderne, hvorfor mennesket hverken har en fri vilje el. kontrol over sin egen skæbne.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 14

◀ **Pelagianisme** : teologisk lære, der skyldes Pelagius (o. 354-425), en munk af britisk herkomst, der o. 400 virkede som asketisk vækkelsesprædikant i Rom, hvorfra han o. 410 drog til Afrika, men snart derefter til Palæstina, hvor han i 418 forsvandt ud af historien. Pelagius benægtede læren om arvesynden og hævdede viljens frihed til at leve et syndfrit liv efter Guds vilje, og han opfattede synd som en handling og ikke som en tilstand; ethvert menneske fødes lige så godt og ufordærvet som det menneske, Gud oprindeligt skabte. Skønt Pelagius var af den opfattelse, at mennesket selv kan udvirke sin frelse, afviste han dog ikke tanken om Guds nåde; den kommer især mennesket i møde gennem Kristus, som ved sit lysende eksempel opflammer mennesket til at bryde med syndens vanedannende magt og til at efterfølge ham. Pelagius' lære blev fordømt af to nordafrikanske synoder i 416 og 418 på Augustins foranledning (143,15) og endeligt af synoden i Efesos i 431.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 15

◀ **Augustianisme** : teologisk lære, der skyldes Aurelius Augustin(us) (354-430), retoriker, filosof og teolog, f. i Nordafrika, siden 383 virksom i Italien, fra 395 biskop i Hippo i Nordafrika; den betydeligste kirkelærer i den lat. kirke. Med Augustin blev forestillingen om arvesynd gjort til et dogme, dvs. en forpligtende læresætning, der fastslår, at synden er virksom i kønsakten og derved i ethvert menneskes tilblivelse, og at ethvert menneske, fordi det er født i og med synd, har mistet evnen til at gøre det gode. Da mennesket af synden fastholdes i et afmægtigt slaveri, kan det ikke selv medvirke til sin frelse; den afhænger fuldstændig af Guds forløsende og uforskyldte nåde. Denne nåde opfattede Augustin som en indgydelse af den guddommelige kærlighed, der dels forvandler menneskets timelige begær til kærlighed til Gud, dels nyskaber menneskets vilje til at følge Guds vilje. Fra 411 og til sin død gjorde Augustin alt for at bekæmpe den pelagianske lære (143,15).

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 15

◀ **Heiberg har ... Treeheden: lyrisk - episk - lyrisk-episk (dramatisk)** : sigter til den anden af J.L. Heibergs i alt ni artikler, der udgør den kritiske afhandling »Svar paa Hr. Prof. Oehlenschlägers Skrift: 'Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard'« i *Kjøbenhavns flyvende Post*, red. af J.L. Heiberg, udg. af F. Printzlau, nr. 7-8, den 25. og 28. jan., samt nr. 10-16, den 4., 8., 11., 15., 18., 22. og 25. feb. 1828; nr. 8, den 28. jan. 1828, [sp. 1-8]; se især [sp. 4f.]: »Det Lyriske er Poesien i dens umiddelbare Skikkelse; heraf udvikler sig det Episke, som er det Umiddelbares Reflexion i det Objective; og herfra udvikler Poesien sig til Eenheden af hine to Udviklingstrin, det Umiddelbare og det Objective, en Eenhed, som i det Lyriske var uudviklet, men adspiltet i det Episke; og dette tredie og sidste Trin, hvortil Poesien kan udvikle sig, er det Dramatiske. / Ved den lyrisk-episke Digtekunst forstaaer jeg altsaa ikke Dramaet, som forudsætter baade det Lyriske og det Episke, men Overgangen fra den lyriske til den episke Poesie, altsaa en Digtart som ikke har anden Forudsætning end det Lyriske, hvoraf den selv skal udvikle det endnu ikke opstaaede Episke. Den lyrisk-episke Poesie staaer følgelig saa meget mere tilbage for den dramatiske, som den endog staaer tilbage for den episke (at sige, ikke i Værd og Fortjeneste, men kun i Ideens Udviklingsgrad). Ligesom Overgangen fra den lyriske til den episke Poesie skeer igjennem den lyrisk-episke, saa skeer igjen Overgangen fra den episke til den dramatiske Poesie igjennem den episk-dramatiske. Begge disse Overgange vil jeg nu betragte noget nærmere, idet jeg vil forfølge Poesien i dens gradevise Udvikling ligefra det Lyriskes Ophør til Begyndelsen af det Dramatiske. / Det Punkt, hvori den lyriske Digtekunst gaaer udenfor sig selv, idet den fra subjectiv bliver objectiv, er *Romancen*, og herved skeer Overgangen fra det Lyriske til det Episke. Romancen er episk, for saa vidt som den er objectiv; men den er tillige lyrisk, for saa vidt som den paa subjectiv Maade tiltaler Følelsen. Den udvidede Romance bliver til en Romance-Cyclus, og gaaer saaledes lidt efter lidt over til det egentlige Epos, hvori alt er objectivt eller plastisk. Den nyere Tids romantiske *Epopeer* ere saaledes opstaaede af Romancen, og rimeligviis vare i Oldtiden de tidligste græske Rhapsoder en lignende Spire, hvoraf de homeriske Sange udviklede sig. Romancen kan saaledes henregnes

baade til den lyriske og til den episke Poesie. Henføre vi den til denne sidste, saa bliver den at betragte som den første umiddelbare Form af det Episke; derpaa hæver dette sig i Epopeen til den reflecterede Tilstand, hvori det Objective aldeles har absorberet det Subjective; og herfra stiger det Episke til Eenheden af det Umiddelbare og det Objective, en Eenhed, der (for at bruge de samme Udtryk som nylig), var uudviklet i Romancen, men adspaltet i Epopeen; og denne Eenhed er *Romanen* i Ordets udstrakte Betydning. Men i denne gjentager sig paa ny den samme i Tankens Natur grundede Trehed.« – **Heiberg:** Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), da. forf., kritiker, filosof og tidsskriftredaktør; 1822-25 lektor i dansk ved universitetet i Kiel, 1828-39 ansat som teaterdigter og fast oversætter ved Det kgl. Teater, fra 1829 titulær prof., fungerede 1830-36 som docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militære Højskole, fra 1839 censor ved Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 20

◀ **Hvorvidt ... rigtigt at begynde med det lyriske** : sml. fx følgende passage i § 75 i Jean Paul Vorschule der Aesthetik (137,23) bd. 2, s. 591f.: »Das Epos stellt die *Begebenheit*, die sich aus der *Vergangenheit* entwickelt, das Drama die *Handlung*, welche sich für und gegen die *Zukunft* ausdehnt, die Lyra die *Empfindung* dar, welche sich in die *Gegenwart* einschließt. Die Lyra geht, da Empfindung überhaupt die Mutter und der Zunderfunke aller Dichtung ist, eigentlich allen Dichtformen voraus, als das gestaltlose Prometheus-Feuer, welches Gestalten gliedert und belebt.«

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 27

◀ **Digtekunstens Historie synes ... en Begyndelse med det episke** : 141,23. Se også kap. I »Geschichte der epischen Dichtkunst der Griechen« og kap. II »Bruchstücke zur Geschichte der lyrischen Dichtkunst« i første del af »Studien des classischen Altherthums«, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 3, 1822, s. 7-242 og s. 243-338.

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 27

◀ **Goethe** : 122,23

I trykt udgave: Bind 27 side 143 linje 31

◀ **Den Tvesidethed, jeg ... har seet i Middelalderen** : hentyder til Papir 135 og Papir 164, i SKS 27, 132f. og 141.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 1

◀ **Natur-Digtere:** naturbegavet (lyrisk) digter, der digter (i folkelig stil) ud fra sin naturlige stemning og følelse, uden kunstnerisk skoling. Sml. fx følgende passage i den første af A.W. Schlegels dramaturgiske forelæsninger *Ueber dramatische Kunst und Litteratur* (142,21) bd. 1, s. 22: »Ritterthum, Liebe und Ehre sind nebst der Religion selbst die Gegenstände der Naturpoesie, welche sich im Mittelalter in ungläublicher Fülle ergoß, und einer mehr künstlerischen Bildung des romantischen Geistes voranging. Diese Zeit hatte auch ihre Mythologie, aus Ritterfabeln und Legenden bestehend, allein ihr Wunderbares und ihr Heroismus war dem der alten Mythologie ganz entgegengesetzt.« Se også underafsnittet »Ursprung« i første afsnit »Geist und Schicksale der Poesie« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 13-22, jf. første del af SKs excerpter fra *Die Poesie der Troubadours* i optegnelsen BB:2, dateret den 22. april 1836, i SKS 17, 62f.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 4

◀ **Kunstdigtere:** digter, hvis digtning skyldes bevidst kunstnerisk stræben; især (if. romantikernes opfattelse) om en enkelt persons digtning i modsætning til folkepoesien. Sml. fx følgende passage i underafsnittet »Strophe« i andet afsnit »Form« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 88f.: »In dem Bau der Strophe zeigt sich die Kunstpoesie in ihrer wahren Bedeutung und in ihrem vollsten Glanze. Die formellen Charakterzeichen der Volkspoesie bestehen darin, daß sie stets zwei oder mehr gleichartige Verse ununterbrochen zusammenreimt, und dann, daß sie mit dem Verse den Gedanken oder ein Glied desselben schließt. Die Kunstdichter verwarfen diese in dem Geiste hoher Einfachheit gegründete Regel, indem sie auch ungleiche Verse und Reime ineinander ketteten, und erstere nach Wohlgefallen durch den Sinn verbanden.« I SKs excerpter fra *Die Poesie der Troubadours* i optegnelsen BB:2, dateret den 22. april 1836, er denne passage citeret, i SKS 17, 67,21-31.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 4

◀ **Skolastik** : 140,17.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 8

◀ **Ridderlivet** : livet i riddertiden, dvs. den sene middelalder, 12.-13. årh., da der i Europa fandtes et

riddervæsen med et kristent farvet ridderideal, hvori ikke kun indgik krigskundskab og tapperhed, men også en særlig 'høvisk' dannelse (høflighed, belevenhed, elegance).

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 8

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 10

◀ **Den Hegelske Drøvtygningsproces med 3 Maver** : hentyder til G.W.F. Hegels (137,22) dialektiske metode, if. hvilken begreber udvikler sig med nødvendighed af hinanden ved hjælp af deres modsætninger, fx frembringer begrebet 'væren' med nødvendighed begrebet 'intet', og sammen frembringer de med nødvendighed begrebet 'tilbliven'. Der er således tale om en tredelt bevægelse i begrebet (fx umiddelbarhed, middelbarhed, formidlet umiddelbarhed).

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 15

◀ **Goethe** : 122,23.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 21

◀ **Overgangen til det Antique** : 138,27.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 21

◀ **Hegel** : 137,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 22

◀ **den hele nyere romantiske Skole - Politikere** : hentyder formentlig til de forfattere (L. Börne, H. Heine, H. Laube, Theodor Mundt og K. Gutzkow samt Th. Gautier og A. de Musset), der i 1830'erne blev kendt som 'det unge Tyskland' og 'det unge Frankrig', en litterær, social og politisk bevægelse, der karakteriseres ved modstand mod absolutisme, den ortodokse kirkelighed og de moralske og samfundsmæssige dogmer samt ved kampen for individualisme og frihed i politiske og religiøse spørgsmål. Den nyere romantiske skoles opgør med idealisme og biedermeier medførte krav om realisme og en tættere forbindelse mellem litteraturen og den politiske kamp på baggrund af den fr. julirevolution i 1830 samt radikale forfattere som G. Sand og L. Saint-Simon.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 26

◀ **Faust** : 124,18.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 30

◀ **Goethes Behandling** : sigter til J.W. Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17), i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828.

I trykt udgave: Bind 27 side 144 linje 30

◀ **hvad jeg ... har yttret, at Faust optager Don Juan i sig** : henviser til optegnelsen Not2:7, dateret dec. 1835, i SKS 19, 94, hvor SK lader Faust-ideen optage Don Juan (umiddelbarheden) og Den evige Jøde (fortvivlelsen) i sig. – **Don Juan**: 134,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 1

◀ **i Versemaalet i den moderne Udvikling ... (de moderne accentuerede Sprog)** : sml. følgende passage i underafsnittet »Vers. (Bau desselben – Versarten)« i andet afsnit »Form« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 85: »Der provenzalische, so wie überhaupt der Vers der romanischen Sprachen unterscheidet sich wesentlich von dem lateinischen der höhern Poesie. Wenn der lateinische Versbau sich auf das Gesetz der Quantität oder Sylbenmessung gründet, so bestimmt dagegen den romanischen der Accent, der an der romanischen Sprachbildung einen merkwürdigen Antheil nimmt; von einer Messung der Sylben und von Versfüßen kann die Rede nicht mehr seyn. Die Grundlage des Verses bildet das Schema der Sylbenzahl, der Accent bezeichnet die Hebungen der Sylben, und giebt dem Schema seinen rhythmischen Charakter; der Vers ist entweder steigend oder fallend, welches man, wiewohl uneigentlich, jambisch oder trochäisch zu nennen pflegt. Wiewohl es im Ganzen durch den Accent bemerkt wird, ob der Vers steigend oder fallend ist, so darf ersterer doch fast auf jeder Sylbenstelle haften, und eben von dem Wechsel des Accenten auf dem Schema des Verses hängt der Wohlklang und Werth desselben ab.« I SKs excerpter fra *Die Poesie der Troubadours* i optegnelsen BB:2, dateret den 22. april 1836, er første halvdel af denne passage citeret, i SKS 17, 67,12-21. I marginen, BB:2.c, bringer SK et citat om gr. og lat.

versemål fra § 811 i C.G. Zumpt *Lateinische Grammatik*, 6. udg., Berlin 1828 [1818], ktl. 1009, s. 597. Og i marginen, BB:2.d, henviser SK desuden til følgende fire sider i 15. forelæsning i Fr. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 2, s. 264-267, bl.a. om rim i tysksprogede digte, allitteration i islandske og oldnordiske samt germanskspøgede digte og om accentuering af de vigtige stavelser i det ty. sprog. »In lebhaft accentuirenden Sprachen, wird der Reim wie in der italiänischen und spanischen, leicht die Gestalt eines bloß musikalischen Sylben- und Wortspieles annehmen«, hedder det s. 266. Og s. 267: »Das eigenthümliche Wesen und der rechte Weg der deutschen Verskunst besteht aber darin, daß wir alle fremden Sylbenmaaße, sowohl die alten rhythmischen, als die künstlichen romantischen Reimweisen, als bloße Vorübungen einer biegsameren Bildung, die als solche für ihre Zeit von Nutzen waren, wieder verlassen und zu den einfachen deutschen Versformen zurückkehren.« – **det Antique:** 137,25. – **accentuerede Sprog:** 152,8.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 10

◀ Poesiens **Skolastik:** 140,17.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 14

◀ **Parodien paa Trobadourernes ... Udvikling i Riim ... cfr Diez p. 101 o: f:** : jf. underafsnittet »Reim« i andet afsnit »Form« i *Die Poesie der Troubadours. Nach gedruckten und handschriftlichen Werken derselben dargestellt* af F. Diez, Zwickau 1826 (forkortet *Die Poesie der Troubadours*), s. 101-103: »Hieher gehören ferner gewisse Tändeleien mit dem Reime; entweder wird dasselbe Wort einigemal hintereinander nach verschiedenen Reimformen flectirt, oder die Composita eines Wortes werden durch denselben Reim gebunden aufgeführt. Einmal und zwar selbst bei Bernart von Ventadour findet sich der Fall, daß in den Reimen jeder Strophe alle fünf Vocale nach der Reihe zum Vorschein kommen. Auch jene bedeutungslose Art der Allitteration, nach welchen wo möglich sämmtliche Worte eines Verses mit demselben Buchstaben anfangen, eine bekannte Tändelei der Klosterpoesie, ist einigemal gebraucht worden. Ein ähnliches Getändel ist es endlich, wenn ein Wort zweimal in einem Vers, doch in verschiedenen Formen, oder einmal in jedem Vers der Strophe oder gar des ganzen Liedes vorkommt, oder wenn jedes Reimwort zu Anfang des folgenden Verses wiederholt wird und ähnliche Spitzfindigkeiten, welche zu brauchen die einsichtsvollsten Dichter durch die herrschende Neigung ihrer Zeit bewogen wurden«. Sml. opsummeringen af denne passage i optegnelsen BB:2, dateret 22. april 1836, i *SKS* 17, 69,1-3. – **Diez:** Friedrich Christian Diez (1794-1876), ty. sprogforsker; ekstraordinær prof. i germansk og romansk filologi ved universitetet i Bonn.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 16

◀ **H: Steffens ... »in die Selbstsucht der ... Töne (cfr Karikaturen ... 2. D. p. 103)** : citat fra »Einleitung« i H. Steffens *Caricaturen des Heiligsten* bd. 1-2, Leipzig 1819-21, ktl. 793-794 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 13. jan. 1836); bd. 2, s. 103. – **H: Steffens:** Henrich Steffens (1773-1845), no.-da.-ty. filosof, naturforsker og forf.; 1804-06 og 1808-11 prof. Halle, herefter prof. i Breslau og fra 1832 i Berlin.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 18

◀ **I Rimet ligger det Musicalske** : sml. fx følgende passage i 15. forelæsning i Fr. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 2, s. 266: »In lebhaft accentuirenden Sprachen, wird der Reim wie in der italiänischen und spanischen, leicht die Gestalt eines bloß musikalischen Sylben- und Wortspieles annehmen.«

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 23

◀ **Omkvædets store Betydning netop i ældre Tid** : sml. fx følgende passage i underafsnittet »Lied« i andet afsnit »Form« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 92: »In manchen Liedern findet sich der *Refrän*; ja gewissen Liedergattungen ist er unentbehrlich; in der Regel steht er am Schlusse jeder Strophe, selten in der Mitte derselben, oder an der Spitze des Liedes. Die Provenzalen scheinen ihn refrim, d. h. Wiederhall genannt zu haben, wiewohl dieß nirgends ausdrücklich gesagt wird. Erfindung der Troubadours ist er, versteht sich, nicht; sie fanden ihn in dem Kirchenliede, ohne Zweifel auch in dem Volksgesange vor, und benutzten in ihm ein vortreffliches Mittel, durch wiederholtes Anschlagen eines gewissen Accordes, in dem der Mittelpunkt des ganzen Gedichtes liegen muß, auf das Gefühl zu wirken.«

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 24

◀ **Knabens Wunderhorn** : sigter til *Des Knaben Wunderhorn* (141,6), hvor der findes adskillige eksempler på omkvæd af forskellig art.

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 24

◀ **Bürgers Lenore** : sigter til balladen »Lenore« (1774) af den ty. digter Gottfried August Bürger (1747-94),

jf. *Bürgers Gedichte* (121,26) bd. 1, s. 48-57, se især stroferne 6, 7 og 10, der alle begynder med: »Hilf Gott, hilf!«, samt stroferne 23 og 26, som har de to sidste linjer tilfælles: »Daß Roß und Reiter schnoben, / Und Kies und Funken stoben.«

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 25

◀ **Theorien om et Skriftsprog ... et fælleds Sprog for de Lærde** : se fx afsnittet »Herleitung des romanischen Sprachzweiges« i »Ueber die provenzalische Sprache« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 285-291, især s. 286f.: »Indessen ist es gewiß, daß die Völkerwanderung die Entwicklung der Romanischen beschleunigte. Allein nicht die Grammatik der Eroberer war es, welche sie herbeiführte, denn diese hat wenige Spuren in den romanischen Mundarten hinterlassen, sondern die politischen Verhältnisse, welche die Eroberung begleiteten. Bis dahin hatte sich das höhere Latein als Sprache des Staates und in dem Munde der Gebildeten behauptet, allein von nun an wurde es, da die Fremden ihre eigene Mundart vorzogen, schlechterdings vernachlässigt, und so dem niedern Latein des Volkes freie Bahn geschafft, welches nun, ohne äußere Hemmung, seine Richtung rascher verfolgte.« Endvidere s. 289f.: »Wollen wir uns zur Erläuterung dieses Verhältnisses in unsern gegenwärtigen Sprachen umsehen, so finden wir den nämlichen Fall. Wir wählen die deutsche. Hier bemerken wir auf der einen Seite Volksmundarten, die in der analytischen Methode bedeute[n]d fortgeschritten sind, auf der andern eine Schriftsprache, welche sich im Ganzen zur synthetischen Methode neigt, wiewohl sie im Lauf der Zeit manche analytische Grundsätze aus den niederen Mundarten aufnahm.« Og følgende passage i afsnittet »Geschichtliches« i »Ueber die provenzalische Sprache«, s. 328: »Ohne Zweifel würde man die Volksmundarten früher als Schriftsprachen gebraucht und gepflegt haben, wenn ihnen nicht zwei andre Sprachen höheren Ranges im Wege gestanden hätten, die lateinische, als Sprache des Staates, der Kirche und der Wissenschaft, die deutsche, von den germanischen Siegern noch Jahrhunderte nach Eroberung des weströmischen Reiches festgehalten.« Se desuden Fr. Schlegels forelæsninger over *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämtliche Werke* (141,15) bd. 1, s. 229 og s. 264 (141,27).

I trykt udgave: Bind 27 side 145 linje 26

◀ **omvandrende Riddere** : 146,3.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 2

◀ **fahrende Skolaster** : omvandrende studenter. Det var alm. i middelalderen, at studenter vandrede fra universitet til universitet; der kan også være tale om omstrejfende studenter i senmiddelalderen, der beskæftigede sig med magiske kunster o.l. Jf. fx den anden scene i »Studierzimmer« i Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17), i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 69, hvor Mefistofeles træder frem »gekleidet wie ein fahrender Scholasticus«, og hvor Faust bruger udtrykket »Ein fahrender Scolast«.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 3

◀ **omv: Sangere, Musikantere, Munke etc.** : hentyder formentlig til underafsnittene »Begriff von Troubadour und Jongleur«, »Kunstbereich der Jongleurs«, »Poetische Unterhaltungen« i første afsnit »Geist und Schicksale der Poesie« og »Lohn und Ehre der Sänger« i *Die Poesie der Troubadours* af F. Diez (145,16), s. 30-34, s. 40-46, s. 46-50 og s. 50-57, hvor det bl.a. fortælles om de omvandrende 'jongleurer', betegnelse for dem, der i riddertiden gjorde det at digte og optræde som sanger, musikanter og spillemand til deres næringsvej: »Ein wichtiges Geschäft der Jongleurs bestand darin, die des Vortrags unkundigen Hofdichter auf ihren Fahrten zu begleiten, um sie mit Gesang und Spiel zu unterstützen, oder die Lieder vornehmer Dichter, die aus ihrer Kunst keinen Gewinn ziehen mochten, an den Höfen vorzutragen«, s. 43. Videre fortælles det: »Zum Sammelplatze der Hofdichter und Spielleute, auf welchem sie ihre Talente zeigten, dienten die Schlösser der Könige und Fürsten, so wie die Burgen der Edlen. Der ritterliche Sinn hatte es sich zur Pflicht gemacht, keinem Wanderer die Schwelle des Hauses zu versagen, besonders mit fahrenden Kriegern und Sängern aller Classen Hab' und Gut zu theilen«, s. 46f. Mange af disse 'jongleurer' blev slået til riddere, jf. s. 55, ligesom en del af hofdigterne var riddere, jf. s. 53-55. I øvrigt fortælles det, s. 34, at visse munke »wie Peire Rogier, vertauschten lieber ihr geistliches Amt mit dem Sängerberuf, und durchzogen die Welt, Gaubert von Puicibot entsprang deßwegen aus dem Kloster – so groß war der Reiz des freien Dichterlebens. Wenn wir den Handschriften glauben dürfen, so wurde es dem Mönch von Montaudon sogar von seinen Oberrn gestattet, die Lebensart eines wandernden Sängers zu führen, wogegen er, was ohne Zweifel bedungen war, den Gewinn seiner Kunst dem Kloster widmete.« Sml. SKS excerpter fra *Die Poesie der Troubadours* i optegnelsen BB:2, dateret den 22. april 1836, i SKS 17, 62-65.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 3

◀ **»fliedendes Blatt«** : hentyder formentlig til denne kildeangivelse for mange af sangene og viserne i *Des Knaben Wunderhorn* (141,6), godt 30 i bd. 1, knap 40 i bd. 2 og godt 5 i bd. 3. Se fx i bd. 1 »Die schwarzbraune Hexe. / Fliedendes Blatt«, s. 34f., og »Doctor Faust. / Fliedendes Blatt aus Cöln«, s. 214-217; i bd. 2 »Von der Belagerung der Stadt Frankfurt, ein Lied im Ton: Frisch auf in Gottes Namen. 1552. /

Fliegendes Blatt, gedruckt in Frankfurt«, s. 336-338, og »Müllerlied. / Altes fliegendes Blatt aus 1500«, s. 393-395; og i bd. 3 »Ein hübsch Lied, genannt der Striegel, gar lustig zu singen und zu lesen in des Lindenschmids Ton. / Fliegendes Blatt, gedruckt zu Zürich, bei Augustin Fries. 1530«, s. 99-102.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 5

◀ **Alle disse Bemærkninger** : sigter til papiroptegnelserne 179:1-7, i SKS 27, 145f.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 6

◀ **Yttring af H: Steffens** : henviser til den bemærkning, der er føjet til papiroptegnelsen 179:4, i SKS 27, 145.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 8

◀ **Hvorvidt er Faust et umiddelbart Drama? som J. L. Heiberg siger** : henviser til den fjerde af J.L. Heibergs i alt ni artikler, der udgør den kritiske afhandling »Svar paa Hr. Prof. Oehlenschlägers Skrift: 'Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard'« i *Kjøbenhavns flyvende Post* (143,20), nr. 11, den 8. feb. 1828, hvor Heiberg udfolder sin genreæstetik. Heibergs filosofiske grundtanke »bestaaer i at føre Begrebet i en continueerlig Bevægelse igjennem de tre discrete Punkter af det *Umiddelbare*, det *Reflecterede* (eller *Dialektiske*), og *Eenheden* af begge (eller det *Speculative*)«, nr. 16, sp. [5]. I bestemmelsen af det dramatiske som genre føres begrebet gennem det umiddelbare, det tragiske og endelig det komiske. I nr. 11, sp. [5], og i nr. 12, sp. [7], omtales J.W. Goethes *Faust* (125,17) som et af flere eksempler på 'det umiddelbare drama'.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 12

◀ **Mephisto** : el. Mephistopheles / Mefistofeles, navn på Djævelen i Faust-traditionen. Det benyttes allerede i de gamle ty. folkebøger om Faust, jf. *Den i den gandske Verden bekiendte Ertz - Sort - Kunstner og Trold-Karl Doctor Johan Faust, og Hans med Dievelen oprettede Forbund, Forundringsfulde Levnet og skrækkelige Endeligt*, Kbh. [u.å. »Tilkjøbs i Ulkegaden No. 107«, ty. 1587], ktl. U 35, s. 9. Skikkelsen er især blevet kendt gennem J.W. Goethes *Faust* (125,17).

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 14

◀ **Lessing** : sigter til de fragmenter, der er efterladt af G.E. Lessings arbejde med Faust, jf. SKs excerpter fra »Lessing^s Bearbejdelse af Faust, et Fragment, der findes i / Gothold, Ephraim Lessing^s sämtliche Schriften Berlin 1794. / XXII Band p. 213-231« i journaloptegnelsen BB:8, dateret den 7. sept. 1836, i SKS 17, 90f. Lessings *Doctor Faust* indgår i første del af *Theatralischer Nachlaß*, jf. *Gotthold Ephraim Lessings sämtliche Schriften*, udg. af K.G. Lessing, J.J. Eschenburg og F. Nicolai, bd. 1-31, Berlin 1793-1825; bd. 22, 1794, s. 213-230. Jf. *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* bd. 1-28, Berlin 1825-27, bd. 29-32, Berlin og Stettin 1828, ktl. 1747-1762; bd. 23, 1827, s. 176f. – **Lessing**: Gotthold Ephraim Lessing (1729-81), ty. bibliotekar, digter, kritiker, filosof.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 15

◀ **Klinger** : sigter formentlig til begge de to værker af F.M. v. Klinger, som SK tidligere har beskæftiget sig med, nemlig: *Faust's Leben, Thaten und Höllenfahrt. in fünf Büchern. neue verbesserte und vermehrte Ausgabe*, [Leipzig] 1799 [2. forbedrede og forøgede udg., St. Petersborg og Leipzig 1794; 1. udg., St. Petersborg og Leipzig 1791]; og *Der Faust der Morgenlaender, oder Wanderungen Ben Hafis. Erzaehlers der Reisen vor der Sündfluth*, Bagdad 1797. Se papiroptegnelserne 252:1, fra 1835, og 252:4, dateret den 7. marts 1835, i SKS 27, 181 og 183-185. – **Klinger**: Friedrich Maximilian von Klinger (1753-1831), ty. digter og russisk generalløjtnant; fra 1780 bosat i St. Petersborg med stadig højere positioner i den russiske hær, fra 1811 generalløjtnant.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 15

◀ **Folkesangen i Knaben Wunderhorn 1, 214** : henviser til »Doktor Faust. Fliegendes Blatt aus Cöln« (146,5) i *Des Knaben Wunderhorn* (141,6) bd. 1, s. 214-217.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 15

◀ **Stedet hos Goethe p. 85: Was willst du armer Teufel geben etc** : sigter til Fausts replik til Mefistofeles i den anden scene i »Studierzimmer« i J.W. Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17) i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 85: »Was willst du armer Teufel geben? / Ward eines Menschen Geist, in seinem hohen Streben, / Von deines Gleichen je gefaßt? / Doch hast du Speise die nicht sättigt, hast / Du rothes Gold, das ohne Rast, / Quecksilber gleich, dir in der Hand zerrinnt, / Ein Spiel, bei dem man nie gewinnt, / Ein Mädchen, das an meiner Brust / Mit Aeugeln schon dem Nachbar sich verbindet, / Der Ehre

schöne Götterlust, / Die, wie ein Meteor, verschwindet. / Zeig mir die Frucht die fault, eh' man sie bricht, / Und Bäume die sich täglich neu begrünen!« (Særudgaven *Faust. Eine Tragödie von Goethe. Beide Theile in Einem Bande*, Stuttgart og Tübingen 1834, ktl. 1669 (forkortet *Faust. Beide Theile in Einem Bande*), har samme tekst og sidetal.)

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 17

◀ **Goethe først gjort ... p. 69:** »das also war ... macht mich lachen.« : citat fra Fausts replik til Mefistofeles i den første scene i »Studirzimmer« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 69 (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal). SK skriver 'das' med lille begyndelsesbogstav og sætter komma efter 'Kern' i stedet for udråbstegn.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 18

◀ **maaskee Goethes Villie ... der Geist (p. 34.) ... (det Hele ... »bescheidne Wahrheit sage ich Dir«.)** : sigter til scenen »Nacht« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1818, s. 34, hvor det om Faust fortælles i en regibemærkning: »Er faßt das Buch und spricht das Zeichen des Geistes geheimnißvoll aus. Es zuckt eine röthliche Flamme, der Geist erscheint in der Flamme.« Herpå taler 'der Geist' og Faust med hinanden, s. 34f. Mefistofeles indføres først, »gekleidet wie ein fahrender Scholasticus«, i den første scene i »Studirzimmer«, s. 69 (146,18) (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal). Da Faust lidt senere spørger: »Du nennst dich einen Theil, und stehst doch ganz vor mir?« svarer Mefistofeles: »Bescheidne Wahrheit sprech' ich dir. / Wenn sich der Mensch, die kleine Narrenwelt, / Gewöhnlich für ein Ganzes hält; / Ich bin ein Theil des Theils, der Anfangs alles war, / Ein Theil der Finsterniß, die sich das Licht gebar, / Das stolze Licht, das nun der Mutter Nacht / Den alten Rang, den Raum ihr streitig macht, / Und doch gelingt's ihm nicht, da es, so viel es strebt, / Verhaftet an den Körpern klebt. / Von Körpern strömt's, die Körper macht es schön, / Ein Körper hemmt's auf seinem Gange, / So, hoff' ich, dauert es nicht lange / Und mit den Körpern wird's zu Grunde gehn«, s. 71.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 22

◀ **Goethes Ironie og Humor (...) han har overlevet dem** : sml. Papir 173, dateret den 19. aug. 1836, hvor det hedder: »Goethe har vel Ironie og Humor; men svæver over begge – forsaavidt forskjellig fra den græske Tragoedie«, i SKS 27, 143.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 25

◀ **gjenemløber han ogsaa strax i 1ste Scene den hele Climax** : sigter til scenen »Nacht« i Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 29-36.

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 29

◀ **Wagner« p. 36 o: f:** : Efter at Faust har talt med 'der Geist' (146,22), introduceres Fausts videnskabelige assistent, Wagner, med følgende regibemærkning: »Wagner im Schlafrocke und der Nachtmütze, eine Lampe in der Hand. Faust wendet sich unwillig«, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 36. Herpå taler Faust og Wagner sammen, s. 36-39, hvorefter Wagner trækker sig tilbage og efterlader Faust alene. (Særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal.)

I trykt udgave: Bind 27 side 146 linje 35

◀ **p. 35 lin 3 f: n: nicht einmal dir** : henviser til Faust replik, efter at 'der Geist' er forsvundet, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 35. Faust har sagt til 'der Geist': »Der du die weite Welt umschweifst, / Geschäftiger Geist, wie nah fühl' ich mich dir!« Hertil siger 'der Geist': »Du gleichst dem Geist den du begreifst, / Nicht mir!« Herpå forsvinder 'der Geist' og Faust, »zusammenstürzend«, siger: »Nicht dir? / Wem denn? / Ich Ebenbild der Gottheit! / Und nicht einmal dir!« (Særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal.)

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 1

◀ **F:** : Faust.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 3

◀ **G:** : Goethes.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 6

◀ **meine Schüler an der Nase herum** : sigter til Fausts indledende replik i scenen »Nacht« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 29: »Habe nun, ach! Philosophie, / Juristerey und Medicin, / Und leider auch Theologie! / Durchaus studirt, mit heißem Bemühn. / Da steh' ich nun, ich armer Thor! / Und

bin so klug als wie zuvor; / Heiße Magister, heiße Doctor gar, / Und ziehe schon an die zehen Jahr, / Herauf, herab und quer und krumm, / Meine Schüler an der Nase herum – / Und sehe, daß wir nichts wissen können! / Das will mir schier das Herz verbrennen.«

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 9

◀ **nu kommer lige i det Øieblik ... en ny Discipel** : sigter til den tredje scene i »Studierzimmer« i J.W. Goethes *Faust*, hvor Mefistofeles, »in Faust's langem Kleide«, modtager en elev, der opsøger Faust, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 92-101. Sml. SKs excerpter fra K.E. Schubarth *Ueber Goethe's Faust. Vorlesungen*, Berlin 1830, ktl. U 96 (forkortet *Ueber Goethe's Faust*), i optegnelsen BB:7, dateret den 2. sept. 1836, i *SKS* 17, 76-89; 80,29-39.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 11

◀ **det, hvor Bønderne ... Jubel, fordi han i sin Tid har frelst dem** : sigter til scenen »Vor dem Thor« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 54-57.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 13

◀ **hvor W. glæder sig derover** : sigter til scenen »Vor dem Thor« i J.W. Goethes *Faust*, hvor Wagner – efter at han og Faust har forladt bønderne (147,13) – siger til Faust: »Welch ein Gefühl muß du, o großer Mann! / Bei der Verehrung dieser Menge haben! / O! glücklich! wer von seinen Gaben / Solch einen Vortheil ziehen kann. / Der Vater zeigt dich seinem Knaben, / Ein jeder fragt und drängt und eilt, / Die Fiedel stockt, der Tänzer weilt. / Du gehst, in Reihen stehen sie, / Die Mützen fliegen in die Höh': / Und wenig fehlt, so beugten sich die Knie, / Als käm' das Venerabile«, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 57.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 14

◀ **hele Scenen med Hunden** : sigter til begyndelsen af den første scene i »Studierzimmer« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 64-67, hvor der indledes med følgende regibemærkning: »Faust mit dem Pudel hereintretend.«

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 16

◀ **p. 57. øverst ... Seerblik i enhver dyb religiøs Tvivlers Sjæl** : sigter til scenen »Vor dem Thor« i J.W. Goethes *Faust*, hvor Faust – efter at bønderne har sagt: »Gesundheit dem bewährten Mann, / Daß er noch lange helfen kann!« – siger: »Vor jenem droben steht gebückt, / Der helfen lehrt und Hülfe schickt«, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 57, l. 2-3 (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal).

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 18

◀ **p. 64** : henviser til begyndelsen af første scene i »Studierzimmer« i J.W. Goethes *Faust*, hvor Faust siger: »Verlassen hab' ich Feld und Auen, / Die eine tiefe Nacht bedeckt, / Mit ahnungsvollem heil'gem Grauen / In uns die bess're Seele weckt. / Entschlafen sind nun wilde Triebe, / Mit jedem ungestümen Thun; / Es reget sich die Menschenliebe, / Die Liebe Gottes regt sich nun. // Sey ruhig Pudel! renne nicht hin und wieder! / An der Schwelle was schnoberst du hier? / Lege dich hinter den Ofen nieder, / Mein bestes Kissen geb' ich dir. / Wie du draußen auf dem bergigen Wege / Durch Rennen und Springen ergötzt uns hast, / So nimm nun auch von mir die Pflege, / Als ein willkommner stiller Gast. // Ach wenn in unsrer engen Zelle / Die Lampe freundlich wieder brennt, / Dann wird's in unserm Busen helle, / Im Herzen, das sich selber kennt. / Vernunft fängt wieder an zu sprechen, / Und Hoffnung wieder an zu blühn; / Man sehnt sich nach des Lebens Bächen, / Ach! nach des Lebens Quelle hin«, *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 64f. (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme tekst og sidetal).

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 23

◀ **Jehovah var ikke i Stormen** : hentyder til beretningen i 1 Kong 19,11-12 om profeten Elias på Guds bjerg Horeb, hvor Gud Herren lovede Elias at gå forbi. Forud for Herren kom en voldsom storm (»et stort og stærkt Væir«, GT-1740), derpå et jordskælv efterfulgt af en ild, men Herren var hverken i stormen, i jordskælvet eller i ilden. Endelig lød der en sagte susen (»en stille sagte Lyd«, GT-1740), og Elias trådte frem med tilhyllet ansigt, og Herren talte til ham. – **Jehovah**: Guds navn i GT. Da jøderne ikke måtte udtale Guds navn, blev de fire konsonanttegn JHWH i den hebr. tekst forsynet med vokaltegnene for »o« og »a« fra 'Adonāy, som på hebr. betyder Herren, for at minde læseren om, at der i stedet for Jahwéh – el. som det ofte gengives Jahve – skulle læses 'Adonāy; deraf den fejlagtige læsemåde Jehova, som var alm. på SKs tid. I såvel GT-1740 som i GT-1992 gengives Jahve som regel med »HERREN« hhv. »Herren«, således også her i 1 Kong 19,11-12.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 23

◀ **i det Øieblik da Comandanten slipper D. Juan^s Haand** : sigter til domsscenen, 2. akt, 15. scene, i slutningen af operaen *Don Juan* el. *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (1787) med tekst af Lorenzo da Ponte til musik af W.A. Mozart, se *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik* af L. Kruse, Kbh. 1807, hvor det er 2. akt, 20. scene, s. 123-127. Kommandantens genfærd (som statue el. stenstøtte), der har efterkommet Don Juans indbydelse, dukker op hos Don Juan og kræver ham til regnskab. Da genfærdet indbyder Don Juan som gæst, svarer Don Juan, s. 125: »Din Bopæl tør jeg skue. / Jeg gjør Dig mit Besøg!« Genfærdet siger: »Giv mig til Pant da Haanden!« Don Juan: »See der (farer sammen). O, Vee!« Genfærdet: »Nu vel!« Don Juan, »sittrende med bortvendt Ansigt!« »Det isned til min Siel!« Genfærdet: »Frels af sin Nød blot Aanden, / Snart Naadens Tiden er omme!« Don Juan, »med Afskye, bortvendt og ængstelig!« »Hvi [hvorfor] vil til mig du komme. / Os intet fælleds er!« Herpå byder genfærdet Don Juan at knæle og bede, s. 126, men Don Juan nægter; dette gentager sig to gange. Endelig siger genfærdet: »Nu er din Ende nær!« hvorpå det oplyses i en regibemærkning: »Forsvinder; Torden og Lyn.« Don Juan, »fortvivlet!« »Er da det Heele ei et Spil? / Er, Almægtige! du da til? / Hvad mon den Angest sige vil, / Som leirer dybt sig her?« Et underjordisk kor bryder ind, s. 127; Don Juan beder om en frist, men – oplyses det i en regibemærkning – »Han synker død om, Torden, Lyn, Ildsluer vise sig.«

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 28

◀ **det Mephisto fordrer, at F: ... skal sige »herein« før han kommer** : sigter til begyndelsen af anden scene i »Studirzimmer« med Faust og Mefistofeles i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 79, hvor Faust siger: »Es klopf? Herein! Wer will mich wieder plagen?« Mefistofeles: »Ich bin's.« Faust: »Herein!« Mefistofeles: »Du mußt es dreymal sagen.« Faust: »Herein denn!« Mefistofeles: »So gefällst du mir.«

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 31

◀ **Goeth. F:** : Goethes *Faust*.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 33

◀ **Digtet i Knaben Wunderhorn** : 146,15.

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 33

◀ **fE. F: p 75 hvor han dysser ham i Søvn ... ei kan slippe bort** : henviser til den første scene i »Studirzimmer« i J.W. Goethes *Faust* i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 75-77, hvor Mefistofeles får ånder til at synge Faust i søvn, hvorpå Mefistofeles siger: »Er schläft! so recht, ihr luft'gen zarten Jungen! / Ihr habt ihn treulich eingesungen! / Für dieß Concert bin ich in eurer Schuld. / Du bist noch nicht der Mann den Teufel fest zu halten! / Umgaukelt ihn mit süßen Traumgestalten, / Versenkt ihn in ein Meer des Wahns; / Doch dieser Schwelle Zauber zu zerspalten / Bedarf ich eines Rattenzahns, / Nicht lange brauch' ich zu beschwören, / Schon raschelt eine hier und wird sogleich mich hören«, s. 77 (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834) har samme sidetal).

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 34

◀ **den Forvexling i Kn: W: ... istedetfor X ... maler Venus** : sigter til sidste del af »Doktor Faust. Fliegendes Blatt aus Cöln« i *Des Knaben Wunderhorn* (146,15) bd. 1, s. 216f.: »'Hör du sollst mir jetzt abmahlen, / Christus an dem heiligen Kreuz, / Was an ihm nur ist zu mahlen, / Darf nicht fehlen, ich sag es frei, / Daß du nicht fehlst an dem Titul / Und dem heiligen Namen sein.' / Diesen konnt er nicht abmahlen, / Darum bitt er Faustum / Ganz inständig: 'Schlag mir ab / Nicht mein Bitt, ich will dir wiederum / Geben dein zuvor gegebene Handschrift. / Dann es ist mir unmöglich, / Daß ich schreib: Herr Jesu Christ.' / Der Teufel fing an zu fragen: / 'Herr, was gibst du für einen Lohn? / Häts das lieber bleiben lassen, / Bey Gott findest du kein Pardon.' / Doktor Faust thu dich bekehren, / Weil du Zeit hast noch ein Stund, / Gott will dir ja jetzt mittheilen / Die ewge wahre Huld, / Doktor Faust thu dich bekehren, / Halt du nur ja dieses aus. / 'Nach Gott thu ich nichts fragen, / Und nach seinem himmlischen Haus!' / In derselben Viertelstunde / Kam ein Engel von Gott gesandt, / Der thät so fröhlich singen / Mit einem englischen Lobgesang. / So lang der Engel da gewesen, / Wollt sich bekehren der Doktor Faust. / Er thäte sich alsbald umkehren, / Sehet an den Höllen Grauß; / Der Teufel hatte ihn verblendet, / Mahlte ihm ab ein Venus-Bild, / Die bösen Geister verschwunden, / Und führten ihn mit in die Höll.« – **X:** Christus. – **Venus:** i rom. mytologi kærlighedens og skønhedens gudinde (gr. Afrodite).

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 35

◀ **D. Juan** : Don Juan (134,22).

I trykt udgave: Bind 27 side 147 linje 41

◀ **Goethe var den graa Mand i Peter Schlemihl ... damnatus sum** : sigter til fortællingen om den

lange, tynde, grå, bedagede mand i Adelbert von (egl. Louis Charles Adelaide de) Chamisso *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte*, 3. udg., Nürnberg 1835 [1814], ktl. 1630 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 5. jan. 1836). Her fortælles det, s. 117: Engang da Peter Schlemihl spørger den lange, grå mand, hvor Thomas John er – Schlemihl har tidligere besøgt ham på hans landsted – stikker den lange mand nøledene hånden ned i sin taske, og trukket frem ved hårene viser Thomas Johns blege, fortrukne ansigt sig, og de blå liglæber bevæger sig til de svære ord: »Justo judicio Dei judicatus sum; Justo judicio Dei condemnatus sum« (lat., »Jeg er dømt ved Guds retfærdige dom; Jeg er fordømt ved Guds retfærdige dom«). Tidligere havde den lange, grå mand fået Peter Schlemihl til at sælge sig sin skygge for en uudtømmelig lykkepung, hvorpå han rullede skyggen sammen, stak den til sig og opbevarede den i lommen, så Peter Schlemihl ikke længere kastede skygge, s. 30-32. Jf. *Peter Schlemihl's forunderlige Historie*, overs. af Fr. Schaldemose, Kbh. 1841, s. 75 og s. 10f. – **justo judicio Dei damnatus sum:** lat., jeg er dømt skyldig ved Guds retfærdige dom. Baggrunden for udtrykket findes i en helgentradition knyttet til Bruno fra Köln. Det fortælles, at Raimond Diocre (d. 1084), kannik ved Notre-Dame i Paris, vågnede tre gange under sin begravelse og udbød: »Justo Dei judicio accusatus sum« (»Jeg er anklaget ved Guds retfærdige dom«); »justo Dei judicio judicatus sum« (»jeg er dømt ved Guds retfærdige dom«); og »justo Dei judicio condemnatus sum« (»jeg er fordømt ved Guds retfærdige dom«). Bruno var blandt dem, der overværede miraklet, hvilket angiveligt fik betydning for hans stiftelse af karteuserordenen. Episoden diskuteres i artiklen »Diocre, Raimond« i L. Moréri *Le Grand Dictionnaire historique, ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane* bd. 1-6, Basel 1731-32, ktl. 1965-1969; bd. 3, s. 570.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 1

◀ **Skulde der ikke ... begejstrende Erkjendelsens Øieblikke** : sml. Papir 178, fra aug. 1836, i SKS 27, 144f.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 5

◀ **Lord Byron^s Manfred er nok F: uden ... Mephisto?** : sml. følgende sammenfatning i SKs excerpter fra K.E. Schubarth *Ueber Goethe's Faust* (147,11) i optegnelsen BB:7, dateret den 2. sept. 1836, i SKS 17, 89,22-26: »Han [Schubarth] viser, at nogle blot have opfattet Digtet som en Klage over at Livets høieste Nydelser bleve ham [Faust] nægtede, og at Lord Byron fra dette Synspunct har reproduceret Stoffet og Indholdet i F.« Sammenfatningen er fra *Ueber Goethe's Faust*, s. 81, l. 20 - 82, l. 3. Sml. også *Ueber Goethe's Faust*, s. 45f., hvor Schubarth citerer J.W. Goethe for følgende udtalelser om Lord Byrons *Manfred*: »'Eine wunderbare, mich nah berührende Erscheinung war mir das Trauerspiel *Manfred*, von Byron. Dieser seltsame, geistreiche Dichter hat meinen Faust in sich aufgenommen, und, hypochondrisch, die seltsamste Nahrung daraus gesogen. Er hat die seinen Zwecken zusagenden Motive auf eigene Weise benutzt, so daß keines mehr dasselbige ist, und gerade deßhalb kann ich seinen Geist nicht genugsam bewundern. Diese Umbildung ist so aus dem Ganzen, daß man darüber, und über die Aehnlichkeit und Unähnlichkeit mit dem Vorbild höchst interessante Vorlesungen halten könnte; wobei ich freilich nicht läugne, daß uns die düstere Gluth einer grenzenlosen, reichen Verzweiflung am Ende lästig wird. Doch ist der Verdruß, den man empfindet immer mit Bewunderung und Hochachtung verknüpft.' / 'Wir finden also in dieser Tragödie ganz eigentlich die Quintessenz der Gesinnungen und Leidenschaften des wunderbarsten, zu eigener Qual geborenen Talents. Die Lebens- und Dichtungsweise des Lord Byron erlaubt kaum gerechte und billige Beurtheilung. Er hat oft genug bekannt, was ihn quält, er hat es wiederholt dargestellt, und kaum hat irgend Jemand Mitleid mit seinem unerträglichen Schmerz, mit dem er sich, wiederkäuend, immer herumarbeitet.« – **Lord Byron:** el. George Gordon Byron (1788-1824), eng. digter; SK ejede hans værker i ty. overs., *Lord Byron's sämmtliche Werke*, ved flere oversættere, bd. 1-10, Stuttgart 1839, ktl. 1868-1870. I sit dramatiske sørgespil *Manfred* (1817) lader Lord Byron sin samvittighedsplagede helt fremmane dæmoniske ånder, uden at de dog kan skænke ham den fornødne glemsel. Sml. *Manfred. Trauerspiel* i *Lord Byron's sämmtliche Werke* bd. 5, s. 42-96.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 10

◀ **den Folkebog paa Dansk, jeg har. cfr p. 10** : *Den i den gandske Verden bekiendte Ertz - Sort - Kunstner og Troid-Karl Doctor Johan Faust, og Hans med Dievelen oprettede Forbund, Forundringsfulde Levnet og skrækkelige Endeligt*, Kbh. [u.å. »Tilkjøbs i Ulkegaden No. 107«, ty. 1587], ktl. U 35. Jf. s. 10, hvor det fortælles, at ånden forbød Faust »at læse den hellige Bibel, og at disputere om Troens Sager. Vilde han endeligen læse noget, kunde han igiennemløbe Moses første, anden og femte Bog, Jobs Bog tilligemed de Apocryphiske Bøger; og i det nye Testamente: Tolderen, Maleren og Lægen (Matthæum, Marcum og Lucum,) men aldeles skye Psalmerne, Johannem og den Pludrer Paulum. I Diskurieren kunde han tage Themata om Concilier, Ceremonier, Mose og Skiersild; hvilket Faustus indgik, endskiønt ugierne. Dog havde han ikke den Kraft gandske og aldeles at kunne undertrykke hans Samvittigheds Angest; thi snart spurgte han Aanden: hvad for en Aand der havde været af Begyndelsen? om der var mange onde Aander? af hvad Aarsag Dievelene vare udstødte af Gud i Himmelen? om Dievlene ogsaa havde en Orden og Regimente iblandt sig som verdslige Fyrster? hvorledes Helvede var beskaffen? om man skulde troe, at det var tit eller ikke? Snart igjen: hvad Beskaffenhed det havde med Himmelen? hvor stor Englenes Anseelse og Glæde derudi var? og hvor behagelig vores første Forældres Paradiis har været at see? om Dievlene ligeledes haabede engang at

blive salige?« Og videre, s. 10f.: »endelig brød han engang ud, og vilde vide, hvad Aanden vel havde gjort, om den havde været i hans Sted? om Dievelen allerede, førend han indgik denne Pagt med ham, havde regieret og aandelig besat ham som andre sikre og ugudelige Mennesker? hvorom Aanden imod sin Natur og Egenskab meget vel raisonerede, og fordoblede ham derved hans Siels Bekymring.«

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 13

◀ **G: i sin F: lader Mephisto lede den p. 93 ny Schüler vild ... en saadan Presse** : kort gengivelse af samtalen mellem Mefistofeles og 'ein Schüler' i den anden scene i »Studirzimmer« i J.W. Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17) i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 93-101 (særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834 (146,17)) har samme tekst og sidetal).

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 16

◀ **Hamann** : Johann Georg Hamann (1730-88), ty. filosof og forf.; hans allusionsrige og svært tilgængelige skrifter blev en vigtig filosofisk kilde for det 19. årh.s opgør med oplysningstidens ensidige fornuftsideal.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 23

◀ **πρωτοτυπος** : 141,22.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 24

◀ **hans Liv 1ste D. af hans Skriften p. 172** : henviser til J.G. Hamann »Gedanken über meinen Lebenslauf« (dateret »London, 21. April 1758«), trykt i *Hamann's Schriften*, udg. af Fr. Roth og G.A. Wiener, bd. 1-7, Berlin og Leipzig 1821-25, og bd. 8,1-2 (registerbind), Berlin 1842-43, ktl. 536-544; bd. 1, s. 149-242; s. 172f., hvor Hamann bl.a. skriver: »Ich bekannte mich also zum Schein zur Rechtsgelehrsamkeit. Meine Thorheit ließ mich immer eine Art von Großmuth und Erhabenheit sehen, nicht für Brod zu studiren, sondern nach Neigung, zum Zeitvertreib, und aus Liebe zu den Wissenschaften selbst, daß es besser wäre ein Märtyrer denn ein Tagelöhner und Miethling der Musen zu seyn. Was für Unsinn läßt sich in runden und volllautenden Worten ausdrücken! Ich hörte also über die Institutionen und Pandecten ohne Zubereitung und Wiederholung des Gehörten, ohne Ernst, ohne Treue, ein Jurist zu werden; so wie ich keine gehabt noch gewiesen hatte, um ein Theolog zu seyn.«

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 24

◀ **mynter** : mønter, fremstiller mønter ved prægning; præger.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 30

◀ **fremmed** : fremmed.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 32

◀ **»giver Keiseren hvad Keiserens er.«** : citat fra Mark 12,17 (NT-1819), hvor Jesus taler om skat til kejseren.

I trykt udgave: Bind 27 side 148 linje 32

◀ **det dialectiske Standpunct** : 143,12.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 3

◀ **træder op** : optræder, fremtræder.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 5

◀ **Generalbassen** : ledsagende akkorder, også kaldt 'bas continuo', i partiturer til musik fra perioden 1600-1750 noteret (becifret) med tal og tegn over el. under basstemmen. I ældre tid blev generalbassen, der skal danne baggrund og forstærke harmonien, ofte improviseret; senere blev der foretaget generalbasudsættelser.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 13

◀ **Philosophiens System** : 140,13.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 13

◀ **fremstilles (...) det andet Liv som lutter Musik ... Harmonie** : En kilde er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 14

◀ **Phantasiens Tid** : sml. Papir 123, fra feb. 1836, i SKS 27, 128.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 18

◀ **Kjæmpeviser** : 134,7.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 20

◀ **almdl. Morskabslæsning** : hentyder formentlig til R. Nyerup *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*, Kbh. 1816. Her tænkes formentlig især på § 2 »Ridderromaner« i kap. 2 »Romanerne«.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 20

◀ **Parallele Hamann anstiller mell. Loven ... og Fornuften** : Parallellen indgår i J.G. Hamanns (148,23) brev »An J.G. Lindner, nach Riga. / Königsberg, den 3ten Jul. 1759«, nr. 45 i »Briefe. / Von 1752 bis 1760«, i *Hamann's Schriften* (148,24) bd. 1, s. 402-408; s. 405 (149,28). – **Mose**: gl. genitiv for Moses'. Moses, den centrale figur i 2-5 Mos, førte på Guds befaling israelitterne ud af Egypten til Det forjættede Land, formidlede på Sinaj Bjerg Guds åbenbaring til og pagtslutning med det israelitiske folk og viderebragte en række love og forordninger, herunder de ti bud fra Gud til folket (Moseloven).

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 24

◀ **Hume^s Sætning: »die letzte Frucht aller Weltweisheit ... Schwachheit«** : citat fra *Hamann's Schriften* (148,24) bd. 1, s. 405. SK skriver 'mslichen' for 'menschlichen' og 'Schwachheit' for 'Schwachheit'. Den citerede sætning findes, med ordblokkene i omvendt orden, i Humes afhandling »Philosophische Versuche über die menschliche Erkenntnis«, overs. af J.G. Sulzer, i David Hume *Vermischte Schriften über die Handlung, die Manufacturen und die andern Quellen des Reichthums und der Macht eines Staats* bd. 1-2, Hamborg og Leipzig 1754-55 [eng. 1752]. – **Hume^s**: David Hume (1711-1776), skotsk filosof og historiker; hovedskikkelsen inden for den eng. empirisme.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 26

◀ **Unser Vernunft ... die Sünde durch das Gesetz zunahm« (...)** cfr. ... **1ste B: p. 405** : citat fra *Hamann's Schriften* (148,24) bd. 1, s. 405. SK tilføjer 'siger saa Hamann' og udelader tankestreg mellem 'uns gegeben' og 'uns weise'; i øvrigt mindre afvigelser i interpunktion og ortografi.

I trykt udgave: Bind 27 side 149 linje 28

◀ **Et andet Sted p. 425. »Ist es nicht ... incredible sed verum ... unseres Glauben.«** : citat fra Hamanns brev »An seinen Bruder nach Riga. / Königsberg, den 16. Jul. 1759«, nr. 48 i »Briefe. / Von 1752 bis 1760«, i *Hamann's Schriften* (148,24) bd. 1, s. 423-429; s. 425. SK skriver 'unseres Glauben' for 'unseres Glaubens'; i øvrigt en enkelt ortografisk afvigelse. – **incredible sed verum**: lat., utroligt, men sandt.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 5

◀ **Elvira (i D. Juan)** : el. Donna Elvire, den kvindelige hovedperson i *Don Juan el. Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (1787) med tekst af Lorenzo da Ponte til musik af W.A. Mozart, se *Don Juan. Opera i tvende Akter* i L. Kruses bearbejdelse (147,28). Fra premieren den 5. maj 1807 til den 12. marts 1836 blev operaen opført i alt 78 gange på Det kgl. Teater og atter igen den 29. sept. 1836.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 10

◀ **seer Guds Finger** : udtryk for den forestilling, at man kan se Guds handlen el. indgriben i livet el. se Guds styrelse med en i livet. Udtrykket 'Guds finger' anvendes i denne betydning i historien om Egyptens tredje plage, der af de egyptiske mirakelmagere ses som et tegn på 'Guds finger', 2 Mos 8,19, GT-1740 (8,15). Udtrykket kendes også fra talemåden 'Jeg ser Guds finger deri', jf. E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 220.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 13

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse, sml. kap. 2, andet afsnit, »Hvad Skriften lærer om Guds Forsyn og de skabte Tings Opholdelse«, § 3, i *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, gerne omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 23: »Gud, som er Verdens Herre og Regent, bestyrer med Viisdom og Godhed, hvadsomhelst der skeer i Verden, saa at baade det Gode og det Onde faaer et saadant Udfald, som han finder tienligst [mest formålstjenligt,

gavnligst]«, og § 5, s. 24f.: »Hvad der møder os i Livet, enten det er sørgeligt eller glædeligt, bliver os tilskikket af Gud i de bedste Hensigter, saa at vi altid have Aarsag til at være fornøiede med hans Regiering og Bestyrelse.«

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 13

◀ **den altfor hevnende Nemesis** : 132,11.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 14

◀ **Comandanten** : hentyder til domsscenen, 2. akt, 15. scene, i slutningen af operaen *Don Juan* el. *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni*, se *Don Juan. Opera i tvende Akter* i L. Kruses bearbejdelse (147,28), hvor det er 2. akt, 20. scene, s. 123-127. Kommandanten, Donna Annas far, som Don Juan har dræbt, men senere på kirkegården inviteret som gæst, møder som genfærd (i form af en statue el. en stenstøtte) op hos Don Juan for at tage hævn.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 15

◀ **D.J.** : Don Juan, hovedpersonen i operaen *Don Juan* el. *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni*, se *Don Juan. Opera i tvende Akter* i L. Kruses bearbejdelse (147,28).

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 15

◀ **Elverpigerne, der ingen Ryg har** : således if. folkevise- og folkesagnsoverleveringen, jf. fx J.M. Thiele *Danske Folkesagn*, 1.-4. samling, bd. 1-2, Kbh. 1818-23, ktl. 1591-1592; bd. 2, 4. samling, s. 26: »Ellekonen er ung og forførerisk at see til, men bagtil er hun huul som et Deigtrug«. – **Elverpigerne**: el. ellepigerne, tilhørende ellefolket, if. folkesagn og folketro naturvæsner, der boede i (elle)skove, (elle)moser el. i høje og som regel tænkes at ville skade mennesket el. lokke det til sig. Folkesagn om ellefolket, se fx *Irische Elfenmärchen*, overs. af J. og W. Grimm, Leipzig 1826, ktl. 1423.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 17

◀ **Vil Vaudevillen, saaledes som den har udviklet sig her** : I 1825 indførte J.L. Heiberg (143,20) vaudevillen på Det kgl. Teater, dels inspireret af det parisiske teaterliv, som han kendte fra sit ophold i Paris 1819-22, dels af den ty. vaudeville, der igen var fr. inspireret. Genren er en borgerlig intrigekomedi med indlagte sangnumre til lette og gerne i forvejen kendte melodier; personerne er uheroiske og ofte pudsige; konfliktstoffet er af lokal karakter og rummer altid overkommelige kærlighedsforviklinger. Heiberg oversatte og bearbejdede en mængde vaudeviller og skrev selv i alt ni, de fleste i 1825-27, og bl.a. for at overvinde pressens modstand mod de fire første fulgte han dem op med en kritisk redegørelse for den nye genres fortrin: *Om Vaudevillen, som dramatisk Digtart, og om dens Betydning paa den danske Skueplads. En dramaturgisk Undersøgelse*, Kbh. 1826 (forkortet *Om Vaudevillen, som dramatisk Digtart*). Efter at den første modstand var overvundet, blev genren umådeligt populær og slog Heibergs navn fast som den førende moderne da. dramatiker. De vigtigste af Heibergs vaudeviller er *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* (1825), *Aprilsnarrene* (1826), *Recensenten og Dyret* (1826), *Et Eventyr i Rosenborg Have* (1827) og *Nei* (1836).

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 19

◀ **det musicalske Element ... en saa stor Betydning** : se J.L. Heibergs afhandling *Om Vaudevillen, som dramatisk Digtart* (150,19), s. 47, hvor han definerer vaudevillen som »et Situationsstykke, med løselig antydede Charakterer, og hvor Sangen træder i Dialogens Sted overalt hvor denne har hævet sig til de interessanteste Punkter«.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 20

◀ **den Opera, hvoraf det er taget** : se fx den sjette af J.L. Heibergs i alt ni artikler, der sammen udgør den kritiske afhandling »Svar paa Hr. Prof. Oehlenschlägers Skrift: 'Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard'« i *Kjøbenhavns flyvende Post* (143,20), nr. 13, den 15. feb. 1828, [sp. 5f.], hvor Heiberg giver en oversigt over komediens underarter og deres indbyrdes orden; om vaudevillen, se følgende passage: »Den universelle Comedie i sin Umiddelbarhed er en Digtart, hvorunder man hidindtil ikke har andet at henføre end den *aristophaniske Comedie*. Det er den endnu forbeholdt at udvikle sig til noget Nyt, passende med den nyere Tids Fordringer. Reflexionen heraf er den *musikalske Comedie*, som i lyrisk Form er *Opera*, i episk *Melodrama*; Eenheden af *Opera* og *Melodrama* er en Digtart som indbefatter *Syngespillet*, *Operetten* og *Vaudevillen*.« Se også følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 23

◀ **anvendelig i Vaudevillen (almeen bekjendt - folkelig.)** : se fx følgende passage i den elvte af A.W. Schlegels dramaturgiske forelæsninger *Ueber dramatische Kunst und Litteratur* (142,21) bd. 2, 1. afdeling, s.

280f.: »Das *Vaudeville* ist nur eine Abart der komischen Oper. Der wesentliche Unterschied ist, daß es den Aufwand von Composition, wodurch diese ein musikalisches Ganzes bilden soll, zu entbehren weiß, indem die Lieder für schon bekannte und volksmäßige Melodien eingerichtet sind. Eine musikalsche Vervollkommnung ist dieß nun freylich nicht. Das unaufhörliche Ueberhupfen vom Gesang zur Rede, oft nach wenigen Geigenstrichen und wenigen Worten, die Häufung meist gemeiner, oft aber auch in einem ganz verschiedenen Styl gesetzter Liederweisen, bringt ein an italiänische Musik gewöhntes Ohr zur Verzweiflung. Kann man sich hierüber hinwegsetzen, so ist für die Unterhaltung der Lachlustigen nicht selten reichlich gesorgt; selbst in der Wahl einer Melodie und in der Anspielung auf den bekannten Text kann ein witziger Einfall liegen.«

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 25

◀ **den ny Vaudeville ... samme Musiknum̄er ... (saaledes ... i Nei!)** : sigter til, at der til sangen »Taarnet skulde styrte sammen« i 8. scene i J.L. Heibergs vaudeville *Nei*, Kbh. 1836, s. 53f., og til sangen »Først til Gammelmynt jeg ilte« i 9. scene i Heibergs vaudeville *Aprilsnarrene eller Intriguen i Skolen*, Kbh. 1826, s. 26, er gjort anvendelse af den samme melodi: »af Lulu: Kloden maatte styrte sammen«. *Nei* havde premiere ved en sommerforestilling den 1. juni 1836 og blev frem til den 13. sept. samme år opført i alt 5 gange på Det kgl. Teater og atter mange gange i sæsonen 1836-37. *Aprilsnarrene* var fra premieren den 22. april 1826 til den 8. april 1836 blevet opført i alt 48 gange på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 26

◀ **transitoriske Betydning** : betydning som noget forbigående, noget, man skal igennem, som overgangsled.

I trykt udgave: Bind 27 side 150 linje 31

◀ **formula Concordiæ** : sigter til det sidste lutherske bekendelsesskrift *Formula Concordiae* (da. *Konkordieformlen*), publiceret på ty. 1580, overs. til lat. 1598; se *Libri symbolici ecclesiae evangelicae sive concordia* [lat., Den evangeliske kirkes symbolske bøger eller konkordiebogen], udg. af K.A. Hase, Leipzig 1827 (jf. ktl. 624, en 2. udg. fra 1837), s. 570-830 (*Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Herausgegeben im Gedenkjahr der Augsburgischen Confession 1930*, 11. udg. [ty./lat.], Göttingen 1992, s. 735-1100).

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 3

◀ **Indklædning** : iklædning; fremstillingsform, udtryksmåde, sprogdragt.

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 6

◀ **»Claras Skriftemaal« (af Hverdagsforfatterens Historier)** : henviser til »Claras Skriftemaal. / (Affattet i et Brev til hendes Tante Sophie)«, anden del af novellen *Familien Polonius* i *Noveller, gamle og nye, af Forfatteren til »En Hverdags-Historie«* [pseudonym for Thomasine Gyllembourg], udg. af J.L. Heiberg, bd. 1-3, Kbh. 1833-34 (forkortet *Noveller, gamle og nye*); bd. 3, s. 29-98. »Claras Skriftemaal« blev opr. trykt i *Kjøbenhavns flyvende Post*, red. af J.L. Heiberg, udg. af F. Printzlau, nr. 12-19, den 9. feb. - 5. marts 1827; herom skriver Heiberg i udgiverens »Forerindringer« i bd. 3, s. III, at *Familien Polonius* er »en fælleds Titel, hvorunder den i 1ste Aargang af den flyvende Post optagne Fortælling i Brevform: *Claras Skriftemaal*, og de mindre Breve, som tjente den til For- og Efterløber, her ere samlede«. De omtalte »mindre Breve« er hhv. novellens første del »Præliminariet« og sidste del »Catastrophe«, bd. 3, s. 3-28 og s. 99-129.

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 7

◀ **en Dame beskrives saa ætherisk ... dannet af Bjergets Taage** : sigter til følgende passage i »Catastrophe« (se foregående kommentar), i *Noveller, gamle og nye* (151,7) bd. 3, s. 122f.: »Ned ad den lange Kirkegang skrede et Par Folk, en Herre og en Dame, hvis Udortes vare mig paafaldende, og ligesom en Gjenklang af de Ideer, der hele Dagen havde omsvævet mig. De forekom mig som Skygger af en forsvunden Herlighed, som en djærv og ædel Fortids Ridder, ledsagende en deilig Jomfru, der ikke under sin paatagne jordiske Skikkelse kunde skjule sit ætheriske Væsen, saa let svævede hun frem paa Kirkegulvet, saa ganske passede paa hende det Udtryk af den chinesiske Roman: 'At hendes Legeme var som dannet af Bjergenes hvide Taage.'«

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 8

◀ **Hoffmann^s Skræder, der fik Balonspiritus ... dalede ned igjen o: s: f:** : sigter til »Geschichte des Schneiderleins aus Sachsenhausen« af E.T.A. Hoffmann, hvor der fortælles om en skrædder, der efter kirkegang får lov af sin kone at gå ind på apoteket for at nyde en snaps, men af en ukyndig læredreng i stedet får et glas af en væske til at fylde balloner med, hvilket får ham til at lette mod loftet; da døren bliver revet op, springer et vindue op, trækvinden griber ham, og han svæver ud gennem vinduet og stiger til vejrs.

Om aftenen lyser han på himlen som en ildkugle, der senere udslettes og falder til jorden som en lille askeklump sammen med bl.a. en sort stokkeknop, der af en meget lærd mand bestemmes som en meteorsten. Historien indgår i »Sechstes Abentheuer« i Hoffmanns *Meister Floh. Ein Märchen, in sieben Abentheuern zweier Freunde* (1822), optrykt i *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* bd. 1-10, Berlin 1827-28, ktl. 1712-1716; bd. 10, s. 240-242. – **Hoffmann**⁵: Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822), ty. forf., udgiver, jurist og musiker. – **Balonspiritus**: SKs gengivelse af »brennbare Luft, womit die Luftbälle gefüllt werden«, s. 241.

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 12

◀ **er falden paa** : har fået det indfald, har fundet på.

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 21

◀ **i den fr: Revolution ... den sidste Konge hængt i den sidste Præsts Tarme** : En kilde er ikke identificeret. Sml. dog den fr. katolske præst Jean Meslier (1678-1733), der i sit ateistiske testamente, *Mon Testament* (1729), skriver: »Je voudrais que le dernier des rois fût étranglé avec les boyaux du dernier prêtre« (»Jeg ønsker, at den sidste konge vil blive hængt i den sidste præsts tarme«).

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 25

◀ **hiint Ønske af Caligula ... kunne hugge dem alle af** : hentyder til en forbitret udtalelse af den rom. kejser Caligula (12-41 e.Kr., kejser fra 37): »havde dog det romerske Folk ikkun een Nakke!« underforstået, så dets hoved kunne kappes af i ét hug, jf. Svetons biografi »Cajus Cæsar Caligula«, kap. 30, i *Caji Svetonii Tranquilli Tolv første Romerske Keiseres Levnetsbeskrivelse*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1802-03, ktl. 1281; bd. 1, s. 312.

I trykt udgave: Bind 27 side 151 linje 27

◀ **Den Forskjel jeg har søgt** : sml. papiroptegnelse 179:2, i *SKS* 27, 145.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 7

◀ **Quantitetens**: betegnelse for lange el. korte (tunge el. lette) stavelser.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 7

◀ **Accentuations**: betegnelse for trykstærke og tryksvage stavelser.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 8

◀ **Steffens ... Die europäischen Sprachen ... den Sieg der Liebe über das Gesetz.**« : citat fra afsnittet »Preßfreiheit als ein nothwendiges Element des Staats« i »Anhang« til H. Steffens *Caricaturen des Heiligsten* (145,18) bd. 1, s. 350f. SK udelader komma efter 'innere Bedeutung'.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 8

◀ **Simon Stylita** : Symeon Stylites, også kaldt Simon Søjlehelgen (o. 390-459), kristen asket og eremit; besteg i 422 en 3 m høj og siden en 20 m høj søjle, hvor han tilbragte resten af sit liv. Han prædikede to gange om dagen for en stor skare mennesker og fungerede som gejstlig rådgiver.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 21

◀ **Fichte** : Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), ty. filosof; 1794-99 prof. i filosofi ved universitetet i Jena; anklagedes i 1799 for ateisme og måtte forlade Jena, fra 1810 prof. i filosofi ved det nyoprettede universitet i Berlin. SK havde *Johann Gottlieb Fichte's sämtliche Werke*, udg. af I.H. Fichte, bd. 1-11, Berlin og Bonn 1834-46, ktl. 489-499, og Fichtes *Die Bestimmung des Menschen*, »Neue Auflage«, Berlin 1838 [1800], ktl. 500.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 21

◀ **den Fichtiske Skole** : hentyder formentlig til Fr. Schlegel (141,15), L. Tieck (137,8), Novalis (125,7) og K.W.F. Solger.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 25

◀ **Fichte** : 152,21.

I trykt udgave: Bind 27 side 152 linje 27

◀ det **og**: også.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 3

◀ **hiint Sted ... gjøre Rede for hvert utilbørligt Ord de have talt** : henviser til Matt 12,36 med Jesu formaning til farisæerne: »Men jeg siger Eder, at Menneskene skulle [skal] gjøre Regnskab paa Dommens Dag for hvert utilbørligt Ord, som de have talet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 13

◀ **nimbus** : sky; højhed, glans, strålekrans el. glorie.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 18

◀ **Forklarelse** : hvad der gør klart, skinnende, lysende, lader fremtræde i ny, klarere skikkelse.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 19

◀ **Grækerne kaldte Nemesis** : 132,11.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 24

◀ **Overskatten** : sætten overdreven stor pris på, overvurderen.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 24

◀ **Scenen i Faust, hvor de jublende Bønder ... Kunst i Sygdom** : 147,13.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 26

◀ **den Wagnerske Beundring** : 147,14; om Wagner, 146,35.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 28

◀ **det Billede af Fausts Liv ... (cfr. v. Raumer historisches Taschenbuch 5te ... foran Titelbladet)** : jf. *Historisches Taschenbuch. Mit Beiträgen von Förster, Gans, Loebell, Stieglitz, Wachsmuth*, udg. af Fr. v. Raumer, »Fünfter Jahrgang. Mit den Faust'schen Bildern aus Auerbach's Keller zu Leipzig«, Leipzig 1834, hvor billedet, der er trykt på tyndt karton og foldet i den ene side, fordi det er lidt større end bogens format, er indsat som »Taf. I« mellem smudstitelbladet og titelbladet. Se illustration 5.

5. Faust og studenterne i Auerbachs kældrer i Leipzig (153,31).

I sine excerpter fra C.L. Stieglitz' afhandling »Die Sage vom Doctor Faust« (trykt i *Historisches Taschenbuch*, s. 125-210) i Not2:2, fra begyndelsen af 1835, nævner SK også dette billede, i SKS 19, 90,25-30 (se illustration 4 i SKS K19, 123). – **v. Raumer**: Friedrich Ludwig Georg von Raumer (1781-1873), ty. historiker og politiker; 1819-53 prof. i statskundskab og historie ved Humboldt Universitetet i Berlin.

I trykt udgave: Bind 27 side 153 linje 31

◀ **Don Juan ... den store Polkal, han har i Haanden** : hentyder til 17. scene i 2. akt i *Don Juan. Opera i tvende Akter* i L. Kruses bearbejdelse (147,28), s. 114-117, hvor Don Juan kommer ind i en smuk, oplyst sal i sit hjem og sætter sig til bords for at spise, mens han venter på Kommandanten (150,15); da han fornemmer sin tjener Leporellos angst, byder han ham: »Fyld Pokalen«, hvorpå han drikker.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 2

◀ hele **Slægten**: menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 5

◀ **Livet ende med at Heltene gik i Kloster ... den skønne Melusina ... gjøre det. fE Geoffroy** : henviser til historien »Die schöne Melusina« i *Buch der schönsten Geschichten und Sagen für Alt und Jung wieder erzählt* af G. Schwab, bd. 2, Stuttgart 1837, ktl. 1430 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 17. sept. 1836 (132,33)), s. 287-414. Her fortælles der bl.a. om de to brødre Geoffroy og Freimund, hhv. sjette og syvende søn af den store ridder Raimund og den smukke nymfe Melusina (jf. s. 356). Mens Geoffroy var en tapper og frimodig ridder, der besluttede at drage til landet Garande for at redde det fra den grufulde kæmpe Gedeon (s. 352), var Freimund en stille og lærd yngling med et andægtigt sind, der alene ønskede at blive optaget i en munkeorden og gå i kloster. Begge forældre var absolut imod Freimunds ønske om at indvi sit liv til Gud. Da de ikke kunne få ham fra det, lod de ham vælge mellem forskellige gejstlige embeder; men Freimund blev ved sit ønske, og endelig kunne han indtræde i munkeordenen ved klostret i Mallieres (s. 352f.). I mellemtiden var Geoffroy nået frem til Gedeons slot, og efter en drabelig kamp lykkedes det Geoffroy at kløve kæmpens hoved og derpå hugge det af; sejren var vundet og Garande befriet. Geoffroy sendte ilbud til sine forældre med budskab om sejr, og hans far, Raimund, sendte buddet retur og ønskede Geoffroy til lykke med sejren og fortalte samtidig, at hans bror Freimund var blevet munk i Mallieres kloster (s. 359-365). Da Geoffroy modtog denne meddelelse fra sin far, blev han aldeles rasende over, at hans bror havde ombyttet sin ridderorden med en kutte og en skaldepande, og han svor at ville gengælde denne misgerning med nedbrænding af hele klostret. Geoffroy red straks til klosteret, men skønt alle munkene med abbeden i spidsen gik ham ydmygt i møde med stor glæde og mange æresbevisninger, råbte Geoffroy fuld af vrede, at han ville hævne deres forbrydelse med ildspåsættelse, så de alle skulle brænde ihjel. Da trådte Freimund frem og fortalte, at han var gået i kloster af egen fri vilje for at tjene Gud, og han spurgte, hvorfor alle de uskyldige skulle lide den skyldiges straf; hvis han var strafskyldig, tilføjede han, så måtte himlen straffe ham. Denne tale gjorde blot Geoffroy endnu mere rasende, og selv slæbte han træ, hø og strå sammen til et bål, som han antændte, så vinden kunne drive flammerne ind mod klosteret og sætte det i brand. Og abbeden og alle munkene, heriblandt Freimund, der var flygtet ind i kirken, blev ofre for røgen og ilden. Da Geoffroy indså, hvad han havde forvoldt, og hvordan det havde vakt Guds vrede, vågnede hans samvittighed, og han flygtede. Da forældrene modtog besked om Freimunds død på grund af Geoffroys udåd, lukkede faderen sig inde i et kammer for i ensomhed at begræde, hvad der var sket. Og samtidig erkendte han, at hans bror havde ret, da han tidligere havde ladet ham forstå, at hans kone, Melusina, ikke var en naturlig kvinde, men en havskabning og nærmest et spøgelse (s. 366-370). Det kom nu til et voldsomt opgør mellem Raimund og Melusina, og det endte med, at Melusina meddelte Raimund, at hun ville forlade ham. Han tiggede og bad hende blive, men det var hende umuligt, da skæbnen havde truffet sin beslutning. På et øjeblik forvandlede hun sig og antog skikkelse nærmest af en sirene eller en fisk, hun sprang hen til vinduet for at svinge sig ud, men inden da tog hun behjertet og gribende afsked med Raimund, og da hun havde ønsket himlens lykke over ham, sprang hun ud gennem vinduet, til alles forfærdelse i skikkelse af en afskyelig orm og med et trefoldigt skrig (s. 370-376). I mellemtiden havde Geoffroy begivet sig til landet Norheim, hvis ledende mænd havde hidkaldt ham for at dræbe en kæmpe, der allerede havde myrdet mange tapre riddere og for nylig slået omkring et hundrede ihjel på én gang. Geoffroy drog til det bjerg, hvor kæmpen opholdt sig, men skønt Geoffroy efter en voldsom kamp fik påført kæmpen drabelige hug og sår, lykkedes det kæmpen at flygte ind i en klippehule. Under kampen havde kæmpen fået Geoffroy til at angive sit navn; folkene i Norheim var derfor sikre på, at kæmpen havde fået en spådom om at skulle dræbes af en ved det navn, og at han således aldrig mere ville komme ud af hulen. Næste morgen begav Geoffroy sig dog dybt ind i bjerget for at finde og dræbe kæmpen. Her kom han ind i et lysfyldt kammer, hvor der stod et sublimt gravmæle; det viste sig at indeholde liget af den mægtige kong Helmas af Nordland. Og derinde fik han på forunderlig vis oplyst, at hans mor var den yngste af kong Helmas' tre døtre, og det gik op ham, at hun var en nymfe. Mens han ledte videre efter kæmpen, opdagede han et frygteligt fængsel i et tårn, hvor to hundrede blev holdt som fanger, fordi de ikke havde kunnet betale den tribut, kæmpen havde krævet af dem. Pludselig dukkede kæmpen op, og under endnu en voldsom kamp fik Geoffroy sit sværd stukket så dybt ind i ham, at han faldt om på jorden og udåndede med et skrækeligt skrig. Da Geoffroy havde fundet nøglen til fængslet, befriede han alle fangerne og lovede dem, at de skulle få del i den skat af guld, sølv og ædelstene, som var gemt i bjerget. Folket i Norheim jublede over Geoffroys sejr over kæmpen, og landets ledende mænd tilbød ham den kongelige krone, hvis han ville blive, men han afslog med stor høflighed, da han havde besluttet at rejse tilbage til sine forældre (s. 379-391). Imidlertid nåede rygtet om Geoffroys tilbagekomst hans far, Reimund, som red af sted for at modtage sin søn, og da de mødtes, betroede han Geoffroy alt, hvad der var

sket med hans mor, Melusina. Det gik nu op for Geoffroy, at han havde været en del af årsagen til det frygtelige, der var sket, og hans hjerte fyldtes af inderlig anger og bevægelse. Og han fortalte sin far om, hvad han selv havde erfaret om sin mors kongelige oprindelse. Da faderen kom hjem, var han stadig opfyldt af mismod og dyb anger, og han besluttede at drage til Rom for at gøre bod og for at ende sit liv i et kloster. Han hidkaldte Geoffroy og overdrog til ham at regere landet og at gøre det som en far og ikke som tyran; Geoffroy svor sin far ubrydelig lydighed (s. 391-395). I de følgende måneder genopbyggede Geoffroy klosteret i Mallieres, større og smukkere end det, han havde brændt. I mellemtiden var Reimund kommet til Rom, havde aflagt skriftemål for paven og modtaget hans absolution; han betroede paven, at han ønskede at afsondre sig fra verden og derfor tage til klosteret i Montserrat i Arragonien, hvis rene og smukke gudstjeneste behagede ham mere end noget andet. Han blev sendt af sted sammen med en præst og en studerende, og da de nærmede sig stedet, lod han fremstille eneborklæder til sig selv og præsten og hengav sig til at tjene Gud, så længe han levede. Geoffroy begav sig nu til Rom for at besøge sin gamle far; da han kom derved, skriftede også han for paven, fortalte ham, at han som bod for sin nedbrænding af klosteret havde bygget det større og herligere og ville skaffe plads til 120 munke; dette antog paven som tilstrækkelig bod og ønskede himlens forøgede nåde over ham. Geoffroy besøgte derpå sin far i klosteret i Monserrat, og efter en hjertelig afsked vendte han tilbage til Mallieres. Kort efter sin hjemkomst fik han det genopbyggede kloster besat med det lovede antal munke og på enhver måde sørget for deres underhold. Da Geoffroy nu var blevet gammel og hans højtbedagede fars liv gik mod sin afslutning, drog han endnu engang til Arragonien, hvor han nåede frem i tide til at modtage sin fars velsignelse, inden han kunne lukke hans øjne og give ham en ordentlig begravelse (s. 395-399). Engang Geoffroy sad i godt selskab ved en banket i haven ved sit slot, skete det, at der ankom et bud for at anmode en ridder om at komme til Arragonien for at redde landet fra en urolig bjergånd, der omgav sig med giftige orme og grusomme bæster, som allerede havde kostet flere riddere livet. Geoffroy tilkaldte straks sin yngre bror Dietrich for at overdrage til ham at regere landet, mens han selv drog til Arragonien for med Guds hjælp at befri landet for alt dets ondskab. Men Geoffroy måtte sande, hvor tomme og betydningsløse alle menneskenes anslag mod Guds hemmelige rådslutning dog er. Da alt var klar til oprud, kom der endnu et bud; men dette bud var døden. Geoffroy blev pludselig syg, og da han var højt til års og udmattet af alle sine store ridderlige handlinger, forværredes hans sygdom mere og mere, og kort efter døde han, så hans rejse til de arragoniske bjerge blev ombyttet med en rejse til graven (s. 412-414).

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 6

◀ **flyvende Blade** : 146,5.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 13

◀ **Pagen i Figaro** : Cherubino, den unge mand, der er forelsket i grevinden (men også i stort set alle andre kvinder, han møder) i W.A. Mozarts opera *Le Nozze di Figaro* komponeret (1786) til tekst af Lorenzo da Ponte og baseret på P.A.C. de Beaumarchais' skuespil *Le mariage de Figaro* (1778). Jf. *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag. Syngestykke i fire Akter, oversat til Musik af Mozart efter den italienske Omarbejdelse af Beaumarchis' franske Original* ved N.T. Bruun, Kbh. 1817. Fra premieren den 9. jan. 1821 til den 11. nov. 1836 blev operaen opført i alt 62 gange på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 19

◀ **D. Juan** : 150,15.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 19

◀ **opfatte Mephistopheles Opræden med H: t: Faust humoristisk** : sml. Papir 180, dateret den 8. sept. 1836, hvor SK beskæftiger sig med samme tema, i *SKS* 27, 146,12-22. – **Mephistopheles**: 146,14. – **Faust**: 124,18.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 21

◀ **de mange Exempler ... Djævelen bliver tagen ved Næsen ... v. der Hagen^s Märchen 1ste Bind** : I *Erzählungen und Märchen*, udg. af Fr. v. der Hagen, bd. 1-2, Prenzlau 1825-26; bd. 1, findes det middelalderlige sagn om troldmanden Virgilius, der refererer til den rom. digter Vergil (Publius Vergilius Maro, 70-19 f.Kr.), i to helt forskellige versioner, dels en kort i »Der Zauberer Virgilius« efter et gammelt håndskrift, dels en lang i »Leben und Tod und wunderbare Thaten und Werke des Zauberers Virgilius« efter en hol. folkebog. Her sigtes formentlig til afsnittet »Virgilius lernt die Schwarzkunst« i den lange version, bd. 1, s. 161-163. Her fortælles det om den unge Virgilius, mens han gik i skole i Toledo, at han en dag fandt en hule i et bjerg; han gik dybere og dybere ind i grotten, indtil han kom til et sted, hvor der faldt lys ind fra oven. »Da hörte er eine Stimme die rief: 'Virgilius, Virgilius!' Er sah sich um, bemerkte aber niemand. Darauf sagte Virgilius: 'Wer ruft mir?' Da hörte er abermals die Stimme, welche zu ihm sagte: 'Virgilius! siehst du nicht das kleine Siegel, mit dem Zeichen *Tau* bezeichnet?' Virgilius antwortete: 'Ja.' Die Stimme fuhr fort: 'nimm das Siegel weg und laß mich hinaus.' Virgilius fragte: 'Wer bist du?' Da ward ihm geantwortet: 'Ich bin

ein Teufel, von einem Juden an diesen Ort gebannt, bis zum Tage des Gerichts, es sei denn, daß ich von Menschenhänden befreit werde. Drum bitte ich, laß mich hinaus, ich will dir auch viele Bücher weisen, daraus du die Schwarzkunst erlernen, und alles wissen und thun kannst, was du begehrt: so kannst du deinen Freunden helfen und sie bereichern, und deinen Feinden schaden, nach deinem Gefallen.' / Durch diese großen Verheißungen ward Virgilius gereizt, doch wollte er sich zuvor sicher stellen, und der Teufel zeigte ihm an, wo er die Bücher fand und in seine Gewalt bekam. Als er so gesichert war, ging er hin und that das Siegel auf der einen Seite zurück, und darunter war ein kleines Loch, durch welches der Teufel hinausschlüpfte, gleich einem Aale. Und als er heraus war, stand er neben Virgilius als ein großer Mann, so daß Virgilius sehr verwundert war, wie ein so großer Mann durch ein so kleines Loch kommen konnte. / Da sagte Virgilius: 'Könntest du wohl wieder durch das kleine Loch kriechen, nun du so groß bist?' - 'Ja, wohl,' antwortete der Teufel. 'Ich wette mein bestes Besitzthum, daß du das nicht vermagst,' sprach Virgilius. / 'Wohl,' sagte der Teufel, 'ich bin's zufrieden.' Und er schlüpfte wieder durch das Loch hinein. Als er aber drinnen war, that Virgilius das Siegel wieder über das Loch, so daß der Teufel betrogen war und nicht wieder heraus konnte, sondern darin verschlossen blieb. Da fing er an zu schreien: 'Virgilius, Virgilius! was hast du gethan?' Virgilius antwortete: 'Du mußt drinnen bleiben bis zum bestimmten Tage.' Und seitdem ward Virgilius sehr gewaltig in der schwarzen Kunst.« - **v. der Hagen**⁵: Friedrich Heinrich von der Hagen (1780-1856), ty. filolog; fra 1810 ekstraordinær prof. i Berlin, fra 1811 ekstraordinær og fra 1818 ordinær prof. i Breslau, og fra 1824 til sin død ekstraordinær prof. i Berlin.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 22

◀ **Tvesidetheden i Middelalderen** : 144,1.

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 26

◀ **Menigheden spiste Brødet, Præsten drak Kalken** : sigter til, at det fra det 12. årh. blev mere og mere almindeligt i Den rom.-kat. Kirke, at vinen ikke blev givet til lægfolket, men kun nydt af præsten; lægfolket måtte således kun modtage brødet, altså nyde nadveren 'sub una specie' (lat., under el. i én (nemlig brødets) skikkelse), mens præsterne fortsat kunne modtage både brødet og vinen, altså nyde nadveren 'sub utraque specie' (lat., under el. i begge (nemlig brødets og vinen) skikkelse). Se fx H.E.F. Guerike *Handbuch der Allgemeinen Kirchengeschichte* bd. 1-2, Halle 1833 (jf. ktl. 158-159, en 3. udg. fra 1838); bd. 1, s. 436-438. Denne skik, der sejrede i det 13. årh., blev fastslået af konciliet i Konstanz i 1415 og stadfæstet af koncilierne i Trient i årene 1545-47, 1551-52 og 1562-63 (ofte omtalt som tridentinerkonciliet).

I trykt udgave: Bind 27 side 154 linje 26

◀ **in abstracto** : lat., i det abstrakte, abstrakt, generelt.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 1

◀ **Classicitet** : den gr. klassicitet, her formentlig især som udtryk for den platonske evighed.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 2

◀ **afpæle** : afmærke med pæle; afgrænse, afstikke.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 6

◀ **Jødernes Forventninger** : hentyder til jødernes forventninger om Messias som en jordisk konge i tiden.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 7

◀ **Christi Komme** : hentyder til Guds inkarnation i Jesus Kristus i tiden.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 7

◀ **Christi Komme til hans Gjenkomst** : underforstået 'knyttet', dvs. Kristi komme knyttet til hans genkomst. Med Kristi genkomst hentydes til forventningerne om den opstandne og himmelfarne Kristi genkomst i tiden.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 8

◀ **verte** : lat., vend (bladet)!

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 13

◀ **ad lin 3** : til linje 3 (i manuskriptet), dvs. til udtrykket: »det Romantiske gaaer op i en Classicitet«.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 14

◀ **Det Mangfoldig-Brogede ... i den indiske Poesie ... den som romantisk** : 141,19. Se også den femte af Fr. Schlegels forelæsninger over *Geschichte der alten und neuen Litteratur*, første del, i *Schlegel's sämmtliche Werke* (141,15) bd. 1, s. 175-220, der bl.a. handler om indisk religion, mytologi, filosofi og digtning. I optegnelsens kontekst, se fx følgende passage, hvor det om den indiske poesi hedder, s. 189: »Was uns in dieser Poesie leicht anspricht, ist das zarte Gefühl für die Einsamkeit, und die allbeseelte Welt der Pflanzen, welche im dramatischen Gedicht von der Sakuntala sich so anziehend kund gibt; die Züge von weiblicher Anmuth und Treue, wie von der Schönheit und Lieblichkeit der kindlichen Natur, welche in der ältern epischen Darstellung derselben indischen Sage fast noch mehr hervortreten.« Og videre, s. 194: »ein liebevolles, tiefes Zartgefühl beseelt alles, der Hauch der Anmuth und kunstloser Schönheit ist über das Ganze verbreitet, und wenn der Hang zu einer müßigen Einsamkeit, die Freude an der Schönheit der Natur, besonders der Pflanzenwelt, hie und da eine gewisse Bilderfülle und reichen Blumenschmuck herbeyführt, so ist es doch nur der Schmuck der Unschuld. Die Darstellung ist klar und ungekünstelt, und die Sprache voll edler Einfach.« Efter 'indiske Sage' henviser Schlegel i en note til sin bog *Ueber die Sprache und Weisheit der Indier. Ein Beitrag zur Begründung der Alterthumskunde*, »Nebst metrischen Uebersetzungen indischer Gedichte«, Heidelberg 1808, ktl. 1388, s. 308-324, der indeholder »Aus der Geschichte der Sokuntola nach dem Mohabharot« i afdelingen »Indische Gedichte«.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 18

◀ **Osterlændernes**: dvs. østerlænderne, orientalerne.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 20

◀ **deres Guder ... udvikle sig af Blomster** : En kilde er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 21

◀ **cfr »speculative Darstellung des Christenthums ... vor den Augen des Zuschauers entfalten** : citat fra § 2 i »Anhang« til *Speculative Darstellung des Christenthums* af »M.«, Leipzig 1819, ktl. 787, s. 166-171; s. 168. Fremhævelsen er SKs. – **M.:** Jacob Nicolai Møller el. Nicolaus Möller (1777-1862), no.-ty. jurist og filosof; juridisk embedseksamen 1795 ved universitetet i København; et par år efter tog han til Freiburg sammen med sin ven H. Steffens (145,18) og blev draget mod naturfilosofien. I 1804 konverterede han til katolicismen sammen med L. Tiecks svigerinde Charlotte Elisabeth Alberti, med hvem han giftede sig s.å., og kaldte sig herefter Nicolaus Möller. Efter et ophold i Münster blev han lærer ved gymnasiet i Nürnberg, hvor G.W.F. Hegel (137,22) var rektor. Efter et ophold i Prag og Dresden slog han sig i 1822 ned i Wien, men flyttede få år senere videre til Bonn og derpå til Düsseldorf. Da hans søn i 1834 blev prof. ved det katolske universitet i Leuven, blev han året efter honorarprof. i filosofi ved samme universitet. Möller var i sin filosofi påvirket af I. Kant, J.G. Fichte (152,21) og F.W.J. Schelling.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 23

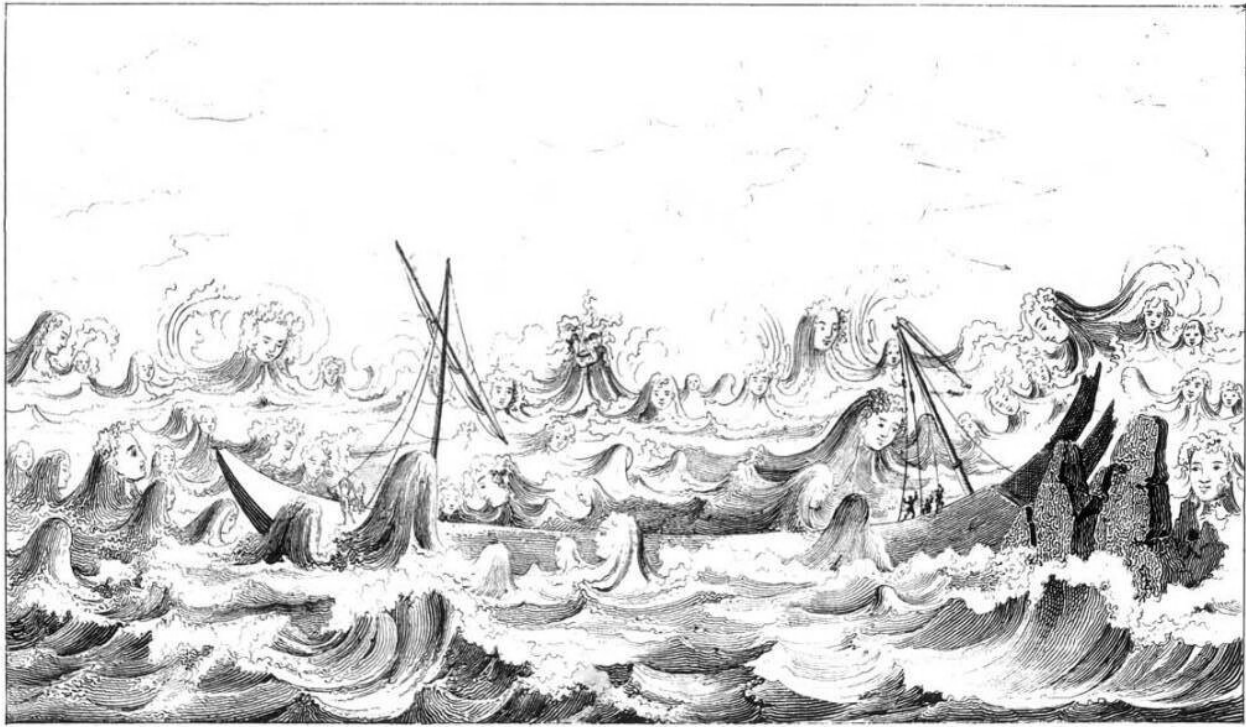
◀ **Værket selv ejer jeg** : se ktl. 787 (155,23).

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 29

◀ **den hele Periode i Barndømen ... siger: mig slaer Hesten** : sml. følgende passage i den del af journaloptegnelsen AA:12, der er dateret den 1. aug. 1835, i SKS 17, 23f.: »Ligesom det varer længe inden Barnet lærer at skjelne sig selv fra Gjenstandene, og det saaledes i lang Tid saa lidet udsondrer sig fra sine Omgivelser, at det med Fremhævelse af den lidende [passive] Side siger f. Ex.: 'mig slaer Hesten', saaledes gjentager det samme Phænomen sig i en høiere aandelig Sphære.« Sml. også følgende passage i journaloptegnelsen BB:25 »Noget om Livets fire Stadier, ogsaa med Hensyn til Mythologien«, dateret den 27. jan. 1837, i SKS 17, 117,22-36: »Det første er det Stadium, paa hvilket Barnet ikke har udsondret sig fra Omgivelserne ('mig'): Jeget er ikke givet; men Muligheden dertil og forsaavidt er det en Conflict. Det gestaltet med ubestemte og flygtige Omrids ligesom de Bølgepiger, som Havet (cfr. et Kobber) frembringer for i samme nu at frembringe nye, og saaledes at jeg vilde tænke mig, at alle disse mangfoldige flygtige Skikkelser skulle ved et Trylleslag constitueres til en Eenhed, saaledes staae i Barndommen de utallige Momenter ved Siden af og fortrænges af hverandre for at gaae op i det evige Jeg^s Præsens, saaledes at i Barndommen den atomistiske Mangfoldighed, i Jeget Det Ene i det Mangfoldige er givet. Til dette Stadium svarer saavidt jeg kan see i Mythologien – de orientalske Mythologier.«

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 31

◀ **»die Wellenmädchen« ... i Kobberne ... paa Plade CXV** : henviser til kobberstikket »Wellenmädchen«, tavle CXV i supplementsbindet med illustrationer til W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen*, Stuttgart 1836, ktl. 1942-1943 (forkortet *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie*). Se illustration 6.

6. »Wellenmädchen«. Kobberstik (155,35)

- »**die Wellenmädchen**«: Med 'bølgepigerne' sigtes til den nordiske myte om de ni døtre af havguden Æger (også kendt som Gymir) og hans hustru Ran. Disse unge piger svømmer på det stormpiskede hav rundt om deres mor og dukker ud af bølgerne, smykket med hvide slør. De kan være snart blide og fine, snart frygtelige og gigantiske. Forulykkede sømænd byder de gerne hånden for at lede dem ud af det rasende element; men de hjælpeløst fortabte lægger de i Rans skød. Jf. artiklen »Wellenmädchen« i *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen*, s. 1537.

I trykt udgave: Bind 27 side 155 linje 35

◀ **Heiberg ... i flyv: P. ... N° 3 af hans Svar til Oeh: 2 Side 1ste Spalte øverst** : henviser til følgende passage i den tredje af J.L. Heibergs i alt ni artikler, der sammen udgør den kritiske afhandling »Svar paa Hr. Prof. Oehlenschlägers Skrift 'Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard'« i *Kjøbenhavns flyvende Post* (143,20), nr. 10, den 4. feb. 1828, [sp. 5, øverst], hvor Heiberg taler om, at den lyriske digtekunst er den første digtart, når sigtet er poesens idé, men næppe den første i tiden, og fortsætter: »thi Geniet i sin Umiddelbarhed vender sig mod den udvortes Verden, ikke mod sig selv, eftersom Selvbetragtning først er et Product af Reflexionen. Dette har Geniet tilfældes med Bevidstheden, der ligeledes i sin Umiddelbarhed (f. Ex. hos Barnet) er en Bevidsthed af Objecter, inden den bliver Selvbevidsthed. Men ligesom denne vaagnende objective Bevidsthed, endog i sin Egenskab af objectiv, er ufuldkommen, fordi der, til tydelig at være sig Objecterne bevidst, udfordres at være sig selv bevidst, uden hvilket man endnu ikke kan begrænde hine (kun ved Grænsen, ved Adskillelsen fra mit Jeg, blive de bestemte), saaledes er ogsaa det poetiske Genie i sin Umiddelbarhed uskikket til den høieste Spidse af objectiv Fremstilling, ligesaavel som til det yderste Punkt af subjectiv Opfatning. Det umiddelbare Genie er saaledes hverken episk eller lyrisk, men det er lyrisk-episk.« - **Oehlenschläger**: Adam Oehlenschläger (1779-1850), da. digter; fra 1809 titulær prof. og fra 1810 ekstraordinær prof. i æstetik ved Københavns Universitet.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 6

◀ **Omkvædene i de gamle Kjæmpeviser ... midt i Verset ... Digtet selv** : se »Kjæmpeviser« i *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* (134,7) bd. 1, s. 1-172, hvor mange af viserne har omkvæd, men da i slutningen af stroferne. I den følgende afdeling »Viser om Trylleri, Forvandlinger, Gjengangere og andre seldsomme Eventyr«, s. 173-352, findes nogle viser, der har omkvæd af den art, SK sigter til. Se fx nr. XXVIII »Den Dødes Igjenkommet. / 2den Gjengangervise«, s. 205-209, hvor »1ste Vers« lyder: »Svend Dyring han rider sig op under Ø; / Var jeg selver ung. / Der fæsted han sig saa væn en Mø. / Favre Ord fryde saa mangt et Hjerte.« Her er anden og fjerde linje omkvæd, så visen slutter således: »Det første de hørte Hundene tude, / Var jeg selver ung. / Saa frygted' de for den Døde derude. / Favre Ord fryde saa mangt et Hjerte.« Og nr. XLIII »Den onde Svigermoder eller Runernes Magt«, s. 271-276, hvor »1ste Vers« lyder: »Herr Ove har ej Datter uden een. / Op under saa grøn en Lide. / Han giver hende til Elling hen. / De ride saa varlig gennem Lunden.« Omkvædet er atter anden og fjerde linje, så visen slutter: »Herr Stig giver jeg en Rosensblomme, / Op under saa grøn en Lide. / Gud give ham snart hende at bekomme! / De ride saa varlig gennem Lunden.«

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 12

◀ **Nordboens Mythologie slog sig ihjel** : Hvad der hentydes til, er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 18

◀ **Solon ... hans Love skulle brændes 100 Aar efter hans Død** : En kilde er ikke identificeret; se dog Plutarks biografi »Solon«, 25, hvor det oplyses: »Alle disse Solons Love skulde være gjeldende i hundrede Aar«, *Plutark's Levnetsbeskrivelser*, overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 1, s. 349. – **Solon**: (o. 640-560 f.Kr.), gr. lovgiver og digter, en af de syv vise; indførte som ledende arkont i Athen en omfattende lovgivning til fordel for den forgældede landbefolkning; gennemførte væsentlige dele af Athens politiske forfatning.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 18

◀ **cfr. en anden Lap** : jf. Papir 142, dateret april 1836, i *SKS* 27, 136.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 23

◀ **Oscillation** : svingning, især regelmæssig (fx et penduls).

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 25

◀ den **Wielandske**: sigter til Christoph Martin Wieland (1733-1813), ty. digter, forf. og oversætter; fra 1769 prof. i filosofi ved akademiet i Erfurt.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 28

◀ **cfr. Prindsessinn Brambilla** : jf. E.T.A. Hoffmanns fortælling *Prinzessin Brambilla, ein Capriccio nach Jakob Callot*, »Mit 8 Kupfern nach Callotschen Originalblättern«, (1820) optrykt i *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* (151,12) bd. 9, 1828, s. 127-282. Sml. journaloptegnelsen BB:3, formentlig fra foråret 1836, hvor SK henviser til »'Prinzessin Brambilla ein Capriccio nach Jakob Callot.', der i høj Grad fortjener at efterlæses, for deri at finde Begrebet 'Humor' kunstnerisk opfattet«, *SKS* 17, 75,11-14.

I trykt udgave: Bind 27 side 156 linje 32

◀ **Krisis** : af gr., skelnen, dom; afgørelse, afgørende vending, krise.

I trykt udgave: Bind 27 side 157 linje 2

◀ **nil admirari** : lat., intet at beundre; bevinget ord efter indledningsordene i Horats' breve, 1. bog (*Epistularum* I), nr. 6,1, jf. *Q. Horatii Flacci opera*, stereotyp udg., Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 232. J. Baden oversætter brevetts første sætning: »Intet at beundre, (...) er næsten det første og eneste, som kan tilveiebringe og vedligeholde Lyksalighed«, og tilføjer følgende anmærkning til det første udtryk: »intet at ansee som Stort, intet værd at attraae, eller at frygte for«, *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1792-93; bd. 2, s. 299 og s. 304.

I trykt udgave: Bind 27 side 157 linje 5

◀ **Lenore** : sigter til balladen »Lenore« (1774) af G.A. Bürger, jf. *Bürgers Gedichte* (121,26) bd. 1, s. 48-57.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 2

◀ **Jacob v. Thyboe** : sigter til Ludvig Holbergs komedie *Jacob von Thyboe Eller Den stortalende Soldat* (121,25).

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 3

◀ **Leander** : sigter til Leonard, den unge, fornemme mand, der er rival både til Jacob von Thyboe og til magister Stygotius, da de alle tre er forelsket i den samme pige, Lucilia, datter af den fornemme, men fattige enke Leonora. Moderen ønsker sin datter forlovet enten med Jakob el. med Stygotius, mens datteren er forelsket i Leonard. Jf. *Den Danske Skue-Plads* (121,25) bd. 3. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 3

◀ **hans sande msklige Udvikling** : hentyder til, at Jesus Kristus både er sandt menneske og sand Gud (141,30).

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 9

◀ **den Reisende i London ... naar man vil derhen ... vende sig om** : En kilde er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 10

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 13

◀ de (...) **ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 17

◀ **Dværge i Eventyret ... tog Syvmile-Støvlerne paa ... Art af Befordring** : Eventyret er ikke identificeret. Magiske støvler, hvormed man på kort tid kan tilbagelægge kolossalt store afstande, er et bredt overleveret eventyrmotiv, kendt som D.1521.1 i Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature*, revideret og forøget udg., bd. 1-6, Kbh. og Bloomington (Indiana) 1955-58 [1932-36].

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 19

◀ **Lemmings**: Frederik Carl Lemming (1782-1846), da. violinist og guitarist; 1818 udnævnt til kgl. kammermusikus, 1833-35 fastansat som bratschist ved Det kgl. Teater i Stockholm, gav en lang række koncerter på turneer i Danmark, Norge og Sverige.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 24

◀ **Musicus** : lat., musiker.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 24

◀ **hørte ham i Studenterforeningen** : Under datoen den 17. okt. 1835 er det noteret i »Rapportbog for inspektionshavende 1833 okt. - 1837 april« (Studenterforeningens arkiv, Senioratet 7, Det Kgl. Bibliotek), at »Kammermusicus Lemming fra Stokholm« og to andre navngivne har fået 14 dages adgang til foreningen »som reisende Medlemmer«. Hvornår han spillede i Studenterforeningen, er ikke noteret i rapportbogen og har i øvrigt ikke ladet sig identificere. – **Studenterforeningen**: stiftet 1820 i studentermiljøet på kollegiet Regensen i København, var hjemsted for studenters samvær og skabte rammen om forskellige aktiviteter som foredrag, koncerter og fester; foreningen havde også et stadigt voksende bibliotek, hvorfra medlemmerne kunne låne bøger. Studenterforeningen holdt først til i lejede lokaler i Købmagergade og fra o. 1830 i ejendommen på hjørnet af Boldhusgade og Admiralgade; i dec. 1835 erhvervede den en ejendom (Peschiers Gård) i Holmens Kanal. SK var medlem af Studenterforeningen fra nov. 1833 til jan. 1839, se kommentaren til SKS 27, 189,8.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 25

◀ **strøg Guitarren** : Lemming vandt især berømmelse for sit virtuose guitaraspil.

I trykt udgave: Bind 27 side 160 linje 25

◀ **Ret** : virkelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 2

◀ **cfr. 1 B. p. 138. »der Höllenjäger«** : jf. fortællingen »Der Höllenjäger«, der indgår i afsnittet »Altdeutsche Erzählungen«, i *Erzählungen und Märchen*, udg. af Fr. v. der Hagen (154,22), bd. 1, s. 138-141.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 3

◀ **Der fortælles Donatus var Keiser i Rom ... man seer ham aldrig meer** : kortfattet referat af fortællingen »Der Höllenjäger« (161,3). SK kalder ridderen 'Laurentzius' for 'Laurenzius', og blandt de ting, ridderen skal skaffe kejseren, udelader han 'ein schwarzes Horn'. – **iøvrigt er Maaden ... bekjende alle hans Synder etc.:** Således lyder det i fortællingen, s. 139: »Er [ridder Laurenzius] kam heim zu seiner Hausfrauen, und klagte ihr die Sache; und die hatte Unser Liebe Frauen sonderlich lieb, und fürchtete Gott, und war ihr stäts in ihren Augen. Die Frau sprach: 'Du sollt zum ersten zu einem Beichtiger gehen, und sollt alle deine Sünde beichten und Gotte Besserung geloben, so hilfet er dir aus allen Nöthen.«

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 4

◀ **cfr. nordiske Kiæmpehistorier v. Rafn 2^d. D. p. 628. ... Didrik af Bern** : 135,18. – **Didrik af Bern**: gotisk sagnhelt samt ty. og nordisk sagnfigur i digtning fra middelalderen; som historisk baggrund for Didrik-

figuren nævnes som regel den ostrogotiske kong Theoderik den Store (d. 526), og Bern identificeres ofte som Verona i Norditalien.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 17

◀ **vedlagte Bemærkninger under Mærket A** : henviser til Papir 141, fra marts 1836, i SKS 27, 134-136.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 20

◀ **den saakaldte Entelle ... Duvaucel havde paa Sumatra ... over »Aber«** : forkortet citat fra »Populært Foredrag over Aberne, holdt den 2den Marts 1834 i den naturhistoriske Forening« af Prof. Eschricht, trykt i *Dansk Ugeskrift*, nr. 106, 107 og 108, udg. af »et Selskab«, red. af J.F. Schouw, bd. 4, Kbh. 1834, s. 329-345; s. 338: »den saakaldte Entelle (Semn. Entellus), der er lysegraa, men sort paa Ansigt og Hænder. Dog, Dyrene blive ondskafulde (som vi kalde det), eller grusomme, eller afskyelige – eet Træk finde vi alligevel næsten altid hos dem, som maa forsones os med deres Character, det er Moderens Kjærlighed for sit Afkom. Den franske Naturforsker Duvaucel havde paa Sumatra stor Vanskelighed med at komme til at skyde disse Enteller, da de Indfødte holde dem for forvandlede Prindsere og Prindsesser med Guddomskraft. En Dag, da han, bevæget ved disse deres Forestillinger, forlod en særdeles gunstig Jagtbane, fik han dog en al for stor Fristelse ved at træffe paa en udmærket smuk Prindsesse. Han laae an og traf hende i Hjertet. Dyret havde kun en Minut tilbage at leve, og følte det uden Tvivl. Det greb sin Unge, syntes at lede efter en ret [virkelig] sikker Green, satte den op derpaa, og styrtede død ned.« – **Semn**: semnologi, højtidelig, fornem tale. – **Duvaucel**: Alfred Duvaucel (1773-1824), fr. naturforsker og opdagelsesrejsende; han foretog sin rejse til Sumatra i 1818-19 og sendte o. 2.000 dyrearter, herunder skind, skeletter og tegninger, hjem til det nationalhistoriske museum i Paris. – **Sumatra**: ø i det vestlige Indonesien, beliggende i den nordøstlige del af Det indiske Ocean NV for øen Java. – **Eschricht**: Daniel Frederik Eschricht (1798-1863), da. læge, fysiolog og zoolog; tog kirurgisk og medicinsk eksamen i 1822 og fungerede i to år som læge; efter flere års studierejse i Europa blev han 1829 lektor og 1830 prof. i fysiologi ved Københavns Universitet.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 22

◀ **Det Historiske ved Stene og Trolde** : sml. Papir 134, dateret marts 1836, i SKS 27, 132, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 29

◀ **Schiller ... Grændsen mell. det Naive og Sentimentale ... cfr Molbech ... 2^d D. p. 234** : citat fra Chr. Molbechs *Forelæsninger over den nyere danske Poesie, særdeles efter Digterne Evalds, Baggesens og Oehlenschlägers Værker* bd. 1-2, Kbh. 1832 (forkortet *Forelæsninger over den nyere danske Poesie*); bd. 2, s. 233f. Ortografiske afvigelser. SK gengiver ikke Molbechs fremhævelse af udtrykket 'levende Nærværelse'. SK udskrev excerpter fra dele af bd. 1 i Notesbog 3 og fra dele af bd. 2 i journalen BB, se Not3:18 og BB:1, begge dateret i marts 1836, i SKS 19, 119-121, og 17, 59-62. – **Schiller**: Friedrich Schiller (1759-1805), ty. digter og filosof. Schillers skelnen ml. det naive og det sentimentale findes i hans afhandling »Ueber naive und sentimentalische Dichtung«, opr. trykt i hans månedsskrift *Die Horen*, årg. 1795 og 1796 (jf. *Schillers sämtliche Werke in zwölf Bänden* bd. 1-12, Stuttgart og Tübingen 1838, ktl. 1804-1815; bd. 12, s. 167-281). – **Molbech**: Christian Molbech (1783-1857), da. historiker, filolog, kritiker og forf.; fra 1829 prof. i litterærhistorie ved Københavns Universitet og fra 1830 medlem af Det kgl. Teaters direktion.

I trykt udgave: Bind 27 side 161 linje 30

◀ **J. Jürgensen** : 136,26.

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 11

◀ **cfr. Goethes Faust p. 197. l: 10 o: f** : jf. J.W. Goethes *Faust. Eine Tragödie* (125,17) i *Goethe's Werke* (122,23) bd. 12, 1828, s. 197, l. 10-19, hvor Valentin, Gretchens bror, siger: »Wenn erst die Schande wird geboren, / Wird sie heimlich zur Welt gebracht, / Und man zieht den Schleier der Nacht / Ihr über Kopf und Ohren; / Ja, man möchte sie gern ermorden. / Wächst sie aber und macht sich groß, / Dann geht sie auch bei Tage bloß, / Und ist doch nicht schöner geworden. / Je häßlicher wird ihr Gesicht, / Je mehr sucht sie des Tages Licht.« (Særudgaven *Faust. Beide Theile in Einem Bande* (1834 (146,17)) har samme tekst og sidetal.)

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 14

◀ **hvad Heyne ... dadler hos A. W. Schlegel ... fremdeles baglænds** : sigter til kap. I i anden bog i H. Heine (141,3) *Die romantische Schule*, Hamburg 1836, ktl. U 63 (if. kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 16. feb. 1836), s. 113-149; s. 127-134. Se især s. 127, hvor Heine skriver om A.W. Schlegel: »Z. B. wenn er den Dichter Bürger herabsetzen will, so vergleicht er dessen Balladen mit den altenglischen Balladen, die Percy gesammelt, und er zeigt wie

diese viel einfacher, naiver, alterthümlicher und folglich poetischer gedichtet seyen.« Og videre s. 128f.: »Aber der Tod ist nicht poetischer als das Leben. Die altenglischen Gedichte, die Percy gesammelt, geben den Geist ihrer Zeit, und Bürgers Gedichte geben den Geist der unsrigen. Diesen Geist begriff Herr Schlegel nicht«. Se desuden s. 131: »Herr Schlegel (...) vermochte immer nur die Poesie der Vergangenheit und nicht der Gegenwart zu begreifen. Alles was modernes Leben ist, mußte ihm prosaisch erscheinen, und unzugänglich blieb ihm die Poesie Frankreichs, des Mutterbodens der modernen Gesellschaft.« Og videre s. 133f.: »Aber grundlos waren sie [seine Angriffe], wenn er Racines Schwäche durch eine Vergleichung mit älteren Dichtern erweisen wollte. Nicht blos ahnte er nichts von der unendlichen Anmuth, dem süßen Scherz, dem tiefen Reitz, welcher darinn lag, daß Racine seine neuen französischen Helden mit antiken Gewändern kostumirte, und zu dem Interesse einer modernen Leidenschaft noch das Interessante einer geistreichen Maskerade mischte: Herr Schlegel war sogar tölpelhaft genug, jene Vermummung für baare Münze zu nehmen, die Griechen von Versailles nach den Griechen von Athen zu beurtheilen, und die Phädra des Racine mit der Phädra des Euripides zu vergleichen! Diese Manier, die Gegenwart mit dem Maaßstabe der Vergangenheit zu messen, war bey Herrn Schlegel so eingewurzelt, daß er immer mit dem Lorbeerzweig eines älteren Dichters den Rücken der jüngeren Dichter zu geiseln pflegte, und daß er, um wieder den Euripides selber herabzusetzen, nichts besseres mußte, als daß er ihn mit dem älteren Sophokles, oder gar mit dem Aeschylus, verglich.« - **A. W. Schlegel:** August Wilhelm Schlegel (1767-1845), ty. litteraturhistoriker, digter, forf., oversætter og udgiver; 1798-1801 prof. ved universitetet i Jena, efter et længere ophold hos Madame de Staël i Schweiz og rejser i Europa blev han 1818 prof. i litteratur ved universitetet i Bonn. Hører sammen med broderen Friedrich Schlegel til grundlæggerne af den ty. romantik. - **Krebsegang:** det at gå baglæns el. tilbage, tilbagegående bevægelse.

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 15

◀ **Consorter** : Det unge Tyskland (144,26).

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 18

◀ **Duodez-Maalestok** : målestok i tolvte-dels-format, diminutiv målestok.

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 19

◀ **ret** : virkelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 24

◀ **Virgil »Saaledes støder en Vandrers pludselig etc.** : alluderer formentlig til 5. bog, 273-280, og 10. bog, 803-810, i *Æneiden* af den rom. digter Publius Vergil(ius) Maro (70-19 f.Kr.), jf. *P. Virgillii Maronis opera*, udg. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1778-80; bd. 2, s. 21f.: »Qualis saepe viae depressus in aggere serpens, / Aerea quem obliquum rota transiit; aut grauis ictu / Seminecem liquit saxo lacerumque viator, / Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus; / Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla / Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat / Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem. / Tali remigio nauis se tarda mouebat: (...)« (»Ligesom den slange, man ofte finder liggende på hovedvejen: en skinnende vogn har kørt den midt over, eller en vandrers har voldsomt givet den et stød med en klippesten og efterladt den såret og halvdød. Den forsøger at bugte sig videre i flugt, men forgæves. Dens forreste del er fuld af vildskab, og med et fyrigt blik løfter den stejlt halen med en hvislen. Men bagtil, lammet af såret, holdes slangen sammenfiltret og viklet ind i sin egen krop. Således var situationen for skibet og dets roere, da det langsomt fortsatte: (...)«). Og bd. 2, s. 328: »Ac velut, effusa si quando grandine nimbi / Praecipitant, omnis campis diffugit arator, / Omnis et agricola; et tuta latet arce viator, / Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi, / Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto, / Exercere diem: sic obrutus undique telis / Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem / Sustinet (...)« (»Ligesom under voldsomme haglbyger, når bønderne flygter fra plov og mark, og hver en vandrers flygter i sikkerhed i bjergene, ved flodens bredder eller i ly af den høje, hvælvede klippe, mens nedbøren står på, så de kan genoptage dagens dont, når solen titter frem, således holder Æneas, overdyngtet af våben, helt og fuldt stand mod krigens uvej, indtil det raser af (...)«).

I trykt udgave: Bind 27 side 162 linje 32

◀ **fE Steffens Karrikaturen des Heiligsten 2^{det} Bind, Indledningen** : henviser til »Einleitung« i Henrich Steffens *Caricaturen des Heiligsten* (145,18) bd. 2, s. 1-215.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 1

◀ **temelig** : temmelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 5

◀ **associerende** : forenende, sammensluttende.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 10

◀ **engelske Bibelselskaber** : sigter til The British and Foreign Bible Society, der blev stiftet i 1804, og som oprettede mange filialselskaber (27 i England, 7 i Skotland og 3 i Irland) og en række søsterselskaber i Nordamerika; desuden bidrog Det britiske og udenlandske Bibelselskab til oprettelse af bibelselskaber i Tyskland, Danmark (1814), Sverige og Norge; senere blev der også stiftet bibelselskaber i Rusland og Frankrig. Bibelselskaberne modtog pengebidrag og ydede økonomisk støtte til trykning og spredning af bibler og bibeldele. Se Jens Møllers artikel »Authentisk Beretning om det britiske Bibel-Selskabs Fremgang« i *Theologisk Bibliothek*, udg. af Jens Møller, bd. 1-20, Kbh. 1811-21, ktl. 325-335; bd. 3, 1812, s. 315-335; og afsnittet »Bibelselskaberne« i Jens Møllers artikel »Monumentum pietatis Christianæ, eller: Efterretninger om christelige Velgjørenhedsanstalter« i *Nyt theologisk Bibliothek*, udg. af Jens Møller, bd. 1-20, Kbh. 1821-32, ktl. 336-345; bd. 18, 1830, s. 57-62.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 11

◀ **Foreninger til at understøtte Grækerne** : sigter til de filhelleniske foreninger el. selskaber, der i Central- og Vesteuropa blev stiftet for at yde økonomisk hjælp til grækerne under de økonomisk elendige forhold både i slutningen af den gr. frihedskrig, der endte med løsrivelse fra Tyrkiet i 1829, og da Hellas var blevet et kongerige med den bayerske prins Otto som kong Othon fra 1832 (til 1862).

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 12

◀ **Stiftelser for moralsk fordærvede Personer** : se SKs foredrag »Vor Journal-Litteratur«, holdt den 28. nov. 1835 i Studenterforeningen, i *SKS* 27, 197,33, med kommentar.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 13

◀ **Schleiermacher** : 127,31. Sml. Papir 79, dateret den 1. dec. 1836, i *SKS* 27, 108f., med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 14

◀ **Stoicismen** : 143,14.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 14

◀ **Det Antique** : 137,25.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 16

◀ **de Orthodoxes Iver for ... evigt og uforanderligt Guddomsord** : hentyder formentlig til N.F.S. Grundtvigs kirketeori el. kirkelige anskuelse, hvor 'det levende ord', dvs. Den apostolske Trosbekendelse ved dåben og indstiftelsesordene ved nadveren, hævdes at være overleveret fra Kristus gennem apostlene som det levende ord og evigt uforanderlige 'guddomsord' (139,8). Sml. Papir 69 og 70, fra maj 1835, i *SKS* 27, 101-106, med kommentarer. Om anvendelse af betegnelsen 'de Orthodoxe', 142,26.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 29

◀ **mener dog den Orthodoxe, at det hisset vil komme** : En kilde for dette synspunkt er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 32

◀ **Hegelianeren**: tilhænger af G.W.F. Hegels filosofi (137,22).

I trykt udgave: Bind 27 side 163 linje 33

◀ **gjøre sig ud til beens** : sætte sig til modværge, vise halsstarrighed ell. trods.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 1

◀ **Nordboen ventede i Gimle et Sviin ... voxer ud igjen** : Svinet el. rettere galten Serimner befandt sig i Valhalla, heltens opholdssted efter døden, og dets kød tjente som føde for disse helte »anrettet af Kokken Audhrimer. Det kunde aldrig opspises; thi hvor Kiødet blev afskaaret om Dagen, voksede det ud inden Aften«, J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte* (130,26), s. 376. Gimle er »det yderste Sted i Himlen mod Syd, laae i Landet Okolm i den 3 Himmel, var overtrukket med puur Guld mere glindsende end Solen, og beboet af hvide Alfer. Dette sted var Asernes andet Himmerig, hvor de saliges Aander efter Regnarokr [Ragnarok] Gudernes og Valhals Ødelæggelse skulde sankes med Alfader til den ævige Glæde. Der var og [også] Salen Brymer, hvor man kunde faae alle Sorter af den bedste Drikkelse«, *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte*, s. 163.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 2

◀ **snip snap Snude ... tip tap Tønde ... en Anden begynde** : afslutningsformel, hvis remse findes i mange variationer, også på ty. og eng. Se fx J.M. Thiele *Danske Folkesagn* (150,17), bd. 2, 3. samling, s. 154, der har følgende form: »Snip, snap Snude! / Nu er mit Æventyr ude! / Tip, Top Tønde! / Nu kan en Anden begynde!«

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 5

◀ **Holberg** : 122,25.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 7

◀ **Erasm. Montanus** : sigter til Ludvig Holbergs komedie *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (122,35).

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 8

◀ **Jepp** : sigter til Ludvig Holbergs komedie *Jepp paa Bierget, eller Den forvandlede Bonde* (122,34).

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 9

◀ **over i det Tragiske** : sml. papiroptegnelse 102:2, dateret den 19. jan. 1835, i SKS 27, 122f.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 9

◀ **Kjæmpehistorierne** : 132,20.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 13

◀ **ret** : virkelig.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 16

◀ alle **Haande**: slags.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 16

◀ **Pythagoras, under det Udraab ευρηκα at løbe nøgen gjenem Gaderne** : Om den gr. matematiker, fysiker og opfinder Arkimedes (287-212 f.Kr.) fra Syrakus på Sicilien fortælles det, at da han opdagede princippet om vægtfylde (at et legeme, der nedsænkes i væske, taber lige så meget i vægt, som den fortrængte væskemængde vejer), mens han befandt sig i et badekar, sprang han op af badet og løb nøgen hjem gennem Syrakus' gader begejstret råbende: »εὑρηκα« (gr. (heúrēka), »jeg har fundet (ud af) det«). - **Pythagoras**: Pythagoras (580 - o. 500 f.Kr.) fra Samos, gr. filosof og matematiker.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 24

◀ **Spartanere** : indbyggere i det gr. antikke Sparta, hovedstad i Lakonien på Peloponnes. De spartanske mænd var kendt som hårdføre og tapre soldater, der ofrede sig for krigstjenesten.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 28

◀ **Evangeliet lærer om Loven det samme** : Hvad der sigtes til, er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 27 side 164 linje 29

◀ **Solon ... hans Love kun skulle gjelde i 100 Aar** : 156,18.

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 1

◀ **hos Grækerne, den haardeste Straf** : I det antikke Athen var den hårdeste straf dødsstraf, som fx var dommen for forsættligt drab på en athensk borger, hvorimod forsættligt drab på en bosat fremmed uden borgerret blev straffet med landsforvisning. SK tænker formentlig på, at landsforvisning blev opfattet som en frygtet straf pga. den helt særlige plads, fædrelandet havde hos antikkens grækere. Det er et tema, som er udbredt i hele litteraturen, fx i begge de homeriske digte, hvor smerten ved at være borte fra sit hjemland spiller en central rolle, direkte udtalt i 9. sang, 34, i *Odysseen*. Hos Theognis fra Megara findes også en beskrivelse af, hvordan han rejste fra by til by, hvor alle var venlige, men det gav ham ingen glæde i sindet, for intet andet var ham så kært som fædrelandet (v. 783-788). Den smertefulde længsel efter hjemlandet indtager også en central plads i Sofokles' tragedie *Ødipus i Kolonos*.

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 4

◀ **Chrysallographie** : krystalbeskrivelse, krystalvidenskab. Se fx § 20 i H.C. Ørsted *Videnskaben om Naturens almindelige Love* bd. 1, Kbh. 1809, s. 33f.: »Hvert Stof stræber efter en bestemt Figur, og denne kaldes dets *Crystallisation*. Vel erkjendes ikke denne Form i ethvert Legeme; men i Naturen finde vi dog, at ethvert Stof antager den. Selv i den organiske Natur finder en saadan *Crystallisation*, skjøndt af en høiere Art, Sted.«

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 5

◀ **en Hegelianer** : en tilhænger af G.W.F. Hegels filosofi (137,22).

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 8

◀ **pulvis temperans camphoratus** : lat., kølende, lindrende kamferpulver.

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 9

◀ **Krieg den Philistern ... p. 62 Narr ... menschlichen Thorheiten** : afkortet citat fra »Zweites Abentheuer« i den ty. romantiske digter Joseph Freiherr von Eichendorff (1788-1857) *Krieg den Philistern. Dramatisches Märchen in fünf Abenteuern*, Berlin 1824, s. 55-90; s. 62, hvor en nar i dialog med en dobbeltgænger siger: »Ach! mein Theurer, Sie haben mich ganz konfus gemacht, ich glaube gar, ich bin der Doppelgänger aller menschlichen Thorheiten.« Direkte adspurgt af narren har dobbeltgængereren præsenteret sig selv som »der Doppelgänger des Herrn Bürgermeister, sein eigentliches Ich«, s. 60.

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 10

◀ **Et glt. Sagn, at Antichristen ... af en Nonne og en Munk (... Luthers Giftermaal)** : se fx første bogs 9. kap i C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Leipzig og Stuttgart 1835 (jf. ktl. 790, en udg. fra 1838), s. 237, sp. 2, hvor følgende fortælles om Erasmus af Rotterdam: »Erasmus, welcher damals mit Luther schon sehr gespannt war, schrieb namentlich unterm 15. Mai 1526 an Franz Sylvius: daß sich Luther verehlicht hat, ist gewiß; daß aber seine Frau noch als Braut in den Wochen gelegen [skulle have ligget i barsels seng], war ein falscher Ruf, doch soll sie jetzt schwanger seyn. Wenn die Fabel Grund hätte, daß der Antichrist von einem Mönch und einer Nonne solle geboren werden, wie Jene vorgeben, wie viel tausend Antichristen müßte die Welt schon längst gehabt haben.« – blev **og**: også. – **Luthers Giftermaal**: Året efter at Martin Luther (143,4) definitivt havde forladt augustinerklostret i 1524, giftede han sig med nonnen Katharina von Bora, der sammen med otte andre nonner var flygtet fra klostret i Nimbschen til Wittenberg, hvor de med Luthers billigelse tog ophold.

I trykt udgave: Bind 27 side 165 linje 14

◀ **Arvesynd** : 167,12.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 15

◀ **»I skulle vorde Engle lige«** : frit citat fra Matt 22,30, hvor Jesus siger: »i Opstandelsen skulle [skal] de hverken tage til ægte, ei heller bortgiftes; men de ere ligesom Guds Engle i Himmelen« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 15

◀ **Helvedsstraffenes Evighed** : hentyder til læren om (evigt varende) helvedsstraffe, dvs. om (evig) fordømmelse af de ugudelige, som skal straffes med (evigt varende) pine i Helvede. Se fx SKs gengivelse af § 30, pkt. 3 »Om den evige Fordømmelse og Helvedstraffene«, i H.N. Clausens »Dogmatiske Forelæsninger« (1833-34), i Not1:6, fra 1833-34, i SKS 19, 31f. Som belæg i NT for læren om (evigt varende) helvedsstraffe henvises bl.a. til Matt 25,41; Mark 9,47-48; 2 Thess 1,9. Se også art. 17 i det første lutherske bekendelsesskrift *Confessio Augustana* (lat., *Den augsburgske Bekendelse*) fra 1530.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 15

◀ **Fandens Oldemoder** : hentyder til det faste udtryk 'Fanden og hans oldemor' i betydningen: (alle) de onde magter, efter opremsninger i betydningen: alt muligt andet af samme (især ubehagelige, besværlige, værdiløse osv.) slags. Jf. også udtrykket 'Han slap Fanden og tog ved hans oldemor', optegnet i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* (150,13) bd. 1, s. 201, med følgende tilføjelse: »bruges, naar man slipper for én Ulykke og kommer i en anden større«.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 18

◀ **Børnekorstoget** : det tog af børn, der i begyndelsen af det 13. årh. udgik fra Frankrig og Tyskland, og som havde til hensigt at erobre Det hellige Land, jf. *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie*, omarbejdet af Johan Gottfried Woltmann, overs. og forøget af J. Riise, Kbh. 1822-29, bd. 1-12, ktl. 1972-1983; bd. 4, 1823, s. 568: »Hvorvidt det hellige Raseri dengang gik i at hverve flere og flere Kiæmper til Guds Fane, kan man

slutte af den næsten utrolige Begivenhed, at 30000 Børn fra Frankrig og 20000 fra Tyskland i Aaret 1213 droge under Anførsel af en Præst til Orienten, af hvilke de sidste for største Delen omkom af Hunger og Strabadser, de første derimod faldt i Hænderne paa Slavehandlerne, som solgte hele Skibsladninger af dem til Saracenerne i Ægypten.«

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 19

◀ **den ridderlige Retning** : 144,8.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 20

◀ **hiin gl. Sect ... at gjenemgaae alle Laster ... Livserfaring** : sigter formentlig til karpokratianerne, en gnostisk sekt stiftet af Karpokrates, en alexandrinsk gnostiker (det 2. årh.), der lærte, at et menneske for at blive fuldkomment må have prøvet alt, også alle laster, og at det stadig fødes på ny, indtil alt er prøvet. If. den karpokratianske anskuelse kan man overvinde og frigøre sig fra synden ved at gennemleve alle synder. Se Eusebs kirkehistorie, 4. bog, kap. 7, *Kirkens Historie gjennem de tre første Aarhundreder af Eusebius*, overs. af C.H. Muus, Kbh. 1832, ktl. U 37, s. 191, og G. Arnold *Kirchen- und Ketzerhistorie* bd. 1-4, Frankfurt a. Main 1699-1700, ktl. 154-155; bd. 1, s. 67f. Der kan også være tænkt på nikolaiterne, en gnostisk, antijødisk og antinomistisk sekt (det 2. årh.), der lærte, at man må besejre lasterne ved at hengive sig til dem. Se H.E.F. Guerike *Handbuch der Allgemeinen Kirchengeschichte* (154,26) bd. 1, s. 123f.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 21

◀ **indkniber** : begrænser, indskrænker.

I trykt udgave: Bind 27 side 166 linje 26

◀ **Grækernes Dødeophold ... det virkelige Livs Slagskygge** : hentyder til opfattelsen i gr. mytologi af underverdenen (Hades' rige) som det sted, hvor de dødes sjæle opholdt sig som skygger el. genfærd, hvorfor dødsriget også benævnedes 'skyggeriget' el. 'skyggernes verden'. Sml. beskrivelsen af underverdenen i 11. sang i Homers *Odyssé*, hvor der fortælles om Odysseus' besøg i dødsriget for at spørge spåmanden Teiresias' sjæl til råds; her møder han også Achilleus, der udtrykker sin klage, v. 489-491: »Heller jeg vilde som Træl paa Markerne slide for Dagløn, / Hyret af trængende Mand, som kun har Eie til Nødtørft, / End over samtlige Døde befale som øverste Herre«, *Homers Odyssee*, overs. af Chr. Wilster, Kbh. 1837, s. 160.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 2

◀ **Nordboerne** : Om livet i Valhalla, 136,2. Efter Ragnarok, »da Guderne falde i Strid mod deres Fiender, og alt opbrændes og forstyrres [ødelægges], hvorpaa de Lyksalige begynde en endnu bedre Tilstand hos Alfader i Gimle«, J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte* (130,26), s. 457f. Om det salige liv i Gimle, 164,2.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 3

◀ **de 4 Nordmænd** : sigter til H. Steffens (145,18) *De fire Normænd. En Cyclus af Noveller*, overs. af J.R. Reiersen, bd. 1-3, Kbh. 1835 [ty. 1828], ktl. 1586-1588 (bd. 4-6 i *Henrich Steffens's samlede Fortællinger*, udg. af C. Fr. Güntelberg, bd. 1-9, Kbh. 1834-39).

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 10

◀ **den betyngende Ah. som her er udviklet næsten til Monotonie** : sml. journaloptegnelsen AA:23, formentlig fra marts 1837, hvor SK skriver: »Med H: t: Ahnelse findes der (...) Adskilligt i Steffens' de 4 Nordmænd, det vil da sige ikke videnskabelige Undersøgelser; men Elementer til saadanne, kun er den hos ham bleven lidt monoton, næsten ligesaa meget som hans norske Fjelde, idet enhver af hans Helte begynder næsten enhver af deres betydningsfuldere mere ind i Romanen gribende Repliker med at tale om de norske Fjelde, saaledes har ogsaa deres Ahnelse, foruden det Ubestemte den jo nødvendig maa have, noget Abstrakt; der gives ikke Momenter nok i deres Bevidsthed der idetmindste kunne lade ahne Sligt; thi vel er al Ahnelse dunkel og med et Slag i Bevidstheden fremtrædende ell. dog saa lidt efter lidt Sjælen beængstigende at den ikke optræder som Conclusion af givne Præmisses, men bestandig viser ud over sig i et ubestemt Noget; men dog troer jeg at man nu mere end nogensinde bør gaae ind paa at eftervise den subjective Modtagelighed og det ikke som noget Sygeligt og Usundt; men som noget i en normal Constitution Medværende«, *SKS* 17, 43f., se kommentarerne dertil.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 11

◀ **Arvesynd** : Den dogmatiske lære om arvesynden som den oprindelige og til grund liggende synd, der forplantes gennem den seksuelle akt og dermed arves, efter at den ved Adams syndefald er kommet ind i verden, bygger i den dogmehistoriske tradition først og fremmest på syndefaldsberetningen i 1 Mos 3,

dernæst på Sl 51,7 og videre på Rom 5,12-14. Sml. Papir 59, dateret den 26. nov. 1834, i SKS 27, 98, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 12

◀ **Martensen har skrevet en Afhandling om Lenaus Faust!** : sigter til *Ueber Lenau's Faust*. Von Johannes M.....n [pseudonym for H.L. Martensen], Stuttgart 1836; i *Bibliographischer Anzeiger*, 1837, nr. 6, er bogen annonceret som udkommet »im Nov. 1836«. Martensen fortolker forskellen mellem Lenaus episk-dramatiske digt *Faust. Ein Gedicht*, Stuttgart og Tübingen 1836, og J.W. Goethes tragedie *Faust* (125,17) og opfatter Lenaus *Faust* som et helt igennem kristeligt digt. Senere indarbejder han sin afhandling i »Betragtninger over Ideen af Faust. Med Hensyn paa Lenaus Faust«, i *Perseus, Journal for den speculative Idee*, udg. af J.L. Heiberg, nr. 1, juni 1837, ktl. 569, s. 91-164. – **Martensen**: Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og forf.; cand.theol. 1832, opholdt sig i udlandet (især i Berlin, Heidelberg, München, Wien og Paris) 1834-36, lic.theol. 1837 og fra 1838 lektor i teologi ved Københavns Universitet. – **Lenaus**: Nicolaus Lenau, pseudonym for den østrigske, romantiske forf. Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenau (1802-50), som Martensen blev nær ven med under sit ophold i Wien i 1836.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 17

◀ **kun i Arons Haand det bærer modne Frugter** : hentyder til beretningen 4 Mos 17,17-26 (17,1-11 i GT-1740) om udvælgelsen af Aron, Moses' bror, til præst for israelitterne i ørkenen. Efter Guds befaling lagde Moses én stav for hver af de tolv stammer ind i Åbenbaringsteltet foran Arken og skrev Arons navn på Levi stammes stav, og Gud sagde til Moses, at den stav, der tilhørte den mand, han ville udvælge, skulle sætte skud. Da Moses næste dag kom ind i teltet, havde Arons stav »sat skud, fået blomster og bar modne mandler«, 4 Mos 17,23 (v. 8).

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 19

◀ **Ueber Pasquille ... Johannes Voigt. v. Raumers Taschenbuch ... 1838. p. 323 og ff.** : sigter til nr. III »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähchriften aus der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts« af Johannes Voigt i *Historisches Taschenbuch. Mit Beiträgen von Barthold, Jacob, Schubert, Voigt*, udg. af Fr. v. Raumer, »Neunter Jahrgang«, Leipzig 1838 (forkortet »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähchriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838), s. 321-524. – **Pasquille**: se følgende kommentar. – **Johannes Voigt**: (1786-1863), ty. historiker; studerede teologi, filologi og historie i Jena, fra 1809 lærer i Halle og fra 1817 prof. i Königsberg. – **v. Raumers**: 153,31.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 22

◀ **Pasquillo og Marforio** : se følgende afsnit i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähchriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 340-342: »In eben dieser Zeit aber bildete sich neben dem Spott- und Schmähliede noch eine eigene Schriftgattung aus, die man Pasquille nennt. Der Name entstand, wie man weiß, in Rom, wo ums Jahr 1500 ein Schuhflicker Pasquino lebte, der sich durch witzige Einfälle und launige, oft beißende Spöttereien so allgemein bekannt machte, daß Jeder, der sich an Spotte und Satyre über die Ereignisse und Neuigkeiten der Stadt, an launigen Sarkasmen über die vornehme Welt und über die Großen Roms erlustigen wollte, in des Schusters Werkstatt eilte; denn Allem, was über das gemeine Leben emporstieg, Gutem und Bösem, wußte der witzbegabte Schuhmacher eine Seite abzugewinnen, über die sich sein Spott und seine Laune ergießen konnten, obgleich tausendfacher Verdruß ihm dafür zu Theil ward. Der Zufall machte seinen Namen unsterblich; denn bald nach seinem Tode wurde unfern von seiner Wohnung eine schon gearbeitete, aber schon sehr verstümmelte und unkenntliche Bildsäule von Marmor ausgegraben und auf dem Campoflor, nahe am Platze Navone, in einem Winkel des Orsinischen Palastes aufgestellt. An ihr sammelte sich bald der Witz und die sarkastische Laune der ganzen Stadt: sie bildete in Kurzem den gleichsam wiederaufgelebten Schuhflicker Pasquino und erbtte auch dessen Namen, denn so oft ein witziger Kopf der Stadt über irgend ein Ereigniß des Tages einen glücklichen witzigen Einfall aufgefaßt oder etwa eine pikante Wahrheit zu sagen hatte, wurde sie, meist dem Schuhflicker Pasquino in den Mund gelegt, auf einem Zettel der Bildsäule angeheftet und so der neugierigen Welt Roms zum Besten gegeben. Die ursprünglich einfache Form ward aber bald mannichfaltiger. Jener Statue gegenüber stand eine andere ebenso verstümmelte, die früher eine Stelle auf dem Martis forum [Augustus' forum med Marstemplet] eingenommen und daher den Namen Marforio erhalten hatte. Ihr wurde bald die Bestimmung, den vielleicht zuweilen für die Römer zu schweigsamen Pasquino zu Witz und Spott aufzufodern, denn häufig wurden an sie gewöhnlich zur Nachtzeit Fragen geheftet, auf welche gemeiniglich am andern Tage Pasquino mit witziger Laune antwortete.«

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 26

◀ **de vigtigste Samlinger ere ... Soltau Leipzig 1836 ... Wolff Stuttgart 1830** : komprimeret gengivelse af følgende note i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähchriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 332: »Die beiden Hauptsammlungen von historischen Volksliedern, auf die wir uns

hier öfter beziehen, sind: Ein hundert deutsche historische Volkslieder, gesammelt und in urkundlichen Texten chronologisch geordnet; herausgegeben von Fr. Leonard von Soltau, Leipzig 1836, und die Sammlung historischer Volkslieder und Gedichte der Deutschen. Von O.L.B. Wolff, Stuttgart 1830.« I hovedteksten, hvor noten er indvist, er der tale om »das deutsche Lied, besonders das historische Volkslied«. De fulde bibliografiske oplysninger på de to nævnte værker er følgende: *Ein Hundert Deutsche Historische Volkslieder. Gesammelt und in urkundlichen Texten chronologisch geordnet herausgegeben af Fr. Leonard von Soltau, Leipzig 1836*; og *Sammlung historischer Volkslieder und Gedichte der Deutschen. Aus Chroniken, fliegenden Blättern und Handschriften zusammengetragen af O.L.B. Wolff, Stuttgart og Tübingen 1830*. – **Leonard v. Soltau**: Friedrich Leonard von Soltau (1800-46), ty. indsamler og udgiver af folkeviser. – **O. L. B. Wolff**: Oskar Ludwig Bernhard Wolff (1799-1851), ty.-jødisk litterat, oversætter og udgiver; fra 1827 ekstraordinær prof. i litteratur i Jena.

I trykt udgave: Bind 27 side 167 linje 27

◀ **p. 379. den tyske Pasquill ... Ave Maria** : forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 379: »Der deutsche Pasquill wählt ferner mitunter auch die Form der Parodie; er parodirte bald Stellen aus den Evangelien, bald das Vater-Unser, das Benedicite [velsignelsen], das Gratias [takkebønnen], das Ave Maria u. s. w.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 1

◀ **402. I en af disse Pasquiller ... jeg beviser Dig det af Kortspil** : fri, forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 401f.: »Da schrickt der Papst gewaltig auf, heißt den Satan sich von dannen packen, will von ihm als seinem Gesellen durchaus nichts mehr wissen, er müsse ihm denn gründlichere Beweise über ihre gegenseitige Gesellschaft liefern. Der Teufel ist auch dazu bereit, und zwar will er sie aus der Bibel nehmen. Nein, nein, schreit der Papst erschrocken auf, nenne mir nur die Bibel nicht, denn eben die Bibel hat mich in all mein Unglück gebracht. Nun gut, so will ich dir's aus dem Kartenspiele beweisen, erwidert der Teufel, und der Papst ist damit ganz zufrieden.« Denne paskvil – med titlen »Pasquillus. New Zeyttung vom Teuffel« (trykt 1546) – beskrives således, s. 398: »Der ganze Charakter dieses Pasquills spricht sich als wahre satanisch-satyrische Laune aus, indem der Teufel sich auf die ergötzlichste Weise damit amüsirt, den Papst mit Spott und Hohn über seine Heiligkeit zum Besten zu haben.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 4

◀ **det saa kaldte Karnöffelspiel** : forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 402: »Das vom Teufel gemeinte Kartenspiel ist das sogenannte Karnöffelspiel.« – Karnöffelspiel, der er fra det 15. og 16. årh., er et af de ældste ty. kortspil.

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 9

◀ **det sjette Kort var Paven, det syvende Djævelen** : forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 404: »In der fünften Karte oder dem letzten Kaiser fand man damals den letzten eben regierende Kaiser, weil er eben auch Karl der Fünfte hieß. Im Spiele nannte man diese Karte auch 'das erwählte Taus'. Ihm standen zunächst in der sechsten Karte der Papst und in der siebenten der Teufel. Die sechste Karte hieß, wie man glaubt, (...) der Papst.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 10

◀ **die böse Sieben galt daher als »teufelsfrei«** : citat fra følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 404f.: »Die siebente Karte, der Teufel, war eine Freikarte; die böse Sieben galt daher als 'teufelsfrei' und konnte weder von den Kaisern, noch vom Papste oder vom Karnöffel gestochen werden; nur in gewissen Fällen scheint ihn dieser gestochen zu haben.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 11

◀ **Karnöffel af Cardinal** : hentyder til følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 403, hvor det om navnet 'Karnöffel' oplyses: »Entstanden war dieser Name aus Cardinal, welche Benennung das gemeine Volk in Karnöffel verdrehte, wie man spottweise in Deutschland im gemeinen Leben damals häufig die Cardinäle nannte.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 13

◀ **de 4 Konger de 4 Monarchier Daniel 7** : fri, forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 403: »Die zweite, dritte, vierte und fünfte Karte waren vier Kaiser; sie stellten (nach Daniel C.[apitel] 7) die vier Weltmonarchien da,

in die man damals noch das ganze Bereich der Weltgeschichte eintheilte.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 13

◀ **8 og 9 og 10 ... repræsentere de ... verdslige Stænder** : forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 405: »Die Acht, Neun und Zehn im Karnöffel-Spiele repräsentirten die Drei dem Kaiser untergeordneten weltlichen Stände, die Zehn den Adel, die Neun den Bürger- und die Acht den Bauernstand«.

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 15

◀ **»der faule Fritz.«** : hentyder til følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 405: »Endlich spielte im Karnöffel-Spiele auch noch der 'faule Fritz' mit. Er stach die Zehn, Neun und Acht. Seine Deutung fand er in den 'faulfräßigen Mönchen', die sich von Habe und Gut des Adels, Bürgers und Bauern ernährten, oder in den Domherren, die der Könige, Fürsten und Herren Güter verzehrten und verpraßten.«

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 17

◀ **Spangenberg wider die sieben Bösen ... Eisleben 1562?** : forkortet gengivelse af følgende passage i »Ueber Pasquille, Spottlieder und Schmähschriften« i *Historisches Taschenbuch*, 1838, s. 406, noten: »Die alte Abhandlung von *Spangenberg* wider die sieben Böse ins Teuffels Karnöffelspiel, Eisleben 1562, habe ich nicht erhalten können«. Der henviser til følgende skrift af den ty. præst, magister Cyriacus Spangenberg (1528-1604) *Wider die Böse Sieben ins Teuffels Karnöffelspiel*, Eisleben 1562.

I trykt udgave: Bind 27 side 168 linje 18